

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'YE
ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM CİVELEKOĞLU

**ANA BİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAM : SİYASİ TARİH**

KOCAELİ-2008

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'YE
ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM CİVELEKOĞLU

**ANA BİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAM : SİYASİ TARİH**

DANIŞMAN: DOÇ. DR. KENAN DAĞCI

KOCAELİ-2008

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: İBRAHİM CİVELEKOĞLU
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No: 02.07.2008/19

Doç. Dr. Kenan
DAĞCI

Doç. Dr. Efe
ÇAMAN

Yrd. Doç. Dr. İrfan Kaya
ÜLGER

KOCAELİ-2008

ÖNSÖZ

Enerji tüketimi, dünya nüfusunun artması ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak hızla artmaktadır. Gün geçtikçe artan enerji ihtiyacı en yaygın enerji kaynağı olarak kullanılan petrol ve doğal gazın ekonomik ve stratejik değerlerinin artmasına neden olmaktadır. Dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin azalması enerji güvenliği konusunu her zamankinden daha önemli hale getirmiştir. Petrol ve doğal gazın devletlerin gelişmesi için en stratejik madde haline gelmesiyle dünya siyasetine yön veren veya yön vermek isteyen ülkeler politikalarının merkezine enerjinin temini ve enerji nakil hatlarının kontrolünü oturtmuşlardır. Enerji kaynaklarını kontrol altına almak için yapılan savaşların çoğu, dünyanın en geniş petrol rezervlerine sahip bölgesi olan Orta Doğu'da yapılmıştır. 1990'lı yılların başında soğuk savaşın sona erip, SSCB'nin dağılmasıyla Avrasya siyasi coğrafyasında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler sonunda, ABD dünyanın tek süper gücü haline gelmiş, ideolojik bloklaşmalar yıkılmış, uzun yıllar Sovyetler Birliği tekelinde kalan enerji zengini Hazar Havzası ve Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Enerji kaynakları bakımından güvenlik krizlerinin hiç eksik olmadığı Orta Doğu'ya alternatif olabilme potansiyeli taşıyan bu ülkeler, kısa sürede küresel güçlerin rekabet ve nüfuz alanı haline gelmiştir.

Dünyanın en büyük enerji ihracatçılarından biri olan Rusya Federasyonu (RF), başta Hazar Havzası, Orta Asya ve Kafkasya olmak üzere eski hakimiyet alanlarına ABD, AB ve Türkiye gibi dış güçlerin hakim olmasını istememektedir. RF bu bölgelerdeki hegemonyasını korumak için sahip olduğu zengin enerji kaynaklarını ve boru hatları ağını ustaca kullanmaktadır.

Türkiye ile RF'nin; Kafkasya, Hazar Havzası ve Orta Asya'daki çıkar ve menfaatleri çatışmaktadır. Türkiye bir taraftan AB'ye üyelik sürecini devam ettirirken bir yandan da doğal gazda %65 oranında bağımlı olduğu RF'ye

karşı enerji politikaları geliştirmeye çalışmaktadır. Bu bağımlılığın en önemli nedeni yanlış enerji stratejilerinin neden olduğu anlaşmalardır.

Bu çalışmada, "Soğuk Savaş sonrası RF ve Türkiye'nin çıkarlarının çatıştığı bölgelerdeki Rus enerji / boru hatları politikaları ve bu politikaların Türkiye'nin enerji güvenliğine etkilerinin nasıl olduğu" incelenmiştir. Konu bilimsel veriler ışığında incelendiğinde, RF enerji politikalarının realist özellikler taşıdığı; RF'nin sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervlerini yalnızca ekonomik amaçlarla değil, aynı zamanda küresel güç olma yolunda politik amaçlarla da kullandığı; açık denizlere çıkışları bulunmayan, fakat zengin yer altı kaynaklarına sahip olan Orta Asya ve Hazar Havzası ülkelerine bu kaynakların yeryüzüne çıkarılıp uluslararası pazarlara taşınması aşamalarında kendi çıkarları doğrultusunda politikalar izlemeleri için baskı yaptığı ve bu baskıların hem bölge ülkelerini hem de Türkiye'yi olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Konuyla ilgili çok fazla kaynak var gibi görünse de çoğu kaynak yazıldıktan kısa bir süre sonra küresel gelişmelerin hızına paralel olarak güncelliğini yitirmektedir. Tezin yazım aşamasında konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklar dikkatle taranıp en güvenilir kaynakların en güncel bilgileri kullanılmıştır. Hazar ve Orta Asya enerji kaynakları ile ilgili yazılmış pek çok Türkçe eser olmasına rağmen, RF'nin enerji ve boru hatları politikalarını inceleyen Türkçe çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışmayla; Rus enerji politikalarının Türkiye'ye etkilerinin, Türk kamuoyu ve karar alıcıları tarafından daha iyi anlaşılabilmesi, bu alanda araştırma ve inceleme yapanlara güncel bilgi ve politikaların sunulması amaçlanmaktadır.

Bu karmaşık ve çok boyutlu çalışmanın oluşturulması sırasında yardımlarını esirgemeyen çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Kenan DAĞCI'ya, Doç. Dr. Efe ÇAMAN'a, Yrd. Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER'e sevgili eşim Fatma CİVELEKOĞLU'na, saygı değer komutanım Tunç VEYİSOĞLU ve Başçarkçım Alper Eylem ERSOY'a teşekkür etmeyi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. ENERJİ KAYNAKLARININ ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ ROLÜ.....5

1. Enerji, Enerji Çeşitleri ve Enerji Kullanımının Tarihsel Gelişimi5
2. Petrol ve Doğal Gazın Uluslararası Politikaların Oluşumundaki Rollerini.....7
3. Dünya Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri 15
4. Petrol ve Doğal Gazın Rus Dış Politikası Üzerine Etkileri.....20

İKİNCİ BÖLÜM

II. SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ24

1. S.S.C.B.'nin Dağılmasından Sonra Meydana Gelen Gelişmeler .24
2. Orta Asya Bölgesine Yönelik Enerji Politikaları.....33
3. Hazar'ın Statüsü Sorunu ve RF'nin Hazar Havzasına Yönelik Enerji Politikaları39
4. Karadeniz'e Yönelik Enerji Politikaları.....56
5. Kafkasya'ya Yönelik Enerji Politikaları.....62
6. Ortadoğu'ya Yönelik Enerji Politikaları.....64
7. AB'ye Yönelik Enerji Politikaları.....68
8. Türkiye'ye Yönelik Enerji Politikaları.....75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. PETROL VE DOĞAL GAZIN ULUSLARARASI PAZARLARA TAŞINMASI SORUNU VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ.....80

1. Türk Boğazlarının Enerji Nakil Hattı Olarak Kullanılması83
2. Petrol Boru Hatları.....85
 - 2.1.Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC).....85
 - 2.2.Bakü-Novorossisk Hattı.....98
 - 2.3.Bakü-Supsa Hattı.....100
 - 2.4.Aktau (Kazakistan Petrollerinin BTC'ye Aktarılması) Projesi103
 - 2.5.Tengiz-Novorossisk (CPC) Ham Petrol Boru Hattı 105
 - 2.6.Kazakistan-Türkmenistan-Neka Ham Petrol Boru Hattı.....107

2.7.İran'la Takas (Swap) Yolu İle Taşımacılık.....	108
2.8.Burgaz (Bulgaristan) - Dedeağaç (Yunanistan) (Burgas- Aleksandropolis) Boru Hattı.....	109
3. Doğal Gaz Boru Hatları.....	113
3.1.Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı.....	117
3.2.Şah Denizi Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (Bakü -Tiflis-Erzurum(BTE))	120
3.3.Güney Akım Hattı ve Mavi Akım -2 Projeleri	122
3.4.Transhazar Ve Hazaryanı Projeleri.....	123
3.5.Türkiye –Yunanistan-İtalya Doğal Gaz boru Hattı Pojesi.....	127
3.6.Türkiye - Bulgaristan – Romanya - Macaristan Doğal Gaz Boru Hattı (Nabucco Projesi).....	129
SONUÇ	136
Yararlanılan Kaynaklar.....	143
Özgeçmiş.....	156

ÖZET

Dünya enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan Orta Doğu'da Osmanlı İmparatorluğu sonrası istikrarlı bir ortamın sağlanamaması alternatif enerji sahalarının bulunmasını gerekli kılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rus kontrolünden çıkan Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynakları en geniş ve en makul alternatif enerji kaynakları haline gelmişlerdir.

Orta Asya ve Hazar Havzası'na yıllarca hükmetmiş ve kendinden başka bir gücün hakim olmasına engel olmuş olan RF bölgede ki kontrolünü kaybetmek istememektedir. Bu sebepten bölge ülkelerine baskı yaparak enerji kaynaklarını ve enerji iletim hatlarını kendi politikaları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra kısa bir bocalama dönemi geçiren RF özellikle Vladimir Putin döneminde petrol ve doğal gaz fiyatlarının artmasına paralel olarak yeniden küresel bir güç haline gelmeye başlamıştır.

Bu çalışmada, "Türkiye ve RF'nin çıkarlarının çatıştığı coğrafyada soğuk savaş sonrası RF'nin enerji politikaları ve bu politikaların Türkiye'yi nasıl etkilediği" tartışılmıştır. Çalışma; Türk kamuoyu ve karar alıcılarının RF enerji politikalarının Türkiye'yi nasıl etkilediğini daha iyi anlayabilmelerini ve bu konuda yazılmış eserlere ufak da olsa bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın meydana getirilmesinde tümevarım (inductive) yöntemi kullanılmış, sayısal ve istatistiki değerler, tablolar ve grafikler halinde sunulmuş, boru hatları incelenirken her başlığın sonunda haritalara yer verilerek görsellik artırılmıştır.

Çalışmada; RF'nin sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervlerini yalnızca ekonomik amaçlarla değil aynı zamanda küresel güç olma yolunda politik amaçlarla da kullandığı, kendi enerji kaynaklarının yanısıra, açık denizlere çıkışları bulunmayan Orta Asya Türk

Cumhuriyetlerinin ve Hazar Havzası ülkelerinin enerji kaynaklarını da kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalıştığı, bu ülkelere kendi çıkarlarına uygun politika izlemeleri yönünde baskı yaptığı, bu politikaların Türkiye'yi ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini olumsuz etkilediği öne sürülmektedir.

ABSTRACT

The unstable environment occurring after the demolition of Ottoman Empire obligated to find alternative energy areas in Middle East, which provides significant amount of world energy requirements. At this level, especially after the break up of Soviet Union, the energy sources of Middle East and Hazar Basin that went out of Russian control became the widest and the most suitable alternative energy sources.

Russia, which ruled Middle East and Hazar Basin for years and prevented any other power from ruling than itself, does not want to lose control in this region. For this reason, Russia tries to direct the energy sources and energy conveyance lines for the sake of its own policies by making compression to the countries of the region. Russia that had a shell period following the separation of SSCB, again started to become a global power being parallel with the increase of petrol and natural gas price especially during Vladimir Putin period.

In this work, energy policies of Russia after the Cold War and how these energy policies' affect Turkey were examined in a geography where Turkey's and Russia's benefits conflict. Even though there are lots of Turkish publications written about energy sources of Hazar and Middle East, barely few publications exist that they directly look into Russia's energy and pipeline policies. This work is evaluated to provide contribution to compensate for this current barely sufficient number of publications.

Russia Federation exploits its rich petrol and natural gas reservoirs not only for economic goals but also for political objectives which are aimed to establish a global power and these policies do conflict with the benefits of Turkey. Russia Federation does not only exploit its own energy sources but also struggles to benefit from sources- not have any gate to open seas- of Middle Asian Turkish Republics and Hazar River Basin's countries. On top of these, Russia Federation makes compression upon these mentioned

countries and this policy of compression and self governed energy policy of Russia does affect both the region and the countries to a great extent in the long term.

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ACG	:Azeri, Çırağ, Güneşli Petrol Sahaları
AGIT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIOC	:Azerbaijan Intenational Operation Company (Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi)
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu
BLACKSEAFOR	:Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Gücü
BMDHS	:Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BOTAS	:Boru Hatları ile Taşımacılık Anonim Şirketi
BTC	:Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	:Bakü-Tiflis-Erzurum
CNPC	:Chinese National Petroleum Company (Çin Milli Petrol Şirketi)
CPC	:Caspian Petroleum Consortium (Hazar Petrol Konsorsiyumu)
TEN	:Trans European Networks (Trans Avrupa Ağları)
DGBH	:Doğal Gaz Boru Hattı
EIA	:Energy Information Administration (Amerika Enerji Bilgi İdaresi)
GUUAM	:Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova Güvenliği Örgütü)
IMF	:International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IMO	:International Maritime Organization (Uluslararası Denizcilik Organizasyonu)
INOGATE	:Interstate Oil and Gas to Europe (Avrupa'ya Devletler Arası Gaz ve Petrol Aktarımı)
KEİ	:Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
NATO	:North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OPEC	:Organisation of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu)

PSG	:Pipeline Solutions Group (Boru Hatları Çözüm Grubu)
RF	:Rusya Federasyonu
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SOCAR	: State Oil Company of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi)
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	:Transport Sytem Europe - Caucasus - Asia (Avrupa, Kafkasya, Asya Ulaştırma Koridoru Sistemi)
USAID	:United States Agency for International Development (ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı)

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: Dünya Petrol Rezervleri.....	17
Tablo 1.2: Dünya Doğalgaz Rezervleri.....	19
Tablo 2.1: Türk Cumhuriyetlerinin Hazar Denizindeki Hidrokarbon Rezervlerinin Dağılımı.....	42
Tablo 3.1: BTC Ham Petrol Boru Hattı Hisse Oranları.....	88
Tablo 3.2: 2006 Yılında Boru Hatlarıyla Taşınan Doğal Gaz Miktarları.....	114
Tablo 3.3: Türkiye'nin Doğal Gaz Alım Anlaşması Yaptığı Ülkeler.....	116
Tablo 3.4: Mavi Akım Hattıyla Türkiye'ye Verilecek Doğal Gazın Yıllara Göre Dağılımı.....	119

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1:1973-2005 Yılları Arasında Kaynaklara Göre Enerji Tüketim Oranları.....	7
Şekil 1.2: Petrol Tüketen Ülkeler.....	12
Şekil 1.3: Petrol Üreten Ülkeler.....	12
Şekil 1.4: Dünya Petrol Rezervleri.....	18
Şekil 1.5: Dünya Doğalgaz Rezervleri.....	20
Şekil 2.1: 2006 Yılı Hazar Denizi Doğal Gaz Rezervleri.....	42
Şekil-2.2 : INOGATE Boru Hatları Haritası.....	73
Şekil 3.1: Rusya'nın Petrol / Doğal Gaz Üretim Merkezleri ve Boru Hatları.....	82
Şekil 3.2: BTC Ham Petrol Boru Hattı.....	98
Şekil 3.3: Bakü-Novorosisk Ham Petrol Boru Hattı.....	100
Şekil 3.4: Bakü-Supsa Ham Petrol Boru Hattı.....	102
Şekil 3.5: Tengiz-Novorossisk (CPC) Ham Petrol Boru Hattı.....	107
Şekil 3.6: Kazakistan-Türkmenistan-Neka Ham Petrol Boru Hattı.....	108
Şekil 3.7: Boğazları Devre Dışı Bırakan Boru Hatları.....	109
Şekil 3.8: Mavi Akım Boru Hattı.....	120
Şekil 3.9: Şah Deniz Doğalgaz Boru Hattı Projesi..... (Bakü-Tiflis-Erzurum).....	121 117
Şekil 3.10: Transhazar Doğalgaz Boru Hattı	127
Şekil 3.11: Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı.....	134
Şekil 3.12: Rusya Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları	13

GİRİŞ

Soğuk savaşın sona ermesiyle uluslararası sistemdeki güç dengeleri değişmiş ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) karşısında denge unsuru olarak duran Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılmıştır. Dağılma sonrasında SSCB topraklarından 15 yeni ülke doğmuştur. Bu ülkelerin en önemlisi kuşkusuz SSCB'nin kurucu ve başat ülkesi olan RF'dir. SSCB'nin dağılmasının hemen ardından büyük bir gerileme ve iç karışıklığın yaşandığı RF'de 1990'lı yıllar oldukça zorlu geçmiş ve bu dönem RF'nin tekrar kurulup uluslararası konjoktürde eski yerini almak için harcadığı çabalara sahne olmuştur.

Yaklaşık 17 milyon km² gibi geniş bir coğrafyaya sahip olan RF dünyadaki en önemli petrol ve doğal gaz yataklarına sahiptir. Nitekim 2000'li yıllarda hızla artan petrol ve doğal gaz fiyatlarını çok iyi değerlendiren RF Orta Asya ve Kafkasya'da ki en önemli bölgesel güç haline gelmeye başlamıştır. Vladimir Putin'in devlet başkanı olduğu dönemde RF küresel güç olma yolunda da önemli atılımlarda bulunmuştur. Vladimir Putin'in desteğiyle başkanlığa gelen RF'nin yeni başkanı Dmitri Medvedev'in de Vladimir Putin'in politikalarını devam ettireceği aşikardır.

Bu çalışmada; Soğuk Savaş sonrası RF ve Türkiye'nin çıkarlarının çatıştığı; Orta Asya, Orta Doğu, AB, Hazar Havzası, Kafkasya ve Karadeniz bölgelerindeki Rus; petrol, doğal gaz ve boru hatları politikaları, bu politikaların Türkiye'yi nasıl etkilediği, mevcut ve gelecekte inşa edilmesi planlanan petrol/doğal gaz boru hatlarının Türkiye'nin enerji güvenliğine etkileri ve alternatif boru hatları incelenmiştir.

Çalışmada, soğuk savaş sonrası SSCB'nin yıkılmasından bu yana geçen zaman dilimindeki gelişmeler incelenmiş ve özellikle 1990-2000'li yıllardaki gelişmeler üzerinde durulmuştur.

RF'nin enerji politikalarını belirlemede göz önünde bulundurduğu en önemli faktörler şunlardır: Zengin petrol ve doğal gaz rezervleri, bu rezervlerin uluslararası pazarlara çıkarılmasını sağlayan geniş boru hatları ağı, başta Avrupa ülkelerinin büyük bir bölümü olmak üzere Orta Asya, Uzak Doğu, Hazar ve Kafkasya ülkelerinin enerji tedariği konusunda RF'ye bağımlı olmaları, petrol ve doğal gaza sahip Orta Asya ve Hazar ülkeleri üzerinde halen sürdürdüğü politik etkisidir.

RF dünya petrol rezervlerinin %6,6'sına, doğal gaz rezervlerinin de %26,3'üne sahip olması dolayısıyla enerji politikalarını üçüncü ülkelerden bağımsız bir şekilde geliştirebilmektedir. Türkiye petrol tedariğinde RF'ye fazla bağımlı olmasa da doğal gaz tedariğinde %65 gibi yüksek bir oranla RF'ye bağımlıdır. Bu oran Türkiye'yi RF karşısında alternatif enerji politikası üretmez hale getirmiştir. Mavi Akım Anlaşması gereği Türkiye anlaşmada öngörülen gazı alsa da almasa da parasını ödemeyi taahhüt etmiştir. Tüketim miktarında önemli bir artış olmadığı müddetçe Türkiye daha ucuza doğal gaz tedarik edebilecek olsa bile mavi akım anlaşması bitene kadar yeni bir gaz alım anlaşması yapması oldukça zordur.

Başta doğu Avrupa ülkeleri ve enerji kaynağına sahip olmayan BDT ülkeleri olmak üzere RF etrafında yer alan ülkelerin çoğu yüksek oranda Rus enerji kaynaklarına bağımlıdır. RF sattığı petrol ve doğal gazın fiyatını alıcı ülkelerin politikalarına göre belirlemektedir. RF'nin Kafkasya'da ileri karakolu konumundaki Ermenistan doğal gazın 1000m³'ünü 95 dolara satın alırken, Batı Avrupa ülkeleri 230 dolara satın almaktadırlar. RF Turuncu devrim sonrası RF çizgisinden uzaklaşan Ukrayna'ya yaptığı gaz ihracatını kışın ortasında durdurarak bu ülkeye gözdağı vermiştir. Daha sonra Ukrayna eski fiyatın 2 katı fiyata RF ile yeni bir doğal gaz alım anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin RF ile büyük bir çıkar çatışmasına girmesi durumunda aynı durumun Türkiye içinde geçerli olabileceği unutulmamalıdır.

RF 'ye sadece enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkeler bağımlı değildir. Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan gibi petrol ve

doğal gaz zengini ülkeler de RF 'ye belli ölçülerde bağımlıdırlar. Açık denizlere dolayısıyla uluslararası pazarlara çıkışları olmayan bu ülkeler petrol ve doğal gaz kaynaklarını satabilmek için RF faktörünü mutlak surette göz önüne almak zorunda kalmaktadırlar. Çünkü Ruslar SSCB döneminde inşa ettikleri boru hatları ile bu ülkeleri RF'ye bağımlı kılmışlardır. RF otokratik yönetimlerle yönetilen bu ülkelerin yöneticilerine siyasi destek vermek ve politik baskı yapmak suretiyle RF'nin dahil olmadığı enerji yatırım ve girişimlerini engellemeye çalışmaktadır. Bu baskılar Türkiye'nin aynı ırktan olduğu Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile enerji konulu ortaklıklar kurmasına engel olmaktadır. Türkiye'nin RF karşısında şuana kadar elde ettiği en önemli başarı Bakü–Tiflis–Ceyhan Ham Petrol Boru Hattının faaliyete geçmesi olmuştur. Fakat Kazak petrolerinin BTC'ye nakli ve Türkmen gazının Hazar'ın altından geçirilerek Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması konusunda somut bir ilerleme kaydedilememiştir.

RF'nin enerji politikalarında güce dayalı realist yaklaşım etkisini göstermektedir. RF petrol ve doğal gaz rezervlerini yalnızca ekonomik amaçlarla değil aynı zamanda küresel güç olma yolunda politik amaçlarla da kullanmaktadır. Ayrıca, açık denizlere çıkışları bulunmayan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Hazar Havzası Ülkelerinin zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının yeryüzüne çıkarılıp uluslararası pazarlara taşınması aşamalarında kendi çıkarları doğrultusunda bu ülkelere baskı yapmaktadır. Bu baskılardan hem bölge ülkeleri hem de Türkiye olumsuz etkilenmektedir. Türkiye Orta Asya ve Hazar Ülkeleri ile sahip olduğu ortak bağları çok iyi değerlendirip, hem bu ülkeleri hem de kendisini Rus bağımlılığından kurtaracak atılımlarda bulunmalıdır.

Araştırma; enerji kaynaklarının uluslararası politikaların oluşumundaki rolü, Soğuk Savaş sonrası RF'nin enerji politikaları , petrol ve doğal gazın uluslararası pazarlara taşınması sorunu şeklinde üç ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde; enerjinin kavramsal boyutu, başlıca enerji kaynakları, enerji kullanımının tarihsel gelişimi, enerji kaynağı olarak petrol ve doğal gazın uluslararası politikaların oluşumundaki rolleri, dünya petrol ve doğal gaz

rezervleri, rezerv dağılımının Rus dış politikası üzerine etkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde; Türk ve Rus çıkarlarının çatıştığı yakın çevredeki Rus petrol/doğal gaz politikaları ve bu politikaların Türkiye'ye etkileri, üçüncü bölümde, petrol ve doğal gazın uluslararası pazarlara taşınması sorunu, mevcut ve planlanan doğalgaz/petrol boru hatları, Türk boğazlarının enerji nakil hattının bir parçası olarak kullanılması sorunu incelenmiştir. RF enerji politikalarının Türkiye'ye etkileri ve Türkiye'nin atması gereken adımlar ayrı bir başlık halinde incelenmemiş her bölümün içinde RF'nin politikalarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise; genel bir değerlendirme yapılarak enerji politikası üretme açısından Türkiye'nin avantaj ve dezavantajları incelenmiş, Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlamak için atması gereken adımlar ortaya konmuş ve gelecek için bir perspektif çizilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. ENERJİ KAYNAKLARININ ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ ROLÜ

1. Enerji, Enerji Çeşitleri ve Enerji Kullanımının Tarihsel Gelişimi

Enerji günümüzde insan için temel gereksinim, ülkelerin gelişimi ve bilgi çağında yer almalarında en önemli araçlardan birisidir. Üretim sürecinin gerçekleşmesi ve yaşamın çağdaş koşullarında sürdürülmesi, çok büyük ölçüde enerjiye bağlıdır.⁴⁷ Enerji en basit şekliyle “iş yapma kabiliyeti” olarak tanımlanmaktadır. İş ise bir ağırlığın belli bir kuvvet kullanılarak yer değiştirmesidir.⁴⁸ Başka bir tanımda Enerji; bir sistemin, kendisi dışında etkinlik üretme yeteneği olarak tanımlanmaktadır.⁴⁹

Enerji kaynakları genel olarak birincil enerji kaynakları ve ikincil enerji kaynakları şeklinde iki gruba ayrılır. Birincil enerji kaynakları da fosil enerji kaynakları ve yenilenebilir enerji kaynakları şeklinde sınıflandırılır. Rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi, su enerjisi, jeotermal enerji gibi enerji kaynakları yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Doğada bulunan sürekli ve tekrarlanabilir enerji kaynakları olarak tanımlayabileceğimiz yenilenebilir enerji kaynakları, diğer enerji elde edilmiş yollarından hem ekonomik olması, hem de üretim ve kullanım sürecinde doğayı hemen hemen hiç kirletmemesi nedeniyle ekolojik kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Yenilenemez enerji kaynakları ise kömür, petrol ve doğal gaz gibi hidrokarbon içeren yakıtlardır. İkincil enerji kaynakları, birincil enerji kaynaklarının tüketilmesi sonucunda elde edilen elektrik ve ısı enerjisi gibi enerji kaynaklarını içermektedir.⁵⁰

İnsanoğlu var olduğundan beri enerji kullanma ihtiyacı duymuştur. İlk çağlarda insan gücü başlıca enerji kaynağı iken, tarım toplumuna geçişle

47 Nehir Aydın, *Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri*, HAK Basımevi, 1999, s. 6.

48 <http://www.uwsp.edu/CNR/wcee/keep/mod1/Whatis/energymeasures.htm>.

49 MGA 54. Müdavimleri, *Enerji, Yer altı kaynakları ve Ulusal Güvenlik*, Milli Güvenlik Akademisi Yayınları, 2003, Yayın No:6, s.1. .

50 *Dünyadaki Enerji Kaynakları ve Enerji Yolunda Türkiye'nin Avantajları*, Ankara :Milli Güvenlik Akademisi Komutanlığı Yayınları, 2005, s. 2.

beraber hayvan gücünden de etkin bir şekilde faydalanılmaya başlanmıştır. Endüstri toplumuna geçişle beraber enerji ihtiyacı ve kullanım yeri artmış buna paralel olarak da sırasıyla; su, rüzgâr ve buhar gücünden yararlanılmaya başlanmıştır. Buhar enerjisinin üretimde kullanılmaya başlandığı döneme kadar kullanılan tüm enerjinin %80-85'i canlılarca sağlanmıştır. Sanayi devriminin hızlanması ve yayılmasıyla buhar enerjisinin kullanımı da artmış ve buna bağlı olarak kömür, enerji sağlayan başlıca hammadde olarak önem kazanmıştır.⁵¹ Teknolojinin ilerlemesiyle endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş gerçekleşmiş ve enerji tüketimiyle beraber enerji çeşitliliği de artmıştır. Bu dönemde sırasıyla petrol, doğal gaz, elektrik ve nükleer enerji gibi enerji kaynakları keşfedilmiş ve insanlığın kullanımına sunulmuştur.

Günümüzde başta ABD, Japonya, Çin ve AB ülkeleri olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki enerji tüketimleri hızla artmaktadır. Dünya enerji tüketimi son 30 yılda %95 artmıştır. İstatistikler önümüzdeki 15 sene içinde bu talebin %15, 20 sene içinde de %45 oranında artacağını göstermektedir.⁵²

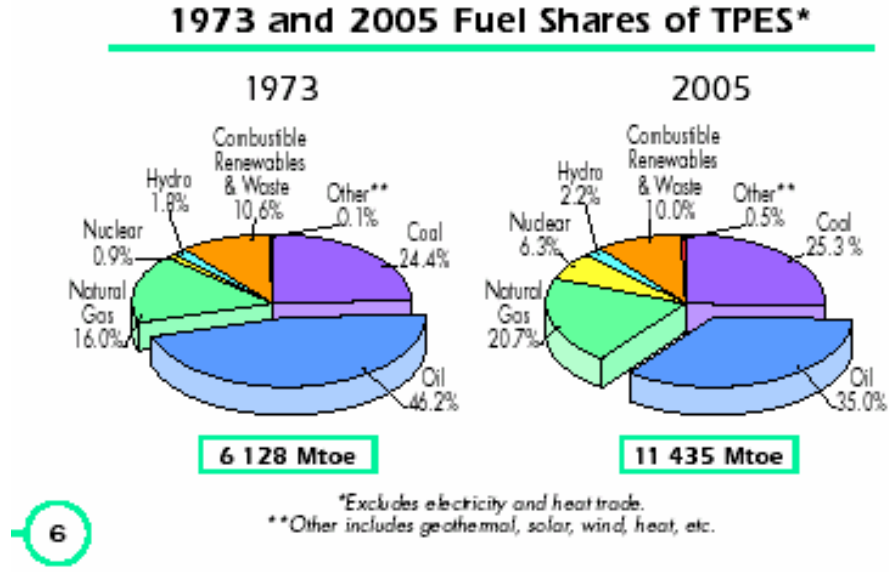
Alternatif enerji kaynaklarının üretilmemesi ve talebin hızla artması dünyada sınırlı miktarda bulunan fosil yakıtların hızla tükenmesine sebep olmaktadır. Şekil 1.1'de görüldüğü gibi dünya enerji ihtiyacının %35'i petrolden, %20,7'si de doğalgazdan karşılanmaktadır.⁵³ Bu sebepten bu iki madde teknolojinin gelişmesi ve enerji kullanımının artmasıyla ekonomik madde olmaları yanında stratejik maddeler haline de gelmişlerdir. Bundan dolayı enerji politikaları olarak dünya düzenine hala yön vermeye devam eden petrol ve doğal gaz politikaları incelenecektir.

51 Şükrü Sina Gürel, **Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1995, s.19.

52 Ashok Sharma, "India and Energy Security", **Asian Affairs**, vol. XXXVIII, no. II, July 2007, s.158.

53 International Energy Agency, **Key World Energy Statistics 2007**, s.8.

Şekil 6.1:1973-2005 Yılları Arasında Kaynaklara Göre Enerji Tüketim Oranları

6

Kaynak: International Energy Agency

2. Petrol ve Doğal Gazın Uluslararası Politikaların Oluşumundaki Roller

20. yüzyıla damgasını vuran petrolün bir sanayi kolu olarak doğuşu 19. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. 1800'lü yılların ortalarında Kanadalı Abraham Gesner' in doğal olarak yeryüzüne sızan petrolden gaz yağı rafine edişi, petrol sanayinin doğuşunu simgelemektedir. Gaz yağının üretimi aydınlanma alanında tam bir devrim olmuş ve gaz yağına olan talep kısa sürede umulmadık bir şekilde artmıştır.⁵⁴

Ticari amaçlı ilk petrol arama faaliyeti "Pensilvania Rock Oil Company" isimli bir şirket tarafından 1850'li yılların sonlarına doğru ABD' nin Pensilvania eyaletinde gerçekleştirilmiştir.⁵⁵

Petrolün yükselen değer haline gelmesi pek çok maceraperestin petrol arama işine başlamasına neden olmuş ve açılan kuyu sayısı gittikçe artmıştır. 1859' da varili 2 dolar olan petrolün değeri açılan kuyuların artması

54 Daniel Yergin, **Petrol:Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Çev. Kamuran Tuncay, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1995, s. 21.

55 Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006, s. 57.

ve kullanımın yeterince yaygınlaşmaması nedeniyle 1862 yılında 10 sente kadar düşmüştür.

Yirminci yüzyılın başlarına kadar enerji politikasından bahsetmek oldukça güçtür. Çünkü Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar ki süreçte petrol tüketimi enerji diplomasisinin ortaya çıkmasını gerektirecek kadar yaygın değildi. Yirminci yüzyılın başından itibaren çok hızlı bir gelişim gösteren sanayileşme ve kalkınmanın sürdürülebilir olması için gerekli olan enerji gereksinimi enerji diplomasisinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Petrolün en önemli enerji kaynağı haline gelmesi ve uluslararası ilişkilerde temel güç olması ise I.Dünya Savaşı sonrasına rastlar.⁵⁶ Birinci Dünya Savaşı sonunda kazananların, kaybedenlerin topraklarını paylaşırken göz önünde bulundurdıkları en önemli faktör petrol rezervleri olmuştur. Bu sebepten Ortadoğu'nun petrol zengini toprakları, başta İngiltere olmak üzere galip devletler tarafından uzun süren pazarlıklar sonunda pay edilebilmiştir.⁵⁷ Mısır ve Basra Körfezi ülkelerinde denetimi daha önceden tesis eden İngiltere, savaşın ardından Ürdün, Irak ve Filistin'de manda yönetimleri kurmuştur. Fransa ise Tunus, Cezayir ve Fas'ın dışında Lübnan ve Suriye'yi ele geçirmiştir.⁵⁸

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu belirleyen en önemli faktör de petroldür. Hitler, savaşı kazanmak için Orta Avrupa üzerinden önce Romanya petrollerine daha sonra da Hazar petrollerine saldırmıştır. Savaşın Almanya tarafından kaybedilmesinde bu bölgelerdeki kontrolün kaybedilip tank ve gemilerin yakıtsız kalmasının büyük etkisi olmuştur.

56 Yüce, a.g.e., s. 58.

57 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun petrol zengini olan Orta Doğu'da ki hakimiyetine son verilerek bu topraklar Fransa ve İngiltere arasında paylaşılmıştır. Türkiye'nin bağımsızlığının tanındığı Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması aşamasında Misak-ı Milli'ye dahil olan Musul İngiltere'nin baskılarıyla Türkiye'ye verilmemiş, sorun milletler cemiyetine götürülmüş ve burada İngiltere lehine sonuç çıkmıştır.

58 İrfan Kaya Ülger, "Ortadoğu sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi" http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/09_2003_04.pdf

Yirminci yüzyıl boyunca devletlerarası ilişkilerdeki en önemli konu petrol pazarlıkları olmuştur. Enerji kaynaklarına ulaşmak ve kaynakları kontrol etmek için farklı araçlar gündeme gelmesine karşın, enerji diplomasisinin temel amaçlarından en önemlisi, mevcut gücü sürdürebilme ve yeni güç kazanabilme arayışı olmuştur.⁵⁹

Enerji politikaları uluslararası ilişkileri farklı şekillerde etkilemektedir. Yüzyılın başında petrol alanlarında imtiyaz sahibi olma mücadelesi uluslararası mücadelenin temel belirleyicisi olmuştur. İkinci dünya savaşı sonrasında enerji kaynaklarına yakın ve sahip olma mücadelesi, bloklar arasında enerji deposu olan Orta Doğu üzerindeki çekişmeler, dünya politikası açısından dikkat çekicidir. 1950'lerden sonra görülen ulusçuluk akımları, petrol şirketlerinin millileştirilmesi ve OPEC'in kurulması, yine o dönemde uluslararası politikaya damgasını vuran gelişmeler olmuştur.⁶⁰

Petrol politikalarında etkili olanlar sadece devletler değildir. Petrol şirketleri de petrol politikalarında ve petrol sahibi ülkelerin politikalarında çok aktif roller almışlardır. Bazen petrol şirketleri bağlı oldukları devletlerin petrol politikalarını yönlendirilmiş, bazen de devletler petrol şirketlerinin politikalarını yönlendirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya siyasetindeki en önemli olaylar, ABD ve SSCB'nin petrol zengini Orta Doğu'da etkinlik ve nüfuz alanlarını genişletme çabaları sonunda meydana gelmiştir.

1970' li yıllardan sonra enerji diplomasisinin ana teması, petrol üreticisi ve petrol tüketicisi ülkeler arasında yaşanan mücadele olmuştur. Bu dönemde, üretici ülkeler tarafından OPEC (Organisation of Petroleum Exporting Countries: Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu) ve tüketiciler tarafından kurulan Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) dikkat çekicidir. Bu

59 Hakan Akbulut, "Enerji Diplomasisi", **International Energy Agency Turkey 1997 Review**, Eylül-Kasım 2000, s.21.

60 Akbulut, a.g.m., s.176.

örgütlerin kurulmasından sonra enerji politikalarında örgütlü bir mücadele dönemi başlamıştır.⁶¹

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan petrol ve doğal gaz zengini Orta Asya ülkeleri büyük devletlerin ve büyük enerji şirketlerinin dikkatini çekmiştir. 1990'lı yıllardan sonra Orta Asya'yı arka bahçesi olarak gören Rusya Federasyonu ile Batı dünyası arasında başlayan petrol, doğal gaz ve boru hatları mücadelesi kıyasıya devam etmektedir.

Doğal gazın stratejik bir enerji kaynağı haline gelmesi petrole göre daha yenidir. Doğal gazın ilk modern üretim ve tüketim tekniklerine 19 yüzyılda ABD'de rastlanmaktadır. William Hart, 1882 yılında New York'ta yaklaşık 9 m. derinlikten 4 cm. çapında boruyla çıkarttığı doğal gazla Fredonia kasabasını ışıklandırmıştır. Doğal gazın ticari amaçlı kullanımı, İskoçya'lı mühendis William Murdock'un kömürden gaz elde etme tekniğini geliştirmesiyle 18. yüzyılda hız kazanmıştır.⁶²

Özellikle gelişmiş ülkelerde artan çevre bilinci, çevreye en az zarar veren enerji kaynağı olan doğal gazın kullanımının artmasına neden olmuştur. Bu sebepten son yıllarda dünya birincil enerji tüketiminde en hızlı artış doğal gaz tüketiminde meydana gelmiştir. Petrol tüketimi 1965-2006 yılları arasında 2,67 kat artarken doğal gaz tüketimi 4,31 kat artmıştır.⁶³

Doğal gaz talebinin artması başta dünya doğal gaz rezervinin %26,3'üne⁶⁴ sahip olan Rusya Federasyonu olmak üzere doğal gaz rezervlerine sahip olan ülkelerin uluslararası politikalarda daha çok söz sahibi olmalarına neden olmaktadır. Doğal gazın petrol gibi dünyanın belli bölgelerde toplanmış olmaması ve hali hazırda stratejik değer bakımından

61 Nazım Cafersoy, " Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi", **Stratejik Analiz Dergisi**, cilt 1, sayı 8, Aralık 200, s. 53.

62 Yüce, ag.e., s. 130.

63 BP Statistical Review of World Energy June 2007, ss. 9-22.

64 BP Statistical Review of World Energy June 2007, s. 22.

petrolün önüne geçememiş olması, doğalgazın petrol gibi çatışmalara neden olmamasının en önemli nedenleridir.

Petrol ve doğal gazın stratejik maddeler haline gelmesiyle büyük devletler ve büyük sermaye sahipleri enerji kaynak ve iletim hatlarında söz sahibi olmak istemişler; bu uğurda çıkan savaşlarda hem bu kaynakların bir bölümünü boşa harcamışlar hem de milyonlarca insanın ölümüne neden olmuşlardır, olmaya da devam etmektedirler. Günümüzde enerjiyi ithal eden ülkeler için enerji güvenliğinin 3 ana belirleyicisi vardır: Arz Güvenliği ve Sürdürülebilirlik, Maliyet ve Rekabet. Son dönemde, özellikle Kyoto protokolünün de birçok ülke tarafından kabul edilmesiyle bu maddelere CO2 emisyonlarının azaltılması/ayarlanması ile ilgili koşullar da eklenmiştir.⁶⁵

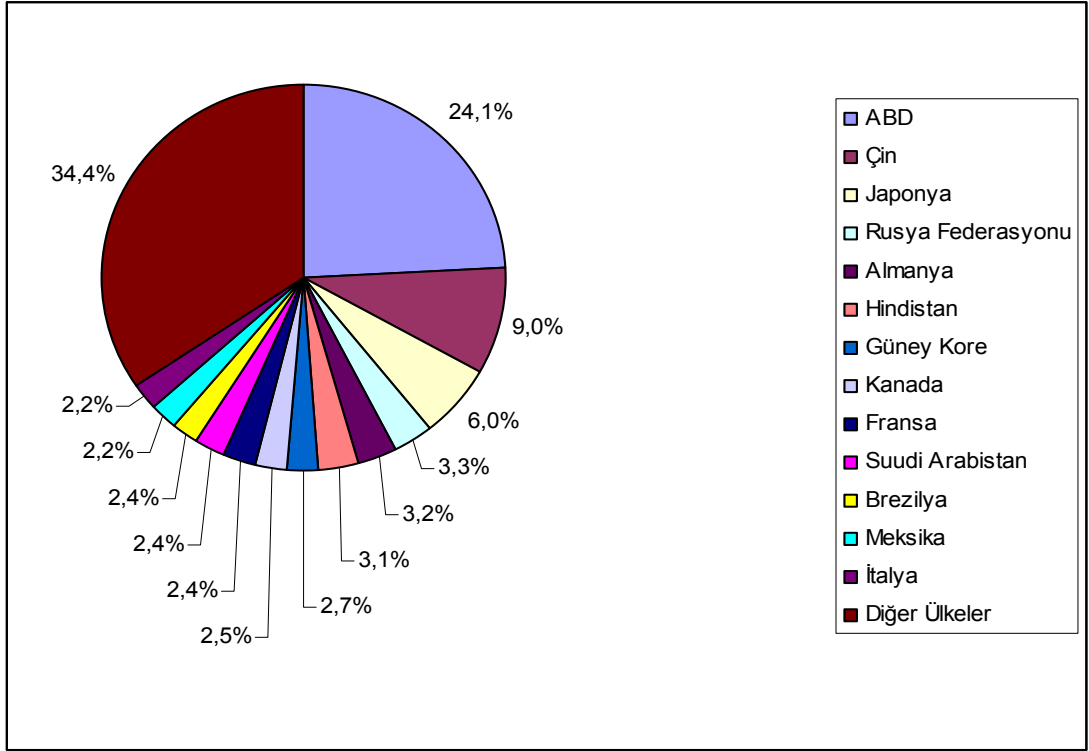
Dünya yıllık petrol üretimi ve tüketimi yaklaşık olarak eşit olup 3,88 milyar ton kadardır. Dünya petrol üretiminde en yüksek paya sahip olan ülkeler %13,1'lik payla Suudi Arabistan ve %12,3'lük payla Rusya Federasyonu olup, OPEC dünya petrol tüketiminin %37'sini karşılamaktadır.⁶⁶ Dünya petrolünün %24,1'i ABD'de tüketilmektedir. ABD'yi Çin, Japonya, Rusya Federasyonu ve Almanya takip etmektedir.⁶⁷

65 Aslan Yavuz Şir , "Karadeniz'in Jeopolitik Önemi, Rusya ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1095.

66 BP Statistical Review of World Energy June 2007, s. 21.

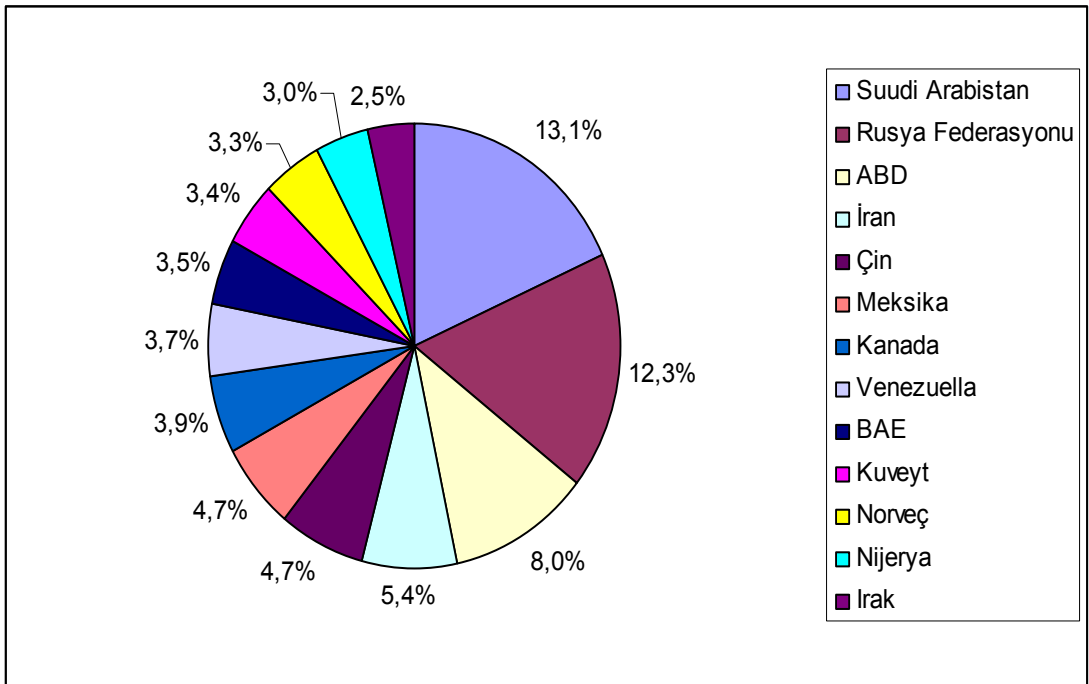
67 Abdurrahman Satman, Atilla Sandıklı, Hasret Dikici Bilgin(der), **Türkiye'de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu** , İstanbul: TASAM Yayınları, 2007, s. 51.

Şekil 1.7: Petrol Tüketen Ülkeler

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2007

Şekil 1.8: Petrol Üreten Ülkeler

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2007

Enerji denilince akla gelen petrol ve doğal gazı 1990'lara kadar dünya büyük çoğunlukla Orta Doğu ülkelerinden ithal etmiştir. Orta Doğu, 2006 değerlerine göre dünya ispatlanmış petrol kaynaklarının %61,5'ine, dünya doğal gaz rezervlerinin %40,5'ine sahiptir.⁶⁸ SSCB'nin dağılması ve 11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alan terör saldırısı enerji meselesinde ilginin Orta Doğudan Orta Asya ve Kafkasya'ya kaymasının en büyük iki nedenini oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, bölgeye ilişkin bilgilerin dünya kamuoyunda daha yaygın ve serbest dolaşmasının ve bölge kaynakları üzerinde Rus egemenliğinin kırılmasının alt yapısını oluşturmuştur. 11 Eylül Saldırıları da global enerji nakil hatlarının güvenliğinin önemini tekrar gündeme getirmiştir. Bu iki tarihsel olayın yanı sıra petrol ve doğal gazın yenilenemeyen enerji kaynakları olmaları, dünyanın nüfusunun ve buna bağlı olarak enerji ihtiyacının artması, alternatif rezervlerin aranmasını zorunlu kılmıştır. İşte bu sebepten Batılı Devletler ve enerji piyasası devleri dikkatlerini Orta Asya, Hazar ve Kafkasya'ya yöneltmişlerdir.⁶⁹ Orta Asya ülkelerinin enerji rezervlerinin dünya pazarına ulaştırılması için gerekli olan boru hatları üzerinde söz sahibi olabilmek ve daha genel anlamda bölgede etkinlik kazanabilmek için devletler ve çok uluslu şirketler büyük bir rekabet içine girmiştir. Bu rekabetin en önemli aktörleri Rusya Federasyonu, Türkiye, ABD, AB, Çin, Hindistan, İran ve Pakistan'dır.

ABD dünyanın "tek süper gücü" olarak Soğuk Savaşın bitmesinden sonra ortaya çıkan düzende gücünü zirvede tutmaya çalışmakta, bölgedeki devletlerin Rusya Federasyonu'na olan bağımlılıklarını azaltmalarını konusunda destek vermekte ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır.⁷⁰

68 BP Statistical Review of World Energy, June 2007, s.21.

69 Necdet Pamir, "Orta Asya ve Kafkasya'da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü", İdris Bal (der), **21.yy'da Türk Dış Politikası**, Ankara : Nobel yayın dağıtım, 2004, s. 508.

70 Ersegül B. Ünüvar, "Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı", **Stratejik Öngörü** ,Yıl 1, sayı 1, Mayıs 2004, ss. 100-103.

Ekonomik birliğini büyük ölçüde gerçekleştirmiş olan, fakat siyasi birlik kurmakta ve ortak dış politika üretmekte zorluklar çeken AB'nin ortak bir enerji politikası olduğunu söylemek oldukça zordur. AB üyeleri enerji kaynaklarının Avrupa'ya sürekli ve güvenli bir şekilde aktarılması için Kafkasya ve Orta Asya'ya yatırımlar ve yardımlar yapmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri petrolde %81, doğal gaz da %52 oranında dışa bağımlıdır.⁷¹ Bu oranın 2010 yılında % 55' e yükseleceği tahmin edilmektedir. AB ülkeleri gazın %25'ini Gazprom'dan satın almaktadır. Üstelik Rusya Federasyonu'nun Avrupa içerisindeki yapılanmasıyla bu oran gün geçtikçe artmaktadır.⁷² İngiltere, enerji politikalarını ABD eksenli ve ABD destekli geliştirirken, Almanya ve Fransa genelde kendi başlarına hareket etmektedir. AB'nin bu üç büyük ortağı müstakil hareket ettikleri için diğer üyeler de ortak bir enerji politikası oluşturamamaktadırlar.

İran, Orta Asya' da ki enerji kaynaklarından ekonomik kazanç sağlamak için petrol ve doğal gazın uluslararası pazarlara kendi toprakları üzerinden aktarılması için çalışmaktadır. Ancak ABD İran politikalarını desteklemediği için İran bu oyunda yalnız ve güçsüz kalmaktadır.

Dünya nüfusunun beşte birini barındıran ve ekonomik büyümesine son yıllarda süreklilik kazandıran Çin, Orta Asya'daki en önemli enerji aktörlerinden biri haline gelmiştir. Çin Ekonomik büyümesini bu hızla sürdürmesi durumunda yakın gelecekte ABD'den daha fazla enerji tüketir hale gelecektir. Güncel küresel rekabette ABD ile Çin arasındaki rekabet gün geçtikçe artmaktadır.

Çin'in ekonomik büyümesine ve dünya gücü olma ideallerine paralel olarak artan enerji Çin'nin zayıf noktasını oluşturmaktadır. Enerji tüketiminin yarısına yakınına ithal eden Çin, Orta Asya ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya özen göstermektedir.

71 http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/European_Union/Full.html

72 Mert Bilgin, *Avrasya Enerji Savaşları*, 2.b., İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 80.

2003 yılı verilerine göre Çin'in günlük petrol tüketimi 5,5 milyon varili aşmış durumdadır. Böylelikle Çin dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisi haline gelmiştir. Çin ekonomik büyümesini devam ettirebilmek için duyacağı enerji ihtiyacını karşılayabilmek için bir yandan milli gaz ve petrol şirketlerini yeniden yapılandırarak modernize etmeye başlamış, diğer yandan da yeni tedarik alanları yaratmaya çalışarak gerek Rusya Federasyonu ile gerekse Hazar ülkeleri ve İran ile olan ilişkilerini geliştirmiştir.

Çin batısı ile doğusu arasındaki petrol ve doğal gaz boru hatlarını hızlı bir şekilde planlamakta ve inşa etmektedir. Xinjiang – Şangay doğal gaz boru hattı 2004 yılında açılmış olmasına rağmen bugünlerde aynı hatta ikinci bir doğal gaz boru hattı inşasına başlanmıştır. Çin 2006-2010 yılları arasında geniş kapsamlı bir boru hatları ağı inşasını uygulamaya koymuştur.⁷³

Hızla gelişen bir diğer Asya ülkesi olan Hindistan petrol tüketiminde dünyada 6. sıradadır. Hindistan enerji ihtiyacının %36'sını petrolden,%8'ini de doğal gazdan karşılamaktadır. Hindistan hali hazırda kullandığı petrolün %70'ini ithal etmektedir. Bu rakamın 2011-2012 yıllarında % 81'e 2020 yılında ise %90'a çıkması öngörülmektedir.⁷⁴ Hindistan da Çin gibi sürekli artan nüfusu ve üretim kapasitesi ile birlikte artan enerji ihtiyacını karşılamak için Orta Asya ülkelerinde enerji sahalarına yatırım yaparak enerji güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.

3. Dünya Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

Rezerv rakamları ancak miktarları kesinleşen ve yerden çıkarılması ekonomik olan petrol ve doğal gaz verilir. Bu rakamlar, jeolojik araştırmalar ve petrol arama / çıkarma alanında gerçekleşecek teknolojik değişmelerle değişmeye açıktır.1980 yılından bu yana, dünyadaki net petrol rezervleri %60 oranında artmıştır. Bu artışın büyük bir kısmı, 1980'li yıllarda OPEC üyesi ülkelerde gerçekleşen petrol aramaları sonucu meydana gelmiştir.⁷⁵

⁷³ China Chemical Reporter; 1/26/2008, Vol. 19 Issue 3, s.5-5,

⁷⁴ Sharma, a.g.m.,s.158

⁷⁵ Yüce, a.g.e., s.85.

Dünya üzerindeki petrol rezervlerinin %61,5'i Orta Doğu bölgesinde bulunmaktadır. Suudi Arabistan tek başına rezervlerin %21,9'una sahiptir. Onu %11,4'lük payla İran, %9,5'lik payla Irak, %8,4'lük payla Kuveyt ve BAE izlemektedir. 1980'li yıllardaki artıştan sonra fazla bir artma olmamış, sadece 1990'lı yıllarda Irak rezervleri 12,5 milyar varil, Katar rezervleri de 9,5 milyar varil artmıştır.⁷⁶

Orta Doğu'dan sonra en büyük rezervler %8,6'lık payla Orta ve Güney Amerika bölgesindedir. Bu bölgede ki en büyük rezervler ise 1981–2001 yılları arasında rezervleri 4 kat artan ve dünya petrol rezervlerinin %6,6'sına sahip olan Venezüella'dadır.⁷⁷ Afrika kıtası petrol rezervlerinin %9,7'sine sahiptir. Afrika'da ki petrol zengini ülkeler; Libya(%3,4), Nijerya(%3) ve Cezayir(%1)'dir. Toplam petrol rezervlerinin %6,2'si eski SSCB bölgesinde bulunmaktadır. Bu rezervlerin de %74 'ü Rusya Federasyonu toprakları içindedir ve bu oran dünya petrol rezervlerinin %6,6'sına denk gelmektedir. ABD, Kanada ve Meksika'da da önemli sayılabilecek miktarda petrol rezervi mevcuttur.⁷⁸

Dünya Enerji Konseyi'nin tahminlerine göre, dünyada ki petrol rezervleri 2040–2060 yılları arasında tükenme noktasına gelecektir. Dünya günlük petrol talebinin 2010 yılında 97,1 milyon varil civarında olacağı tahmin edilmektedir.⁷⁹

Şu an günlük 75 milyon varil olan dünya petrol tüketimi göz önüne alındığında, bilinen petrol rezervleri 860 milyar varil olduğundan, mevcut rezervler 30 yıl sonra bitecektir. Mevcut yataklardaki rezerv genişletme çalışmaları ve keşfedilebileceği tahmin edilen rezervlerle bu rakam 70–75 yıla kadar uzayabilir.⁸⁰ Bu da durumun vahametini ve bir an evvel alternatif

76 BP Statical Rewiev of World Energy, Haziran 2007.

77 BP Statical Rewiev of World Energy, Haziran 2007.

78 BP Statical Rewiev of World Energy, Haziran 2007.

79 Necdet PAMİR, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı**, Ankara :ASAM Yayınları, 1999, s. 58.

80 Yüce, a.g.e., s. 87.

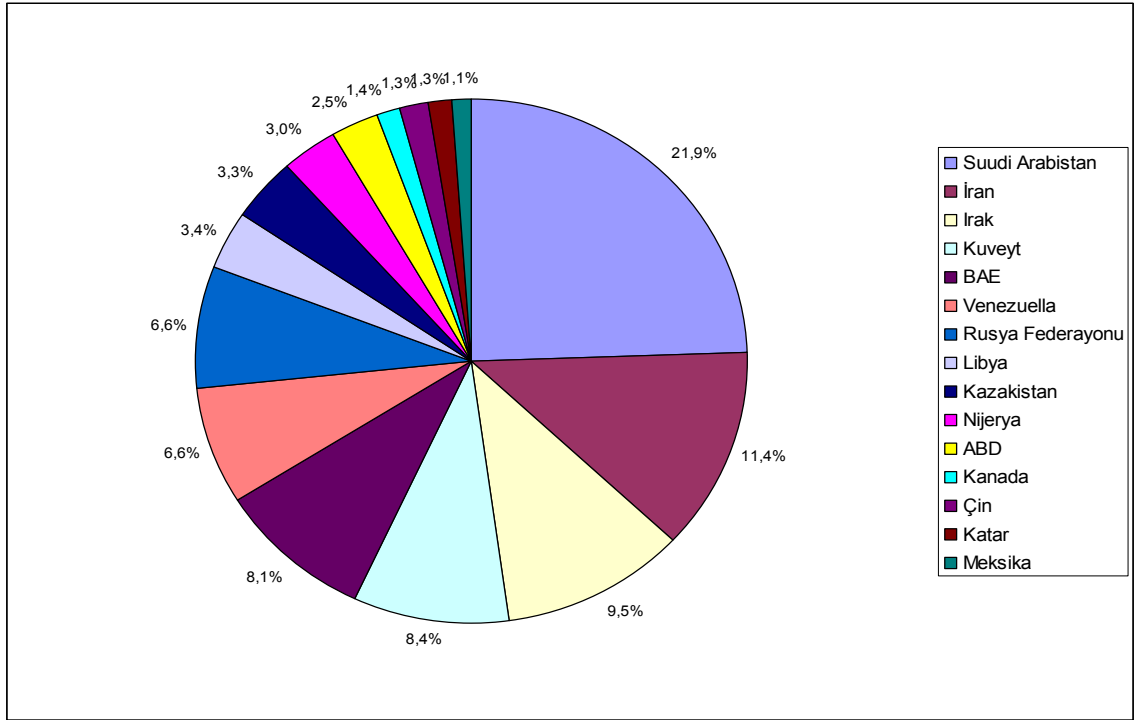
enerji kaynaklarının keşfedilip kullanıma sokulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aksi takdirde yıllar ilerledikçe petrol azalacak, azaldıkça petrol zengini bölgelerde yeni kaoslar ortaya çıkacaktır.

Tablo 3.1: Dünya Petrol Rezervleri

DÜNYA PETROL REZERVLERİ(1000 MİLYON VARİL)			
ÜLKE ADI	1980 YILI	2006 YILI	DÜNYA REZERVLERİNE ORAN
Suudi Arabistan	168,0	264,3	21,9%
İran	58,3	137,5	11,4%
Irak	30,0	115,0	9,5%
Kuveyt	67,9	101,5	8,4%
BAE	30,4	97,8	8,1%
Venezuela	19,5	80,0	6,6%
Rusya Federasyonu	-	79,5	6,6%
Libya	20,3	41,5	3,4%
Kazakistan	-	39,8	3,3%
Nijerya	16,7	36,2	3,0%
ABD	36,5	29,9	2,5%
Kanada	8,7	17,1	1,4%
Çin	13,3	16,3	1,3%
Katar	3,6	15,2	1,3%
Meksika	47,2	12,9	1,1%
Norveç	3,6	8,5	0,7%
Azerbaycan	-	7,0	0,6%

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2007

Şekil 1.9: Dünya Petrol Rezervleri

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2007

Dünya doğal gaz rezervleri 1980-2006 yılları arasında 2,14 kat artmıştır. 2006 yılı sonu itibarıyla , dünya doğal gaz rezervlerinin 181,46 trilyon m³ olduğu tahmin edilmektedir. Son 25 yılda rezerv artışları eski SSCB ülkelerinde, Orta Doğu, Güney ve Orta Amerika ile Asya Pasifik bölgesindeki ülkelerde görülmüştür.⁸¹

Dünya üzerindeki petrol belli bölgelerde toplanmış olmasına rağmen doğalgaz daha geniş coğrafyada mevcuttur. Orta doğu petrol rezervlerinin %61,5'ine sahip olduğu halde doğal gaz rezervlerinin %40'ına sahiptir. Sınırlı petrole sahip olan bazı ülkeler zengin doğal gaz rezervlerine sahiptirler.⁸²

Yapılan tahminlere göre dünya doğal gaz rezervlerinin 55–60 yıllık ömrü vardır. Genişletilecek 550 milyar varil ve keşfedilmemiş 780 milyar varil

⁸¹ BP Statical Rewiev of World Energy.

⁸² <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/say1%2011/ddg.htm>.

ile birlikte, dünya doğal gaz rezervlerinin, toplam 150 yıllık ömrünün olduğu tahmin edilmektedir.⁸³

Doğal gazın çevre dostu ve çok kullanışlı bir enerji kaynağı olması dolayısıyla kullanımı hızla artmaktadır. Özellikle konut ısıtma sistemlerinde en çok tercih edilen enerji kaynağıdır. Tüketime paralel olarak üretimde gün geçtikçe artmaktadır. Doğal gaz üretiminin yapıldığı ülkelerin başında Rusya Federasyonu, İran, Katar, Suudi Arabistan, ABD, Kanada, İngiltere, Cezayir, Hollanda, Türkmenistan ve Özbekistan gelmektedir.

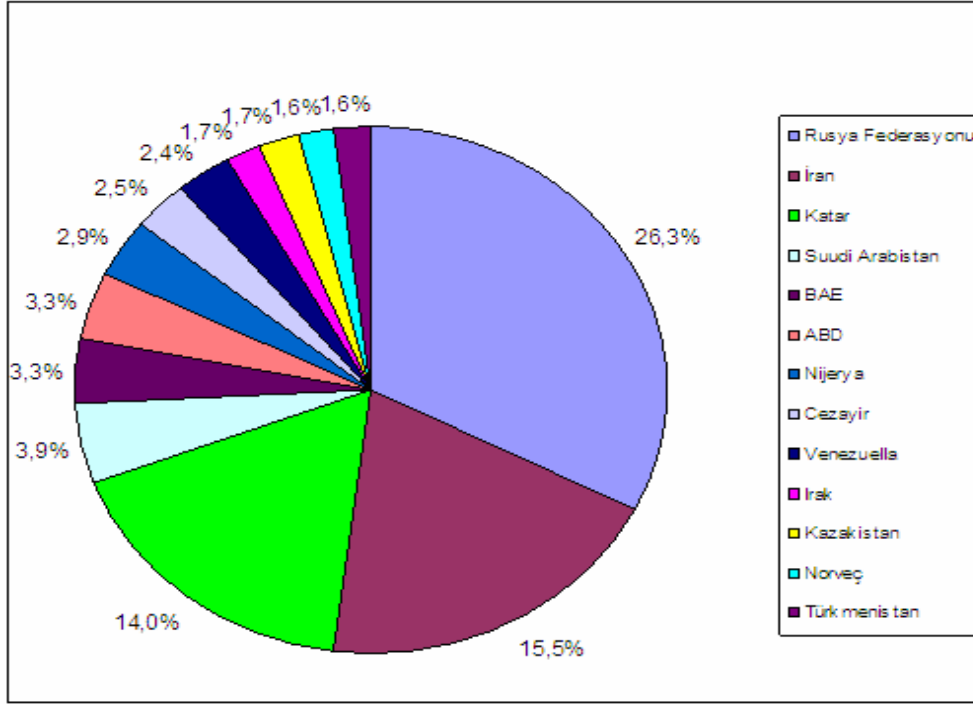
Tablo 1.4: Dünya Doğalgaz Rezervleri

Ülke Adı	1996 YILI	2006 YILI	TOPLAM REZERVE ORANI
Rusya Federasyonu	Bilinmiyor	47,65	26,3%
İran	23,00	28,13	15,5%
Katar	8,50	25,36	14,0%
Suudi Arabistan	5,69	7,07	3,9%
BAE	5,78	6,06	3,3%
ABD	4,66	5,93	3,3%
Nijerya	3,48	5,21	2,9%
Cezayir	3,70	4,50	2,5%
Venezuela	4,05	4,32	2,4%
Irak	3,36	3,17	1,7%
Kazakistan	n/a	3,00	1,7%
Norveç	3,00	2,89	1,6%
Türkmenistan	n/a	2,86	1,6%
Endonezya	2,05	2,63	1,5%
Avustralya	1,37	2,61	1,4%
Malezya	2,40	2,48	1,4%
Mısır	0,85	1,94	1,1%
Özbekistan	n/a	1,87	1,0%

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2007

83 Yüce, a.g.e., s. 133.

Şekil 1.10: Dünya Doğalgaz Rezervleri

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2007

4. Petrol ve Doğal Gazın Rus Dış Politikası Üzerine Etkileri

Dış politika farklı teorik açılardan değişik şekillerde tanımlanmıştır. Kökleri Thukidides, Machievelli ve Hobbes'a kadar uzanan⁸⁴ realist teoriye göre dış politika, bir devletin gücünü artırmak, ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla uluslararası sisteme dönük olarak yaptığı planlar, aldığı kararlar ve gerçekleştirdiği uygulamaların bütünüdür. Bu yaklaşımda devletin toplumu, ekonomisi ve bireyine yönelik bir vurgu yoktur; dış politikanın yönü tamamen dışa dönüktür.⁸⁵ Realist yaklaşıma göre genellikle askeri güçle özdeşleştirilen "güç" ulus devletlerin aralarındaki ilişkilerde tek mutlaklık olarak görülmektedir.⁸⁶ Modern/Plüralist teoriye göre ise, dış

84 Efe Çaman, "Uluslararası İlişkilerde Kindermann ve Münih Okulu", <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=311>.

85 Ramazan Gözen, Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon, **Demokrasi Platformu**, Yıl 1, Sayı 4, Güz 2005, s.40.

86 Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım Teori ve Analiz", http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/51/1/9_mustafa_aydin.pdf.

politikanın amacı sadece ülkenin ve devletin ölüm-kalımı anlamında varlığını korumak değil, aynı zamanda insanların refah, huzur, barış, özgürlük, prestij ve onur ile yaşamasını sağlamak için çalışmaktır.⁸⁷

Rusya'nın eski başkanı Vladimir Putin iktidara geldikten sonra Rus dış politikasındaki geleneksel realizm daha koyu bir şekilde hissedilmeye başlamıştır. Putin'e göre; halkı, piyasaları, sivil toplum örgütlerini ve çok uluslu şirketleri dış politika karar verme mekanizmasının içine dâhil etmek, devlet merkezli ve devletin hayatta kalma endişesini temel alan anlayışa zarar vermektedir. Rus devletinin dış politikası ekonomik olarak gelişmiş sınıfların, geliştirilmiş ortak sivil kültürün ve demokratik tepkilerin emrine verilemez. Bu tip kurumların yönetimin kontrolü dışında olması Rus devletinin rasyonel karar alma süreçlerine zarar verebilir. Bunun için, hem ekonomik hem sosyal hem de siyasal trendler devletin kontrolünde olmalı ve devletin güvenliği için alınan dış politika kararlarını güçlendirmelidir. Putin'in bu yaklaşımının en bariz göstergesi kurmaya çalıştığı doğalgaz imparatorluğunun devletle olan ekonomik ve siyasi ilişkisidir.⁸⁸

Rusya Federasyonu'nun realist dış politikasının en büyük dayanağı zengin enerji kaynaklarıdır. Kafkasya ve Orta Asya'da ki en önemli enerji aktörü olan Rusya Federasyonu dünya petrol rezervlerinin % 6,6'sına doğal gaz rezervlerinin de % 26,3' üne sahiptir.⁸⁹ Ayrıca Rusya Federasyonu Orta Asya'da enerji kaynakları bakımından zengin olan eski SSCB ülkeleriyle de enerji konusunda kendi stratejik konumunu güçlendirecek anlaşmalar yapmaya devam etmektedir.⁹⁰ Petrol ve doğal gaz fiyatlarının hızlı bir şekilde artması ve eski Devlet Başkanı Vladimir Putin'in uygulamaya koyduğu enerji

87 Ramazan Gözen, Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon, **Demokrasi Platformu**, Yıl 1, Sayı 4, Güz 2005, s.41.

88 Burak Bilgehan Özpek, «Rusya'da Yaklaşan Seçimler ve Realizmin Son Kalesi», http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=791.

89 BP Statistical Review of World Energy June 2007, s.21.

90 2003 yılı Nisan ayında Türkmenistan ve Rusya Federasyonu arasında yapılan doğal gaz anlaşmasıyla, Rusya Federasyonu doğal gaz sektöründe tekelleşerek Avrasya'da kontrolü ele geçirmesinin yanında Rus doğal gazına alternatif üretmek isteyen AB ve Türkiye'nin projelerini de geçici olarak engellemiştir. Rusya Federasyonu, toplam 300 milyar dolar değerindeki 25 yıllık anlaşmayla Türkmenistan'dan aldığı doğal gazı, maliyetinin 2-3 katı bir fiyatla Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir.

üretim ve ihracatı ağırlıklı ekonomi politikalarıyla Rusya Federasyonu ekonomik durumunu düzeltmeye başlamış ve son on yılda yıllık ortalama 6,7'lik bir büyüme hızı yakalamıştır.⁹¹ Rusya Federasyonu kısa vadede Avrasya'daki en büyük bölgesel güç olma, uzun vadede de Dünya güçler dengesindeki eski yerini elde etme yolunda önemli mesafeler katetmiştir. Rusya Federasyonu ithalatının %70'ini petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır.⁹² Başta eski doğu bloğu ülkeleri olmak üzere Avrupa'nın büyük bir bölümü enerji konusunda Rusya Federasyonu'na bağımlıdır. Rusya Federasyonu bu enerji kozunu uluslararası arenada çok iyi kullanmakta ve eski parlak günlerine hızla dönüş yapmaktadır.

Rusya Federasyonu dünyanın en büyük doğal gaz ve yedinci en büyük petrol rezervlerine sahip olmakla beraber, petrol ve doğal gaz kaynaklarının %70'e yakınının bulunduğu Hazar Havzası, Orta Doğu ve Orta Asya'daki en güçlü, en köklü ve en etkin devletlerden biridir. Soğuk Savaş sonrası bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkeleri hala Rusya Federasyonu'ndan bağımsız enerji politikası üretememekte her türlü enerji atılımında Rusya Federasyonu'nun vereceği tepkiyi hesap etmek zorundadırlar.

Rusya Federasyonu uluslararası sistemde sürekli dışlanan Orta Doğu ülkeleri ile de iyi ilişkiler içindedir, bu durum Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu enerji politikalarında da söz sahibi olmasına neden olmaktadır. Zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan İran ile Rusya Federasyonu'nun pek çok konuda ki çıkarları örtüştüğünden bu ikili genelde ortak hareket etmektedirler. ABD Afganistan ve Irak'a yerleşmekle bölgede ki etkinliğini artırmış olsa da enerji ve boru hatları konusunda baskın ülke halen Rusya Federasyonu'dur.

Bilimsel veriler, Matematiksel veriler ve coğrafya Rusya Federasyonu'ndan yanadır. Bu durum Rusya Federasyonu'na Avrasya'da ki

91 Andreas Goldthau, "Resurgent Russia? Rethinking Energy", **Policy Review**, February-March 2008, s. 53.

92 İhsan Çomak, **Rusya Stratejik Araştırmaları-1**, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s. 92.

enerji politikalarını istediği gibi yönlendirme imkanı vermektedir. Vladimir Putin'nin bu konudaki başarısının neredeyse Putin tarafından atandı diyebileceğimiz yeni başkan Dmitri Medvedev döneminde de süreceği tahmin edilmektedir.

Rusya Federasyonu Orta Asya'daki anti-demokratik rejimleri Rusya Federasyonu ile uyumlu bir politika izledikleri müddetçe desteklemekte, kendisi için tehlike gördüğünde de Azerbaycan'da Ebufeyz Elçibey' in iktidardan uzaklaştırılması örneğinde olduğu gibi bu ülkelerin yönetimlerine dolaylı yollardan da olsa müdahale etmektedir. Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun çıkar alanları başta Kafkasya, Hazar Havzası ve Orta Asya olmak üzere pek çok noktada çatışmaktadır, bu sebepten iki devlet arasındaki tarih boyunca devam eden rekabetin bundan sonrada devam edeceği aşikârdır. Son dönemlerde hem Rusya Federasyonu hem de Türkiye iki devlet arasındaki çatışmaların başta ABD ve AB olmak üzere bölgede etkinliğini artırmaya çalışan diğer ülkelere yaradığının ve kendilerinin bölgede güç kaybettiklerinin farkına varmışlardır. Bu sebepten her iki ülke çatışma noktalarını ikinci plana atıp, ortak çıkarlarının olduğu noktalarda uzlaşma ve çok boyutlu bir işbirliği sürecini başlatmışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKALARI

1. S.S.C.B.'nin Dağılmasından Sonra Meydana Gelen Gelişmeler

1991 yılında dünyanın toprak bakımından en büyük devleti olan Sovyetler Birliği'nin öngörülmeleyen bir zamanda dağılması, Avrasya'nın tam ortasında büyük bir jeopolitik karışıklık ve boşluk yararmıştır. S.S.C.B.'yi meydana getiren 15 cumhuriyetten 14 tanesinin bağımsızlıklarını ilan etmesi ve bağımsızlığını ilan eden ülkelerin bağımsızlıklarının dünya kamuoyunda süratle tanınmasıyla RF Federasyonu tek başına kalmıştır.⁹³ Dağılan S.S.C.B.'nin topraklarının, %75'i nüfusunun %51'i üretim fonlarının %60'ı ve fabrikalarının %75'i kendisini imparatorluğun esas sahibi ve mirasçısı hisseden RF Federasyonu'na kalmıştır.⁹⁴ Dağılmayı müteakip başta S.S.C.B.'nin en büyük rakibi ABD olmakla üzere tüm dünya RF'ye karşı nasıl bir politika izleyeceği konusunda kararsızlık içinde kalmıştır. Soğuk savaş döneminin kapalı kutusu olan S.S.C.B.'nin en büyük mirasçısı olan RF'den de tıpkı halefi gibi çekinilmiştir. İlk dönemlerde Batılı devletler S.S.C.B.'den ayrılan cumhuriyetleri tanımakla yetinmiş, bu ülkelere yönelik geniş çaplı politikalar üretmemişlerdir.

S.S.C.B.'nin dağılmasından sonra, Kafkasya, Hazar Havzası ve Orta Asya, soğuk savaş sonrasının jeopolitik boşluklarına sahne olmuştur. Bu bölgeler çıkarların çatıştığı, yerel veya küresel çelişkilerin canlı tutulduğu ve yeni rejim ihraç etme arzusu taşınan alanlar haline gelmiştir.⁹⁵

93 Ulusallararası Politikada Artan Rus Atakları, www.asam.org.tr/dergiler/dergi145.pdf .

94 Ayacan Kumarova, "RF Federasyonu'nun Orta Asya Politikası, 1991-2005", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi ,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,2006),s. 70.

95 Aydın Sezenoğlu," Dünya ve Çevremizdeki Gelişmeler Gözönüne Alındığında Önümüzdeki 20 Yıl İçerisinde Dünyada ve Çevremizde Güç Dengeleri Nasıl Oluşabilir. Oluşabilecek ve/veya Ortaya Çıkabilecek Yeni Güçler, Bloklamalar ve İttifaklar Neler Olabilir. Ulusal Menfaatleri Doğrultusunda Türkiye Bu Güçler, İttifak Yada Oluşumların Hangilerinde Aktif Yer Almalı Ve Rolü Ne Şekilde Olmalıdır ",(Basılmamış Akademi Bitirme Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı,2003), s. 3.16.

RF, tıpkı S.S.C.B. gibi dış politikasını askeri gücünün üzerine kurmak istemiş, ancak bu noktada bazı sıkıntılar yaşamıştır. I. Çeçenistan Savaşı Soğuk Savaş döneminin ihtişamlı ordusu “Kızıl Ordu”nun devamı olan Rus ordusunun konvansiyonel anlamda yetersizliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Yönetim yetersizliği ve boşluğunun yanı sıra bir de askeri yetersizliğin gün yüzüne çıkmasıyla, RF’nin, yitirdiği “süper güç” unvanına “büyük devlet” unvanı da eklenmiştir. Ekonomik yetersizlik ve Batı’dan borç alımının başlaması, RF’nin her alanda olduğu gibi dış politikada da savunmaya çekilme ve eldekileri koruma politikası izlemesine neden olmuştur.⁹⁶

1990’lı yıllarda RF genel olarak doğuya yönelmiş ve batısında kaybettiği toprakları doğu tarafından kazanmak üzere politikalarını geliştirmiştir. Bu kapsamda Bağımsız Devletler Topluluğu’nu (BTD) kurmuş ve eski S.S.C.B. üyesi ülkeleri bu topluluğa üye olmaya zorlayarak kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu dönemde de Kafkasya, Hazar Havzası ve Orta Asya eksenindeki doğal kaynakların yarattığı jeopolitik ve jeostratejik özellikler, bölgedeki çıkar amaçlı ilişkileri tayin etmiştir. RF’nin bölgedeki köklü ve derin toplumsal izleri harekete geçirebilme potansiyeli batı için tehlike arz etmiş olsa da 1990’lı yıllar boyunca bölge dengeleri; ABD’nin ve kısmen Avrupa ülkelerinin etkileri ve yarattıkları cepheleşmelerle belirlenmiştir.⁹⁷

RF’nin eski imparatorluk mirasını devralmasının ardından yeni RF kendisine bir yön belirleme çabasına girişmiştir. Bu dönemde Rus dış politikasını belirlemede başlıca iki akım etkili olmuştur. Bunlar: Atlantikçilik ve Avrasyacılıktır. Atlantikçiler RF’nin Batı dünyası ile bütünleşmesini sağlayacak politikalar üretilmesini desteklemektedirler. Onlara göre RF bir Avrupa ülkesidir ve bu sebepten Rus diplomasisinin temel istikameti batı

96 Uluslararası Politikada Artan Rus Atakları, www.asam.org.tr/dergiler/dergi145.pdf.

97 Sezenoğlu, a.g.e., s.3.13.

olmalıdır. Dolayısıyla da RF batıyla ortaklıklar kurmalı, Avrupa Birliği, NATO, IMF,G-7 gibi batılı ekonomik, politik, askeri örgütlere ve kuruluşlara katılmalıdır.⁹⁸

Avrasyacılar, Atlantistlerin aksine dış dünyaya kuşkuyla yaklaşmakta ve RF'nin Avrasya bölgesinde bir çekim gücü yaratacak kapasitede olduğunu, bu sebeple de RF'nin tek başına bir bölge gücü olması gerektiğini ileri sürmektedirler.⁹⁹ Avrasyacılar oldukça geniş bir koalisyondan oluşmakta ve içinde monarşistler, Rus Ortodoks Kilisesi, aşırı milliyetçiler ve Stalinciler gibi pek çok farklı grupları barındırmaktadır.¹⁰⁰ Avrasyacı görüşe göre RF'nin sınırları eski Sovyetler Birliği sınırlarıdır. Ayrılan cumhuriyetler RF'nin liderliği altında yeniden entegre olmalı ve RF bu ülkeler üzerinde eski kontrol ve nüfuzunu sağlamalıdır. RF'nin bölgeden çekilmesi başta etnik çatışmalar ve kökten dincilik olmak üzere bölgedeki pek çok problemin artarak büyümesine ve bölgenin daha güvensiz bir alan olmasına sebep olacaktır.

Bağımsızlıktan sonra RF'de dış politika hedeflerini etkileyen farklı siyasal gruplar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri neo-komünistlerle aşırı milliyetçi neo-faşistlerdir. Bu iki grubun ortak düşünceleri Rusya'nın yeniden büyük güç olması arzusu olarak özetlenebilir.¹⁰¹

RF, Orta Asya ve Kafkasya'da 1993'e kadar Batı yanlısı politika izlemiş, 1993 yılından sonra yakın çevre politikasını ilan ederek eski Sovyet cumhuriyetlerini "arka bahçesi" kabul ettiğini ve bu ülkelere RF'nin müdahale etmesinin meşru hakkı olduğunu ileri sürerek Avrasyacı politikalar izlemeye başlamıştır.

8 Ekim 1993'de dönemin Dışişleri Bakanı Kozirev Transkafkasya ve Orta Asya'daki eski Sovyet topraklarını ABD'nin Latin Amerika'ya uyguladığı

98 Ö.Göksel İşyar, **Bölgesel ve Küresel Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul:Alfa Yayınları, 2004, s.11.

99 Sinan Oğan, "Demografinin Gölgesi Altında RF-Kazakistan İlişkileri", **Avrasya Dosyası**, cilt 7, sayı 4, s.15.

100 İşyar, a.g.e.,s.25.

101 Kumarova , a.g.e ,s.80.

Monreo Doktrini'ne benzer şekilde yakın çevre diye adlandırmış ve bu yakın çevrede ya da Rus arka bahçesinde kurulan bağımsız devletlerde onaya çıkan etnik çatışmalar nedeniyle RF'nin yakından ilgilendiğini, gerekirse askeri müdahale hakkı bulunduğunu beyan etmiştir. Kozirev daha da ileri giderek RF'nin buralara müdahale ederek jandarma rolü üstlenmesine Birleşmiş Milletlerin onay vermesi ve desteklemesini istemiştir. Yakın Çevre Stratejisi RF dışında kalan eski Sovyet Cumhuriyetlerini içermekte ve RF'nin tarihi, etnik, ekonomik, askeri ve stratejik bağlar nedeniyle bu bölgeler üzerinde ayrıcalıklı bir etkiye sahip olması gerektiğini savunmaktadır.¹⁰²

1990'lı yıllardaki Rus dış politikasının en önemli özelliği, RF'nin Batı karşısında önlenemez bir çekilme sürecine girmesidir. Bu dönemde RF hem yurtdışındaki çıkarlarını koruyamamış, hem de ABD'nin Rus iç siyasetinde etkinliğe sahip olmasını engelleyememiştir. Girilen demokratikleşme süreci sonucunda Rus kimliğinin ve çıkarlarının da değiştirilmesi amaçlanmıştır.¹⁰³

Özetle 1990'lı yıllar boyunca RF adeta soğuk savaş döneminin yorgunluğunu atmaya çalışmış ve önceliği her konuda elinde kalanları kaybetmemek ve daha sağlam bir zemine oturtmaya vermiştir. Bu dönemde RF ne enerji konusunda ne de diğer dış politika konularında uluslararası alanda ses getirecek politikalar geliştirememiştir. Ayrıca, bu dönem Rus bürokratlarının Rus sermayesini adeta yağma ederek Rus oligarkları haline geldikleri dönemdir ve ekonomi her anlamda dibe vurmuştur. Bu sebepten RF bölgede başta ABD olmak üzere diğer batılı ülkelerin etkinliğini artırmalarına engel olamamıştır. Boris Yeltsin'nin başkanlığı Vladimir Putin'e bırakmasıyla RF hem içerde hem de uluslararası arenada hızlı bir yükselişe başlamıştır.

102 Kumarova , a.g.e, s. 70.

103 Anar Somuncuoğlu, "Putin'den İddialı Son Sesleniş",
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=905&sayfa=19>
07.05.2007 .

Boris Yeltsin döneminde ortaya çıkan Rus Oligarklar tarafından RF'nin öz varlıkları yağmalanırken ve RF günden güne güçsüzleşirken Eski Sovyet Gizli Servisi KGB'nin yerine kurulmuş olan FSB'nin (Federal Güvenlik Servisi) başına genç bir istihbaratçı, Vladimir Putin atanmıştır. 1996 yılına kadar St. Petersburg yönetiminde çeşitli kademelerdeki görev almış olan Putin, 1997 ve 1998'de Devlet Başkanlığı İdaresi Başkanlığı ile Devlet Başkanlığı Denetim İdaresi Başkanlığı görevinde bulunmuş, 1998–1999 yıllarında, RF iç istihbarat servisi FSB' nin başkanlığını yaparken, aynı zamanda, RF'nin "politbüro" olarak da adlandırılan RF Güvenlik Konseyi'nin sekreterliği görevini yürütmüştür. Putin, bilahare başbakan vekilliği, 16 Ağustos 1999'dan itibaren de başbakan olarak görev yapmaya başlamıştır. Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in 31 Aralık 1999'da istifa etmesinin ardından Vladimir Putin neredeyse bir gecede Devlet Başkanlığı görevine getirilmiştir.¹⁰⁴

İlk zamanlar kontrolü sağlamakta zorluk çeken Putin işe önce iç istikrarı sağlamakla başladı. İdari reformlarla merkezi yönetimi güçlendirdikten sonra iş, ekonomi ve dış politika konularında istikrarı sağladı. Kendi politikalarına karşı olan veya kendine siyasi rakip olması muhtemel olan Oligarkların hemen hemen hepsini tasviye etmeyi veya etkisiz hale getirmeyi başardı. Merkezi yönetimi güçlendirerek içeride tüm ipleri kendisinin ve ekibinin eline toplayan Putin daha sonra dış politika atılımlarına başladı. Dünya genelinde petrol ve doğal gaz fiyatlarının da artmasıyla RF hızlı bir kalkınma sürecine girmiş oldu.

Putin, RF Devlet Başkanı seçildiğinde RF'nin siyasal hayatında iki farklı düşünce akımı bulunuyordu. Bunlardan biri Batı ve ABD ile ortak hareket etmek ve Atlantik ittifakının güdümünde politikalar üretmek, ikincisi ise liberal politikalarından uzaklaşarak ulusal, devletçi ve Batı'ya muhalif politikalar üretmekti. Başlangıçta Avrasyacı tutumunu değişik araçlarla sürdüren Putin 11 Eylül 2001'den sonra politika değişikliğine giderek Batıyla bütünleşme

104 Ali Külebi , "Rus Ayısı'nın Güçlenişi ve Putin ", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=1045&sayfa=12> , 24.09.2007.

kararı aldı. 11 Eylül 2001 sonrası RF artık ABD ile Orta Asya'da rekabet eden değil işbirliğine giden bir görünüm sergilemeye başladı.

Putin dış politikada Asya ülkeleri ile Avrasyacılık bağlamında ilişkiler yürütüp, ittifaklar ve işbirliği örgütleri kurarken (Birleşik Devletler Topluluğu. Avrasya Ekonomik İşbirliği örgütü, Şangay Ekonomik İşbirliği Örgütü) Avrupa ülkeleri ile de yakın ticari ve siyasi ilişkiler kurmayı ihmal etmedi. Her ne kadar Putin Almanya, İtalya ve İngiltere gibi Batı ülkelerini ziyaret edip G-8 gibi uluslararası toplantılara katılsa da, RF Başkanı NATO'nun genişlemesi gibi olayları da açıkça kınamaktan çekinmedi. Ayrıca Başkan Putin ziyarette bulunmak suretiyle S.S.C.B.'nin Kuzey Kore ve Küba gibi eski müttefikleri ile de ilişkileri yeniden yapılandırma girişiminde bulundu. Kremlin yetkilileri İran ve Irak'ı da daha yakın ilişkiler kurmak amacıyla ziyaret ettiler. 2000 yılında gerçekleştirilen Putin'in Çin'i ziyaretinden sonra iki ülke stratejik işbirliği anlaşması imzalamanın eşiğine geldi. Pekin ve Moskova'nın ilişkileri geliştirme isteği İki ülkenin dünya olayları üzerinde Amerikan egemenliği olarak gördükleri ortak görüşü de şekillendirdi. Son olarak RF, eski Sovyet cumhuriyetlerinin tekrar Moskova'nın stratejik yörüngesine girmelerini sağlayacak çeşitli adımlar attı.¹⁰⁵

Putin'nin dış politika da kullandığı en önemli enstrümanlar zengin petrol, doğalgaz rezervleri ve bu rezervlerin diğer ülkelere taşındığı boru hatları olmuştur. Son dönemlerde RF dünyanın en büyük enerji ithalatçısı olarak dış politikada gözle görülür hamleler yapmaya başlamıştır. RF'nin uluslararası kamuoyunun dikkatinden uzak bir şekilde dünya üzerindeki etkinliğini artırması ancak somut olaylar ortaya çıkınca fark edilmeye başlanmıştır. Ukrayna ve Gürcistan ile yaşanan doğal gaz krizleri, akabinde Ukrayna seçimleri, Hamas liderini Moskova'ya davet edilmesi gibi olaylar Rusya'nın inisiyatif kullandığı önemli olaylardır. Son olarak RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 10-11 Şubat 2007 tarihinde Münih Konferansı'nda "Artık RF kurallara uyan ülke değil, kuralları belirleyen ülke olmak istemektedir" ifadesi RF'nin

105 Kumarova , a.g.e, ss. 82-83.

eski günlerine dönmekte büyük ilerlemeler sağladığının işareti olarak değerlendirilebilir.

Putin Dönemi dış politikasının en önemli olgularından biri Neo-Avrasyacılık'tır. RF'de soğuk savaş sonrası hakim konumdaki Neo-Avrasyacılık, felsefi temellerini 1800'lü yıllarda ortaya atılan Klasik Avrasyacılık'tan almıştır. Bu düşünce akımı; siyasi ve güvenlikle ilgili algılamalarında homojen, geleneksel olarak tanımlanmış jeopolitik menfaat kalıplarına bağlı, Büyük RF kurma eğilimlerinin daha güçlü olduğu, "Avrasya'ya hakim olan dünyaya hakim olur." düşüncesinin yeni ve gelişmiş bir versiyonudur. Neo-Avrasyacılığa göre; RF yakın çevresindeki bağımsız devletlerle ittifak kurmalı, gerektiğinde yakın çevresinde askeri ve ekonomik araçları kullanarak stratejik baskı uygulamalıdır.¹⁰⁶ Bu akımın en önemli sözcüsü ve temsilcisi Rus jeopolitikçisi Aleksander Dugin'dir. Dugin; Rus Parlamentosu'nun strateji danışmanlarından biridir ve Putin üzerinde de oldukça etkili bir stratejisttir. Bu sebepten Putin dönemi Neo-Avrasyacılık 'ı Dugin Avrasyacılığı ile aynı çizgide yer almıştır.¹⁰⁷

Alexander Dugin'e göre; Orta Asya, Avrasya karasının Kuzey Kafkasya steplerinden Arap denizi kıyılarına dek uzanan büyük bir parçasıdır. Orta Asya, Heartland'ı -yani merkezi karayı- istenilen hedefe, Hint Okyanusu'na çıkarabilecek jeopolitik bir mekandır. Sovyetler Birliği' nin dağılmasının ardından bölgenin yeniden yapılandırılması RF'nin aktif nüfuzu eşliğinde ve bu konuda Atlantikçi deniz gücü unsurları bulunduran planlara karşı koyan bir kara gücü modeline dayanmalıdır.¹⁰⁸ Dugin kara ve deniz güçleri arasında medeniyetler çatışmasının olduğunu savunmaktadır. Deniz ve kara gücü arasındaki düşmanlıklar, doğu-batı ayrımına paraleldir. Dugin'e

106 İşyar, a.g.e., ss. 57-58. .

107 Fatih Akgül, "Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye Rusya İlişkilerine Etkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, sayı 5, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2007, s.134.

108 Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, çev. Vügar İmanov, 4.b, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s.181-185.

göre deniz güçleri liberal düşüncede, kara güçleri ise mutlak değer sistemlerinden hoşlanıp geleneğe önem vermektedirler.¹⁰⁹

Dugin'e göre Orta Asya, iki küresel gerçeklik olan Ruslar ve Farslar arasında dikey olarak yayılmalıdır. Bunun için de tüm Türk mekanında yerel özerk kültürel eğilimleri ayrıştırmak ve aşiretler arasında geçimsizliği şiddetlendirmek lazımdır. Orta Asya, sanayi kompleksleri, ekonomik çevrimler, stratejik tesisler, Türk Havzası dışındaki topraklarla ya da boylamsal istikamette çevrenmelidir.¹¹⁰

Putin dönemi dış politikası, 10 Ocak 2000 tarihli “Yeni Ulusal Güvenlik Doktrini” ve 10 Temmuz 2000 tarihli Yeni Dış Politika Doktrini'ne uygun şekilde yürütülmüştür. Ulusal Güvenlik Doktrini'nde; RF' nin varlığına, devletin ve toplumun güvenliğine yönelik her türlü iç ve dış tehdide karşı alınacak önlemlerin bir bütünü oluşturulmuştur.¹¹¹ Dış Politika Doktrini'nde ise; ayrılıkçı hareketler ve terörizmin artışı, küreselleşen ekonomi içerisinde dışa bağımlılığın artması ve devlet egemenliğine karşı yeni aktörlerin ortaya çıkması önemli tehlikeler olarak algılanmış, bu tehlikelerin giderilmesi için hem Batı hem de Doğu ile işbirliği yapılarak dengeli bir dış politika izlenmesi, ekonomik çıkarların ülke dışında da savunulması öngörülmüştür.¹¹²

Putin'in dış politika yaklaşımı genel olarak; çıkara dayalı işbirliği ve medeni bir rekabetin olduğu çok kutuplu dünya düzeni içerisinde RF'nin yeniden bir dünya gücü haline gelmesi, bu konuda Batı'yla işbirliği yapılırken, pragmatik olarak Asya ve enerji kaynakları karlarının da sıkça kullanılması üzerine kurulmuştur.¹¹³

109 İşyar, a g.e., s. 43.

110 Dugin, a.g.e., s. 182.

111 Öner Akgül, “RF'nin Yeni Güvenlik ve Savunma Politikası”, (Basılmamış Lisans Bitirme Tezi, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2005), s. 54.

112 Cengiz Erişen, **RF'de Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler, Değişen Dünya'da RF ve Ukrayna**, Ankara: Phoneix Yayınları, 2004, s. 182.

113 İşyar, a.g.e., s. 51.

ABD, uygulamakta olduğu 'süper güç stratejisi'nin gereği olarak jeopolitik açıdan Avrasya'ya hakim olmak istemektedir. Buna karşın; Putin, beklenenin aksine AB, Çin ve hatta ABD ile daha yakın ilişkiler kurmuş; artan petrol fiyatlarını da göz önünde bulundurarak, enerjinin kontrolünün sağlanmasını dış politikasının en önemli unsuru haline getirmiştir.¹¹⁴ Bu bağlamda; dünyada küreselleşmeye paralel olarak yaygınlaşan özelleştirme ve şirket birleşmelerinin aksine; Putin'in Lukoil ve Gazprom gibi enerji şirketlerini dış siyasetin önemli aktörleri haline getirmesi, RF'ya diğer büyük güçlere karşı avantaj sağlamıştır.¹¹⁵ Çünkü Putin'e göre küresel enerji; toplumsal ve ekonomik gelişimin en önemli itici gücünü oluşturmakta, küresel enerji sorunu, dünyadaki milyonlarca insanın refahını doğrudan etkilemektedir.¹¹⁶ Diğer taraftan; enerjinin paylaşılması ve güvenliğini dünya medeniyetine yapılacak bir katkı olarak gören Putin yönetiminin aksine, bazı akademisyenler RF'nin bu yeni enerji politikasını "neo-emperyalizm" olarak nitelendirmektedir.¹¹⁷

RF'nin enerji konusunda Avrasya'da söz sahibi olmasını, yalnızca kendi ülkesindeki zengin kaynaklarla veya Putin'in kurnaz politikalarıyla açıklamak yeterli değildir. RF'de; Sovyet döneminden beri, yeraltı ve petrol mühendisliği gibi kaynakların bulunması ve işlenmesine yönelik eğitim ve araştırmalara ağırlık verilmektedir. Bunun yanında; RF, sadece arama ve üretimde değil, enerji sektörünün taşıma, rafinaj, dağıtım, pazarlama ve elektrik alt sektörlerinde de dev entegre şirketlere ve uzman personele sahiptir.¹¹⁸

114 Sinan Oğan, "The Black Sea: New Arena For Global Competition", **Turkish Policy Quarterly**, Vol:5 No:2, Summer 2006, s.110-111.

115 Adam Stulberg, "Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia's Influence in the Caspian Energy Bonanza", **Geopolitics**, Spring 2005, Vol: 10 Issue: 1, s.3.

116 Vladimir Putin, G-8 zirvesinde gündeme taşıyacağı konularla ilgili RF'nin Türkiye Büyükelçiliği resmi internet sayfasında yayımlanan makalesi, http://www.turkey.mid.ru/text_t122.html, 18 Ekim 2006.

117 Erhan Büyükkakıncı, **Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar**, Ankara: Phoneix Yayınları, 2004, s.161.

118 Akgül, a.g.m., s.136.

Enerji politikaları dışında; silah ve teknoloji ihracatını artırarak ekonomiyi geliştirmek, Rus şirketlerinin ve Rus vatandaşlarının ülke dışındaki faaliyetlerini desteklemek Putin yönetiminin diğer dış politika öncelikleri olarak sayılabilir.¹¹⁹

2. Orta Asya'ya Yönelik Enerji Politikaları

Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra RF'nin Orta Asya'ya yönelik politikası, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesinde yürütülmüş ve inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki ilk yıllarda Moskova'nın dış politikasında Orta Asya önemli bir yer edinmemiştir. Bunun ilk nedeni, RF'nin ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in tüm enerjisini Batı'ya çevirmiş olmasıdır. Diğer neden ise, bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerin Moskova'ya olan siyasi ve ekonomik bağımlılıklarının ister istemez devam ettirmek zorunda olmaları düşüncesidir. Bu nedenlerden ötürü 1992 yılında ilan edilen Rus Dış Politika Konsepti'nde Orta Asya bölgesine hiç yer verilmemiştir.¹²⁰

Yeltsin'in Batı merkezli politikasının hezimete uğramasıyla birlikte BDT coğrafyası bir anda RF'nin önceliği haline gelmiş ve Moskova 1993 yılından itibaren eski Sovyet cumhuriyetlerinin entegrasyonu tezini savunmaya başlamıştır. Bununla birlikte, RF'nin ekonomik sorunlarla boğuşması, entegrasyon süreçlerinin hayata geçirilmesini engellemiştir. Ancak 2000'lerin başlarında RF ile Orta Asya ülkeleri arasındaki yakınlaşma dikkat çekmektedir. Eski Devlet Başkanı Putin, devlet başkanı olduktan sonra ilk yurt dışı gezisini Türkmenistan ve Özbekistan'a yaparak Orta Asya'nın bir stratejik öncelik olduğunu vurgulamıştır. İktidarının ilk yıllarında da Orta Asya konusunda istediği neticeleri almaya başlamış ve Orta Asya ülkelerinin RF'ya karşı bakış açıları olumlu yönde değiştirmeyi başarmıştır. Bunun nedenlerinden biri, RF'nin ekonomik göstergelerinin düzelmesi ve dış politikada etkin hale gelmesidir. Diğer neden ise, Putin'in merkezîyetçi

119 Robert O. Freedman, "Putin and The Middle East", **Meria**, Vol6, No:2, June 2002.

120 S. Gretskey, "Russia's Policy Toward Central Asia", **Central Asia and the Caucasus**, No.3, 1997, s. 3.

politikalarıyla (upravlyayemaya demokratiya) “yönetilebilir demokrasi” anlayışını getirmiş olması ve Orta Asyalı liderlerin de bu anlayışı benimsemek suretiyle Batı karşısında duruşlarını güçlendirmeleridir. Ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasından itibaren tüm muhalefet hareketlerini sindirmeye gayret etmiş olan Orta Asyalı liderlerin RF’yu Batı’ya tercih etmelerindeki en büyük nedenlerden biri Moskova’nın sağladığı bu rahatlıktır.¹²¹

S.S.C.B.’nin dağılmasından sonra yıllardır Ruslar tarafından kullanılan Orta Asya enerji kaynakları dünya sahnesine çıkmış, özellikle Hazar Havzası dünyanın ikinci önemli petrol ve doğal gaz bölgesi olarak gündeme oturmuştur. Bu zengin kaynakları kontrol altına almak için başta ABD olmak üzere batılı devletler harekete geçmişlerdir. Buna karşılık RF da böylesine zengin kaynakları olan bölgeyi kesinlikle terk etmemiştir. RF’nin bölgeye geri dönüşünü kolaylaştıracak iç dinamikler varlıklarını hala korumaktadır. RF, rakip güçler arasında Orta Asya politikalarını gerçekleştirmek konusunda en elverişli koşullara sahip devlettir. Sovyet ekonomi sisteminin yapısal özellikleri gereği, geçmişte yaratılan bağımlı ekonomi, piyasa ekonomisi reformlarının gerçekleştirilmesini engelleyici bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Sovyet idaresi altında ticaretlerinin büyük bölümünü S.S.C.B. ülkeleri ile yapan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, bağımsızlık sonrasında bu bağımlılık ilişkisinin etkilerinden sıyrılmak konusunda önemli zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu sebepten bağımsızlıklarını kazanan eski S.S.C.B. bağımlı ülkelerden hiçbiri RF ile olan ilişkilerini koparamamıştır

Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra zengin enerji kaynaklarına sahip olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan bu kaynaklar sayesinde çok kısa sürede ekonomilerini geliştirmeyi ve bölgede önemli birer güç haline gelmeyi planlamışlardır. Bunun için de öncelikle enerji ürünlerini dünya pazarlarına ulaştırmaları gerekmektedir. Ancak, bu ülkelerin enerji ürünlerini dünya pazarlarına ulaştıracak boru hatlarına sahip olmamaları,

121 İlyas Kamalov, “RF’nin Orta Asya politikası”, **Stratejik Analiz**, Eylül 07, ss. 83-86.

konuyla ilgili planlarının değişmesine neden olmuştur. S.S.C.B. zamanında Orta Asya ülkeleri çıkarttıkları kaynakların bir kısmını kendi ihtiyaçları için kullanmış, geriye kalanı da Rus boru hatlarına aktarılmıştır. Alternatif hatlar inşa edilmemiştir. S.S.C.B.'nin dağılmasıyla durum değişmiş, Orta Asya ülkeleri enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmak için çeşitli projeler üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Moskova ise bu projelere baştan beri karşı çıkmış, ayrıca bu ülkelerin Rus boru hatları üzerinden petrol ve gaz ihracatlarını sınırlandırmıştır. Ancak Moskova, alternatif projelerin gündeme gelmesiyle boru hatlarını Türkmenistan ve Kazakistan'a açmıştır. Nitekim bugün Türkmenistan, Ukrayna'ya yaptığı gaz ihracatını; Kazakistan da Avrupa ülkelerine yaptığı petrol ihracatını RF topraklarından geçen boru hatları ile yapmaktadır. Ancak bu boru hatları yeterli olmadığı gibi, hem Türkmenistan'ı hem de Kazakistan'ı RF'ya tamamen bağımlı kılmaktadır.¹²²

RF, alternatif taşıma hatlarıyla kendi enerji ağının dışına çıkacak bu eski Sovyet Cumhuriyetlerinin ABD'nin ve onun desteklediği Türkiye'nin nüfuz alanına gireceği endişesindedir. Ayrıca, RF ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri petrol ve doğalgaz konusunda rekabet halindedirler. Enerji konusunda yaşanan gelişmeler RF'nin kendi ihraç potansiyeli içinde bir tehdit oluşturmakta ve yakın çevresi içinde alternatif taşıma rotalarının inşası, RF'nin bu ülkeleri etkilemede en etkili aracı olan Rus boru hatları ağının terk edilmesi ve bu aracının devre dışı kalması endişesini de beraberinde getirmektedir. RF, bölgenin petrol ve doğal gaz kaynaklarının Türkiye üzerinden geçecek boru hatları ile Batıya nakledilmesini hayati çıkarlarına karşı bir gelişme olarak görmektedir. RF Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının devreye girmesine engel olamamıştır ama Türkmen doğal gazının Hazar'ın dibinden Azerbaycan'a, Türkiye'ye ve Avrupa'ya naklini en azından kısa vade için engellemiş gibi görünmektedir.

Putin yönetiminin Orta Asya'da ki en önemli hedefi, RF'nin menfaatine olan daha önceki proje ve anlaşmaları yürürlüğe koymak, ana enerji

¹²² Kamalov, RF'nin Orta Asya politikası, s.92.

koridorlarını kendi çözümlerine uygun olarak “kuzey-güney istikametinde” oluşturmaktır. Enerji koridorlarını kuzey-güney istikametinde oluşturarak, RF'ya karşı yapılabilecek ittifakların önlenmesi düşüncesi, jeopolitiğin temel kurallarından birinin Dugin tarafından Rus jeopolitiğine uyarlanması bir sonucudur.¹²³ Bu yaklaşım, her ne kadar doğu-batı istikametindeki Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nı engelleyememiş olsa da gelecekte Türkiye açısından tehlike arz etmektedir.

RF'nin 1997-2003 yılları arasındaki çelişkili ve karmaşık siyaseti, Putin Dönemi'nde kısmen de olsa RF lehine sonuç vermeye başlamıştır. OPEC ülkelerinin üretimi sınırlandırma kampanyası yürüttüğü dönemde Putin yönetimi, bölgedeki petrol üretimini artırarak Orta Doğu'ya karşı Rus petrolünü bir alternatif olarak sunma şansını en iyi şekilde değerlendirmiştir.¹²⁴ Putin, 2005'te Orta Asya gazının Özbekistan ve Kazakistan üzerinden geçirilmesiyle ilgili yaptığı anlaşmayla, bu ülkelerin RF'yi devre dışı bırakacak ittifaklar yapmalarını ve RF'nin enerji politikalarına Türk Cumhuriyetleri'nin müdahalesini engellemiştir.¹²⁵ 2006 yılı içerisinde, bu ülkelerin sınırları içerisindeki doğal gaz sistem ve tesisatının kullanımını RF'ya devretmesi konusunda anlaşmaya varılması, RF'nin Orta Asya'da doğal gaz konusundaki hâkimiyetini artıran diğer bir gelişme olmuştur.

Avrasya'nın en büyük doğal gaz ihracatçısı olan RF, doğal gaz rezervi açısından kendisine rakip durumdaki İran ve Türkmenistan'a yönelik farklı politikalar izlemektedir. 2003 yılı Nisan ayında Türkmenistan ve RF arasında yapılan doğal gaz anlaşması bu anlamda önemlidir. Çünkü RF; Türkmenistan'a siyasi baskıyla kabul ettirilen bu anlaşmayla, doğal gaz sektöründe tekelleşerek Avrasya'da kontrolü ele geçirmesinin yanında Rus doğal gazına alternatif üretmek isteyen AB ve Türkiye'nin projelerini de geçici olarak engellemiştir. RF, toplam 300 milyar dolar değerindeki 25 yıllık anlaşmayla Türkmenistan'dan aldığı doğal gazı, maliyetinin 2-3 katı bir fiyatla

123 Dugin, a.g.e., s.180.

124 Stulberg,a.g.m., s. 8.

125 İlyas Kamalov, “Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli”, **Stratejik Analiz**, Sayı:70, Şubat 2006, ss.23-24.

Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir.¹²⁶ Moskova, Orta Asya ülkelerini kendi tarafına çekerek Orta Asya'daki enerji kaynaklarına hâkim olmuş ve böylece başta AB olmak üzere RF'ya olan bağımlılıklarını azaltma yönünde çaba gösteren ülkeleri seçeneksiz bırakmıştır.¹²⁷

Türkmenistan'ı doğal gaz ihracı konusunda kendine bağımlı hale getirmeyi başaran RF'nin, aynı başarıyı Azerbaycan ve Kazakistan'ın Hazar petrolünün ihracı konusunda gösterdiği söylenemez. Azerbaycan, ABD'nin de etkisiyle petrol konusunda RF'den bağımsız bir politika izlemeyi tercih etmiş ve Türkiye'nin de dahil olduğu Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesine entegre olmuştur.¹²⁸ Yakın gelecekte Kazakistan'nın da Bakü-Tiflis-Ceyhan projesine entegre olması beklenmektedir. RF'nin en önemli petrol şirketi Lukoil, Kazakistan'ın 46 petrol projesinden yalnızca dördüne girebilmiştir. Kazakistan; Tengiz-Novorossisk petrol boru hattı vasıtasıyla RF'yla işbirliğini devam ettirmekle birlikte, RF'ı dışarıda tutacak şekilde Çin ve İran'a petrol ihraç etme projeleri yürütmektedir.¹²⁹ Benzer şekilde Lukoil, Azerbaycan petrol yataklarından sadece %10'unu alabilmiştir.¹³⁰

Diğer bir Orta Asya ülkesi olan Özbekistan'nın da RF bağımlılığı devam etmektedir. Batı ile ilişkilerinde çıkmazlar yaşayan Özbekistan, desteği RF'de aramış ve bu durum kendisine pahalıya mal olmuştur. RF ile Özbekistan arasında imzalanan işbirliği anlaşmasına göre, Özbekistan'daki Şahpahtı ve diğer doğalgaz yatakları 15 yıllığına RF'ya kiraya verilmiştir. Ayrıca, Rus petrol şirketi Lukoil Özbekistan'da petrol arama ve çıkarma çalışmalarına katılacaktır.¹³¹

Putin Mayıs 2007'de yaptığı Orta Asya gezisinde enerji alanında Türkmenistan ve Kazakistan ile yeni anlaşmalar yapmıştır. Anlaşmaya göre

126 Akgül, a.g.m., s. 138.

127 Kamalov, RF'nin Orta Asya Politikası, s.92.

128 Stulberg, a.g.m., s.10-11.

129 Gareth M.Winrow, "Energy Security in the Black Sea-Caspian Region", **Perceptions**, Vol10 No:3, Autumn 2005, s.93.

130 Stulberg, a.g.m., s.10.

131 Kamalov, RF'nin Orta Asya Politikası, s.92.

Türkmen gazı, Kazakistan ve RF üzerinden Avrupa'ya ihraç edilecek, 510 kilometre uzunluktaki Prikaspiyskiy (Hazar Yanı) adı verilen boru hattının 360 kilometresi Türkmenistan'dan, 150 kilometresi de Kazakistan topraklarından geçecek. Daha sonra bu boru hattı 1967 yılında kurulmuş olan Orta Asya – Merkez (RF) boru hattına bağlanacaktır. Daha önce, Türkmenistan ve Kazakistan'ın bu gazı Transhazar boru hattı ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırmaları planlanmıştır, ancak Vladimir Putin, bu iki ülkeyi RF'yi devre dışı bırakacak olan bu hattan vazgeçmeleri konusunda ikna etmeyi başarmıştır.¹³² Özbekistan'ın da anlaşmaya katılmasıyla, anlaşmanın ve Putin'in başarısının boyutlarının arttığı söylenebilir.¹³³ Orta Asya ülkelerinin RF ile Batı'nın enerji alanında verdikleri mücadelede RF'nin tarafını seçmelerinin en önemli nedeni ise RF'nin kendilerine gerek ekonomik gerek siyasi destek sağlamasıdır.

RF doğalgaz alanında da OPEC benzeri bir kuruluşun oluşumunda başrolü oynamak istemektedir. Daha önce İran, Katar ve Venezuela RF'ye böyle bir oluşumla ilgili teklifte bulunmuş, ancak RF teklifi tamamen reddetmemesine karşın, İran-ABD gerginliğinden de çekinerek olumlu yanıt vermekten kaçınmıştır. Dünya gaz rezervlerinin büyük bir bölümünü elinde bulunduran RF, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan oluşan ve İran'ın içinde olmadığı bir grubun doğalgaz alanında OPEC benzeri bir kuruluş oluşturmada daha rahat hareket edeceğini düşünmektedir.¹³⁴

Özetlemek gerekirse; Rusya'nın Çarlık ve Sovyet dönemlerinden bu yana Orta Asya'da devam eden hegemonyası Kafkasya'nın tersine henüz etkisini daha fazla hissettirmektedir. Bunda Orta Asya'nın Rusya, Çin ve İran arasında hemen hemen izole olmuş konumu önemli bir rol oynamaktadır.¹³⁵ Orta Asya'da enerji konusunda en hakim güç hala RF'dir ve kısa vadede

132 Kamalov, RF'nin Orta Asya Politikası , s.89.

133 İlyas Kamalov, "Avrasya'da Enerji Alanında Yeni Gelişmeler",

134 Kamalov, Avrasya'da Enerji Alanında Yeni Gelişmeler.

135 Efe Çaman, "Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye'nin Yeni Bölgesel Politikası:Dış Politikanın Yönelim Sorunsalı", *Avrasya Dosyası*, 2006, Cilt 12, Sayı 1.s.208.

bunun değişmesi beklenmemektedir. Coğrafi konumları gereği Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ın, enerji kaynaklarını pazarlama konusunda RF'ye olan bağlılıklarından kısa vadede kurtulamayacakları bir gerçektir.

3. Hazar'ın Statüsü Sorunu ve RF'nin Hazar Havzasına Yönelik Enerji Politikaları

Hazar'ın hukuki statüsünü incelemeden önce coğrafi özelliklerini tarif etmekte fayda olduğu değerlendirilmektedir. Hazar; RF, Azerbaycan, İnan, Türkmenistan ve Kazakistan'a kıyası bulunan bir su alanıdır. Kuzey-Güney hattı uzunluğu 1204 kilometredir ve yaklaşık 371.000 km²'lik bir alanı kaplar. Ortalama derinliği 180 metredir. Hazar derinliğine ve su dolaşımına göre üç kısma ayrılır. Kuzey kısmı toplam yüzey alanının %28'ini kaplar ve bu alanda ortalama su derinliği 6,2 metredir. Bu kesimde su dolaşımı saat yönündedir. Orta kısmı %36'lık bir alanı kaplar ve ortalama 176 metre su derinliğine sahiptir. Güney kısmı ise diğer %36'lık alanı kaplar ve ortalama su derinliği 325 metre, maksimum su derinliği 1000 metre'dir. Güneyde ve orta alanda su dolaşımı saat yönünün tersidir.¹³⁶ Hazar sahillerinin toplam uzunluğu 7.010 km'dir. Kazakistan'ın 2.340 km, RF'nin 1.930 km, Türkmenistan'ın 1.200 km, Azerbaycan'ın 800 km ve İnan'ın 740 km uzunluğunda Hazar'a kıyası bulunmaktadır.¹³⁷

Hazar Havzası'nda petrolün varlığı 8. yüzyıldan beri bilinmektedir ve 15. yüzyıldan bu yana da Bakü'den petrol çıkartılmaktadır. Petrol; 19. yüzyılın başından itibaren ticari önem kazanmaya başlamıştır. 1872 yılında arlık Rusya'sının yaptığı yasal düzenlemeyi takiben Bakü, kısa süre içinde dünyanın başta gelen petrol üretim merkezlerinden biri haline gelmiştir. 1825'de 120 olan petrol kuyusu sayısı, 1840'larda 133'e, 1860'lı yıllara gelindiğinde ise 227'ye ulaşmıştır.1873'de ilk buharlı makine Bakü'de ki petrol sahalarında kullanılmaya başlanmıştır.¹³⁸

136 Türkiye ve Dünyadan Petrol Haberleri Bülteni, Mart 1997, s. 4.

137 Sinan Oğan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü",

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=32&yazi=153,14> Şubat 2005 .

138 Rasul Gouliev, *Oil & Politics* , New York: Liberty Publishing House, 1997, s s. 27-28.

Özellikle Azerbaycan sahilllerinde petrolün aktif bir şekilde üretilmesi ve dünya piyasalarına sürülmesiyle XIX. yüzyılda Batılı petrolcülerin akınına uğrayan bölge 1900'lü yılların başında tek başına dünya petrol üretiminin yarısını karşılar duruma gelmiştir. Hazar'ın, Sovyetler Birliği'nin işgaline uğramasının ardından ilk petrol 1922 yılında Azerbaycan kıyılarında Bibi Heybet bölgesindeki İliç körfezinden çıkarılmıştır. yapılmıştır. Ancak Hazar 'da asıl petrol macerası 7 Kasım 1949'da, Azerbaycan'ın "neft taşları" yatağının işleme açılmasıyla başlamıştır. Yeni keşfedilen bu yataklarla Hazar'da en büyük üretici konumunda olan Azerbaycan, 1986 yılına kadar S.S.C.B.'nin denizden çıkardığı petrolün yüzde 60'ını tek başına karşılamıştır.¹³⁹

Azerbaycan, önemli altyapı ve nitelikli petrol mühendislerine sahip olması sebebiyle Hazar'da birbiri ardına yeni yataklar keşfetmiştir. Hazar'ın Azerbaycan sektörü ile Türkmenistan sektörü arasında yer alan ve bugün iki ülke arasındaki en önemli sorun haline gelen Kepez/Serdar yatağını da 1959'da Azerbaycan jeologları keşfetmiş ancak, ilk petrol üretimi 1989'da yapılmıştır. Azerbaycan'ın yeni rezervler bulmasıyla RF, Kazakistan ve Türkmenistan'da kendi ulusal sektörlerinde petrol ve doğal gaz arama çalışmalarına hız vermiştir. Hazar'da kıyıdaş ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ve bunu takiben her keşfedilen yeni yatak ile beraber statü sorunu kıyıdaş ülkelerin gündeminde daha çok yer almaya başlamıştır.¹⁴⁰

Hazar, muhtemelen dünyanın araştırılmamış ve büyük oranda da işlenmemiş son enerji bölgelerinden biridir.¹⁴¹ Bölgede bulunan hidrokarbon yataklarının potansiyeli hakkında çeşitli kaynaklarda değişik oranlarda rakamlar göze çarpmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın verilerine göre, hazar havzasının ispatlanmış petrol rezervi 15-40 milyar varil, olası rezervleri ise 70-150 milyar varil arasındadır. İspatlanmış doğal gaz rezervi ise 8 trilyon

139 Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü

140 Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü

141 Yüce, a.g.e., ,s.149.

m³ civarındadır.¹⁴² ABD Enerji Bakanlığı'na göre ise bölgede 17- 33 milyar varil arasında kanıtlanmış petrol rezervi bulunmaktadır. Olası rezervler de hesaba katıldığında, bu rakam yaklaşık 260 milyar varildir. Bu rakam dünya rezervlerinin %25'ine karşılık gelmektedir.¹⁴³

Diğer bazı kaynaklara göre ise, Hazar'da tahminen 40 milyar varil petrol vardır. Ancak önümüzdeki yıllarda sürdürülecek araştırmalar sonucunda keşfedilecek yeni enerji yatakları ile bu rakamın 100 ile 200 milyar varil civarında bir seviyeye çıkması beklenmektedir.¹⁴⁴

Günümüzde ham petrol üretiminin yaklaşık %45'i doğal gaz üretiminin ise sadece %9'unu ihracata ayıran Hazar Bölgesi'nde söz konusu oranların 2010 yılı itibari ile sırasıyla %60 ve %40 olması beklenmektedir. İhracata ayrılacak bu yüksek oranlar, bölgenin 21.yüzyılın enerji dengelerinde çok stratejik bir yere sahip olacağına da işaretidir.¹⁴⁵

Hazar'da ki hidrokarbon rezervlerinin üretim maliyeti konusu da bazı uzmanlara göre sorun teşkil etmektedir. Orta Doğu ülkelerinde bir ton petrolün çıkarma maliyeti 2-5 dolar arasında değişirken, Kuzey Denizi petrolü için bu rakam 10 dolar,kazak petrolleri için 7 dolar civarındadır. Azerbaycan petrolleri için ise bu rakamın 17-20 dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bölge iklim ve coğrafi koşullar yönünden diğer petrol bölgelerine göre fazla dezavantajlara sahiptir.¹⁴⁶

Hazar'ın hukuki statüsü tam olarak belirlenememiş olmasına rağmen Amerika Enerji Bilgi İdaresi verilerine göre Türk Cumhuriyetleri Hazar Denizi hidrokarbon rezervlerinin dağılımı aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

142 IEA Report:"Caspian Oil and Gas:The Supply Potential Of Central Asia and TransCaucasia",
<http://www.eia.gov>.

143 Energy Information Administration, **International Energy Outlook 2004** , s.2.

144 Yüce, a.g.e. ,s.150.

145 Cenk Pala,"Hazar Boru Hatları,Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye" ,**Avrasya Dosyası**, cilt 7, sayı 4,s.235.

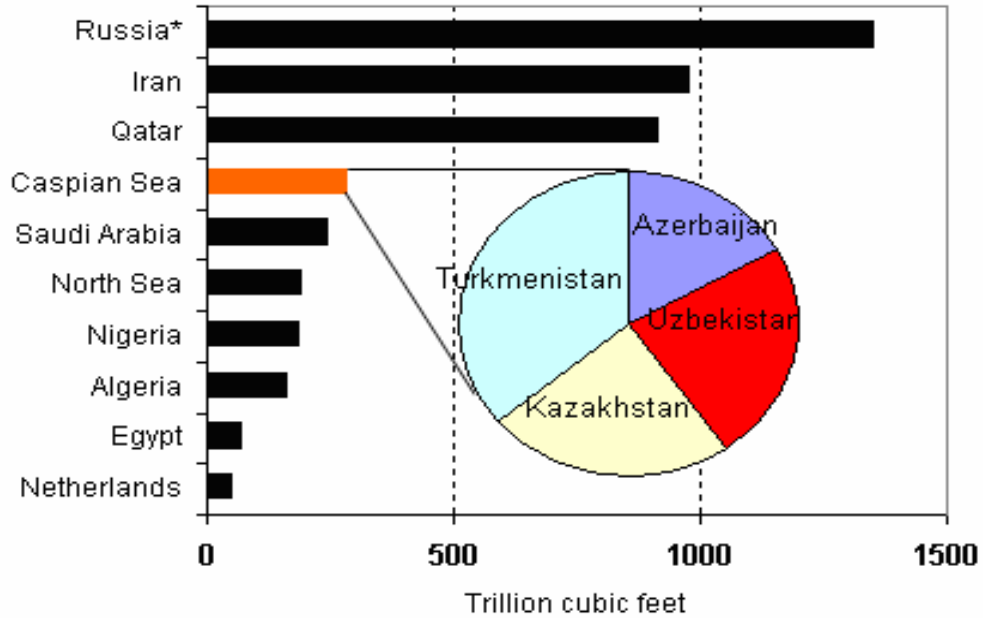
146 Yüce,a.g.e., s.158.

Tablo 2.1: Türk Cumhuriyetlerinin Hazar Denizindeki Hidrokarbon Rezervlerinin Dağılımı

	İspatlanmış Petrol Rezervi	Tahmin Edilen Petrol Rezervi	Toplam Petrol Rezervi	İspatlanmış Doğal Gaz Rezervi	Tahmin Edilen Doğal Gaz Rezervi	Toplam Doğal Gaz Rezervi
ÜLKELER	%	%	%	%	%	%
Azerbaycan	12	14	14	3	12	8
Kazakistan	54	39	40	88	30	33
Türkmenistan	6	34	33	59	54	56
Toplam	72	87	87	100	96	97

Kaynak: International Energy Agency

Şekil 2.1: 2006 Yılı Hazar Denizi Doğal Gaz Rezervleri

Kaynak: www.eia.gov

1991 yılına kadar Sovyetler Birliği ve İnan arasında bölünen Hazar, S.S.C.B.'nin yıkılmasından sonra Dağıstan (RF), Azerbaycan, İnan, Türkmenistan ve Kazakistan tarafından çevrelenerek yeni bir coğrafi statü almıştır. Bu yeni devletlerin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla, coğrafi yapı olarak bir gl görünümünde olan, fakat tarih boyunca hep bir "deniz" olarak algılanmış olan Hazar'ın statüsü sorunu gündeme gelmiştir.

Sovyetler Birliği zamanında da zaman zaman gündeme gelen "statü" sorunu Sovyet hukuk araştırmacıları tarafından her zaman Sovyet-İnan anlaşması kapsamında ele alınarak Hazar'ın kapalı deniz olduğuna karar verilmiş, konunun uluslararası boyutu mümkün olduğunca gizlenmeye çalışılmıştır. Ruslar hem Çarlık Rusyası hem de S.S.C.B. döneminde, Hazar'ın statüsü ile ilgili konularda diğer kıyıdaş ülke olan İnan'ın pratikte yok sayarak Hazar'ı tamamıyla bir Rus/Sovyet denizi olarak görmüşler ve ona göre politika izlemişlerdir.¹⁴⁷

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Hazar'ın statüsüne ilişkin genel nitelikte bir antlaşma yapılmamıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar Hazar'ı ortak olarak kullanan Çarlık Rusyası/S.S.C.B. ve İnan arasında Hazar'da egemenlik ve yetki sorunuyla ilgili 4 tane genel nitelikte antlaşma yapılmıştır. Hazar'a ilişkin genel nitelikteki ilk antlaşma, Çarlık Rusya'sı ile İnan arasında yapılan 10 şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşmasıdır. Bu antlaşmanın 4. maddesi RF ile İnan arasındaki sınırın Hazar'da sona erdiğini ifade etmekte, 8. maddesi ise sadece RF'nin Hazar'da kuvvet bulundurma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir".¹⁴⁸

Bu durum Çarlık Rusyası'nın yıkılmasına kadar devam etmiş ve Bolşevik Devrimi ile kurulan S.S.C.B. İnan ile yeni bir antlaşma yapmıştır. 28 şubat 1921'de Hazar'ın uluslararası hukuki statüsünün yeniden ele alındığı anlaşmada Hazar'ın Sovyet dönemindeki hukuki statüsüne açıklık getiren bir

147 Sinan Oğan, 'Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü'

148 Cavid Abdullayev, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazarın Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu", <http://www.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1999-48-01-04/AUHF-1999-48-01-04-Abdullayev.pdf>.

çok madde vardır. Ama antlaşmada Hazar'ın deniz yâda göl olduğu konusunda kesin bir şey kaydedilmemiştir.¹⁴⁹ Fakat 1 Ekim 1927 tarihinde Pehlevi Limanı'na ilişkin nota teatisinde ise Hazar Sovyet-İran denizi olarak nitelendirilmiştir.¹⁵⁰

27 Ağustos 1935 tarihli Ticaret Antlaşmasınının 14. ve 15. maddelerinde, Hazar'da Sovyet ve İran gemileri için serbest seyrüsefer hakkı ile 10 millik bir münhasır balıkçılık alanı kurulması öngörülmüş, ancak resmi sınır tayin edilmemiştir. 25 Mart 1940 Tahran Antlaşması büyük ölçüde 1935 Antlaşmasınının hükümlerini teyit etmiştir. Antlaşmaya yönelik nota teatilerinde Hazar'ın Sovyet-İran denizi olduğu daha açık bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁵¹

21 Aralık 1991'de eski Sovyet Cumhuriyetleri Kazakistan'da bir araya gelerek "Almata Deklerasyonu"nu imzalamış ve kendilerini S.S.C.B.'nin ortak mirasçıları kabul etmişlerdir. Bu anlaşmayla kıyıdaş ülkeler İran ile S.S.C.B. arasında imzalanan 25 Mart 1940 tarihli Ticaret ve Gemicilik Anlaşması'nı ve S.S.C.B.-İran sınırını oluşturan Astara-Hasan Kuli hattını da hukuki olarak kabul etmişlerdir. Ortak mirasın bir diğer sonucu da kıyıdaş ülkelerin 1970'te yapılan iç bölümlenmeyi yavaş yavaş kendi "ulusal sektörleri" olarak tanımaya başlamaları olmuştur.¹⁵² Bu anlaşmanın hemen ardından da her ülke kendi çıkarına göre Hazar'ın yeni statüsü ile ilgili çalışmalarına başlamıştır.

Hazar'ın statüsü konusunda bir sonraki toplantı 17 Şubat 1992'de Tahran'da yapılmış ancak bu toplantıdan bir sonuç elde edilememiştir. Hazar'ın statüsünü tespitiye yönelik görüşmeler çeşitli seviyelerde devam ettirilmiştir. Kasım 1996'da Aşkabat'ta kıyıdaş ülkelerin dışişleri bakanlarının katılımı ile gerçekleştirilen toplantı ise Hazar'ın statü sorununun çözümünde önemli bir safha olmuştur. Zira bu toplantıda Hazar'ın statüsünün

149 Selçuk Çolakoğlu, "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 53, No: 1-4, Ocak-Aralık 1998, s. 112.

150 Abdullayev, a.g.e.,s.271.

151 Sinan Oğan, 'Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü'

152 Sinan Oğan, 'Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü'

belirlenmesine kadar mevcut rejimin korunmasına yönelik bir bildiri kabul edilmiştir.

Hazar'ın paylaşım tartışmaları zaman içinde Hazar'ın statüsünün ne olduğu tartışmaları üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Hazar'ın göl mü yoksa deniz mi olduğu tartışmaları bugün hala devam etmektedir. Coğrafi tanımlar gözönüne alındığında Hazar dünyanın en büyük gölü, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre de teknik olarak bir kapalı/iç denizdir. Her iki tezde de tarafların elinde geçerli deliller olduğundan Hazar'ın statüsü sorunu bir türlü çözülememektedir. Kıyıdaş ülkeler güncel gelişmelere göre kendi tezlerini sık sık değiştirmektedirler.

Hazar'ın statüsünü belirleme tartışmaları sürerken, Hazar'ın yasal statüsünü tanımlama konusunda üç genel yaklaşım söz konusudur:¹⁵³

Birinci yaklaşım "Hazar, diğer göllere ve denizlere benzemeyen bir havzadır" şeklindedir. Bu görüşe göre Hazar, diğer göllere ve denizlere benzemeyen bir havzadır ve onun çoğu özellikleri mevcut uluslararası yasal normlar ve uygulamalara konu olamaz. Bu sebeple Hazar'ın yasal statüsünü ayrıntılı bir şekilde düzenleme sürecinde gelenek dışı yaklaşımlara başvurulabilir. Hazar, bazen sınır gölü (border lake), bazen de açık deniz (open sea) olarak tanımlanmaktadır. Sınır gölü yaklaşımına göre Hazar, uluslararası kara sınırlarının ortay hatta (median line) kadar denize uzatılması yoluyla oluşturulacak ulusal sektörlere bölünmeli, kıyıdaş devletler kendi sektörlerindeki su yüzeyi, deniz ulaşımı, biyolojik kaynakların kullanımı ve deniz dibi üzerinde mutlak egemenliğe sahip olmalıdır.

İkinci yaklaşıma göre ise "Hazar Bir Denizdir". Bu yaklaşım 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesini esas almaktadır. Bu görüş sahipleri, birinci görüşe daha yakın olsalar da Hazar'ın yatağının kıyı ülkelerine bağlı bölümlerinin eşit bir şekilde bölünmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bu görüşte olan Türkmenistan, her bir kıyıdaş ülkenin 12 millik ulusal

153 Sinan Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü

karasularının ve 35 millik münhasır ekonomik bölgesinin olması gerektiğini ve geri kalan bölgenin ise bütün kıyıdaş ülkelerin ortak kullanımında olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak Türkmenistan'ın sık sık karar değiştirdiği de bilinmektedir. Türkmenistan, İran ile ortak bir pozisyondan hareket etmesine rağmen, Azerbaycan ile belirli bir karşılıklı tavizle anlaşabilmesi durumunda ortay hattı savunan ülkelere yaklaşması muhtemeldir.

Üçüncü yaklaşım ise "Hazar Bir Sınır Gölüdür " şeklindedir. Bu yaklaşıma göre ise Hazar, bir sınır gölü olarak tarif edilebilir ve buradan hareketle, Hazar kıyı devletleri arasında eşit alanlara ayrılmak durumundadır (deniz yatağı ve su yüzeyi de dahil olmak üzere). Sadece İran, Hazar'ın yüzde 20 prensibi ile beş eşit parçaya bölünmesi veya tamamıyla ortak kullanıma açılması gerektiği yönünde ısrar etmektedir.

İran tarafından teklif edilen "ortak sahiplik" (condominium) veya Hazar'ın beş eşit parçaya bölünmesi teklifinin kabul görme şansı oldukça azdır. Zira Hazar'ın yaklaşık yarısına sahip olan Kazakistan ve RF bu teklife sıcak bakmamaktadırlar. Zaten Azerbaycan da Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesindeki ısrarlarını sürdürmektedir. Hazar'da sadece Kazakistan'ın payı yüzde 20'nin üzerindedir; İran dışındaki diğer kıyıdaş ülkelerin (RF, Azerbaycan ve Türkmenistan) payları yüzde 20'nin altındadır. İran ile sınırı olan kıyıdaş ülkeler (Azerbaycan ve Türkmenistan), kendi paylarından güneyde İran'a verdikleri takdirde, bunu yerine, kuzeyde Kazakistan'dan pay alamayacaklarının farkındadırlar. Bu sebeple de İran'ın bu teklifine hiçbir ülke sıcak bakmamaktadır.

Hazar'ın statüsüyle ilgili bütün kıyıdaş ülkeler ve bölgedeki etkinliklerini artırmaya çalışan ülkeler birbirinden farklı tez ve görüşlere sahiptirler.

Kafkasya ve Hazar havzasında hâlen siyasi ve ekonomik etkinliğe sahip olan RF konuyla ilgili üç değişik politika izlemiştir.

Klasik görüşünde RF, Hazar'ın 1921 ve 1940 S.S.C.B.-İran anlaşmalarında Hazar'ın hukuki statüsünün belirlendiğini ve söz konusu anlaşmalarda münhasır egemenlik alanının yalnız balıkçılık için tanınan 10 millik kıyı şeridinden ibaret olduğunu, bunun dışında kalan bölgedeki suların ortak kullanıma açık olduğunu ve Hazar'a kıyıdaş devletlerin bu sulardan eşit haklarla yararlanabileceğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede RF, Hazar'ı bir kapalı su havzası olarak tanımakta, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin Hazar'a uygulanamayacağını belirtmektedir.¹⁵⁴

12 Kasım 1996'da Aşkabad'ta Hazar'a kıyıdaş devletlerin Dışişleri Bakanlarının bir araya gelerek Hazar'ın statüsü sorununu tartıştıkları toplantıda RF Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov ilk olarak savundukları tezden farklı bir tez ileri sürmüş ve 40-45 millik kıyı şeridi dışında kalan açık suların kıyı devletlerin ortak kullanıma verilmesini istemiştir.¹⁵⁵

Son dönemlerde RF Hazar'ın statüsü konusunda tutumunu biraz daha değiştirerek "ortak su kitlesi" tanımından "sınır gölü" tanımına yaklaştığını göstermektedir.¹⁵⁶ RF, Hazar'a açık deniz hukukunun uygulanmasına karşı çıkmaya başlamıştır. Çünkü bu durumda Volga-Don ve Volga-Baltık kanallarının kullanımı da söz konusu olacaktır. RF ileri sürdüğü üç değişik tezde her zaman sadece deniz tabanının paylaşımını, su yüzeyinin ise ortak kullanımını savunmuştur. Kıyıdaş devletler bu konuda anlaşma sağladıkları taktirde Azerbaycan'ın bugüne kadar imzaladığı bazı anlaşmalar tehlikeye girebilir. Çünkü su yüzeyi bölünmediği taktirde Azerbaycan'ın bazı petrol yatakları açık sularda kalacaktır. Bu yatakların üretime sokulması için Azerbaycan'ın kıyıdaş devletlerin onayını alması gerekecektir.

1994'ten günümüze kadar RF'nin Hazar'ın hukuki statüsü ile ilgili yürüttüğü politika değerlendirildiğinde önceki yıllara göre şimdilik daha uzlaşmacı görünmektedir. Artık RF Hazar havzasında ekonomik ve siyasi

154 Çolakoğlu, a.g.m., s. 107.

155 Nesib Nesibli, **Azerbaycan'ın Jeopolitiği ve Petrol**, Bakü: Hazar Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 30.

156 Çolakoğlu, a.g.m., s. 110.

gelişmeleri kabul etmekte, siyasi karşı durma ile değil, bölge devletleri ile işbirliği yaparak kendi çıkarlarını korumaya çalışmaktadır.

Vladimir Putin'in Ocak 2001'de Azerbaycan'a yaptığı resmi ziyaret sonucunda Hazar'ın statüsü ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, deniz tabanı Azerbaycan'ın teklif ettiği ama o zamana kadar RF'nin kabul etmediği şartlara esasen bölünecek, su kitlesi ise ortak kullanıma açılacaktır. Bu anlaşma aynı zamanda Hazar'ın güvenliğini, kıyıdaş devletlerin ekonomik işbirliğinin gelişmesini, Azerbaycan ekonomisinin ve Hazar'da deniz ticaretinin gelişmesini sağlayacaktır. Azerbaycan gemileri RF'nin iç sularında yüzmeye hakkına sahip olacak ve Transhazar projesinin hayata geçmesi mümkün olacaktır.¹⁵⁷

RF, Hazar'ın statüsü konusunda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında yapılan anlaşmaları tanımamasına rağmen, Hazar Havzası'nda Rus şirketlerinin yatırımlarını desteklemektedir. Çünkü Hazar petrol sözleşmelerinde Rus şirketlerinin pay sahibi olması, RF'ye kendi bölgesel çıkarlarına uygun enerji politikalarının uygulamakta kolaylık sağlamaktadır.¹⁵⁸ RF; Ocak 2002'de Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın bulunduğu Avrasya Gaz Üreticileri Birliği'ni (EAGP) kurarak müşterek bir sistem oluşturma görüntüsü altında bölgede inisiyatifi yeniden ele almayı başarmıştır. Hemen arkasından, bu kontrolün tescilli olarak simgesel bir deniz gücünü Hazar'a yerleştirmiştir. Diğer taraftan Putin'in; AB ile 1994'te imzalanmasına rağmen henüz onaylanmamış olan Enerji Şartı Anlaşması'nı reddetmesi, Hazar Havzası'na Gazprom'un erişiminin sağlanarak bölgenin Rus enerji ağına entegre edilmesi, AB'nin bölgeye yönelik planlarına da kısa vadede büyük darbe vurmuştur.¹⁵⁹

157 Hatem Cabbarlı, "Hazar'ın Hukuki Statüsü" Azerbaycan Stratejik Araştırmalar Merkezi , <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89> .

158 Osman N. Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul: DER Yayınları, 2001, ss.224-225.

159 Gareth M.Winrow, "Energy Security in the Black Sea-Caspian Region", **Perceptions**, Vol10 No:3, Autumn 2005, s.91.

Hazar'da en aktif kıyıdaş ülke olan Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Hazar bölgesinin yeni belirmerkte olan siyasi ve ekonomik merkezi konumuna girmiştir. Azerbaycan özellikle Batı sermayesini bölgedeki enerji kaynaklarına çekmesiyle ön plana çıkarken, aynı zamanda statü tartışmalarında RF ile beraber ağırlıklı konumda olmuştur.

Azerbaycan ilk zamanlar bu su havzasını "göl" olarak nitelendirmekteydi. Hazar sorununun gündeme geldiği ilk günlerden itibaren Azerbaycan basınında Hazar'ın "göl" olduğuna dair yazılar sıkça yayınlanmakta ve resmi kanallarca da bu görüş savunulmaktaydı. Zaten Azerbaycan'ın, Hazar'ın uluslararası bir göl olduğunu savunması ve bu yüzden de onun tamamının kıyı devletleri arasında bölüştürülmesi gerektiğini iddia etmesi görüşü kendisi açısından daha doğru bir değerlendirmedir. Eğer Bakü'nün amacı Hazar'ın tamamının ulusal sektörlere bölünmesini sağlamaksa, o zaman Hazar'ın göl olarak tanımlanması bu ülkenin amaçlarına ulaşması açısından daha elverişli bir ortam yaratacaktır.¹⁶⁰

İlk zamanlar Azerbaycan bu yönde bir politik argüman geliştirmekte iken RF ve İran'ın Hazar'daki kaynakların "ortak kullanımı" konusundaki ısrarları Azerbaycan'ın politika değişikliği yapmasına neden olmuştur. Zira, başlangıçta RF ve İran'ın Hazar'ı göl olarak görmek istemesindeki temel amaç, bu su havzasını Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin etki alanının dışına çıkarmak ve daha sonra da sonucun belirlenmesinde 1921 ve 1940 anlaşmalarının tek başvuru kaynağı olmasını sağlamaktı. Hâlbuki Azerbaycan, Hazar'ın deniz olduğunu ve 1982 tarihli BM Deniz Hukuku sözleşmesinin (122. madde-kapalı deniz) uygulanmasını istemekteydi. Bu sebepten Azerbaycan, Hazar'ın bir deniz olduğu ve deniz hukuku çerçevesinde her bir devletin münhasıran egemenliğini kullanacağı ulusal sektörlere bölünmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır.¹⁶¹

160 Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazarın Statüsü

161 Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazarın Statüsü

Azerbaycan açısından önem taşıyan nokta Hazar'ın göl veya deniz statüsünde tanınmasından çok, kıyı ülkelerinin deniz üzerinde münhasır yetkilerini kullanabileceği ulusal egemenlik alanlarına bölünebilmesidir. Ancak Hazar'ın hukuksal statüsü kesin olarak belirleninceye kadar, Azerbaycan her kıyı devletinin kendi bölgesinde kalacak şekilde petrol ve doğal gaz rezervlerini işletebilmesini savunmaktadır. Azerbaycan, 6 Temmuz 1988'de RF ve Kazakistan'ın imzaladıkları ve Hazarın deniz tabanını bölen anlaşmayı olumlu bir gelişme olarak değerlendirmekle beraber bu paylaşımı yeterli bulmayıp deniz tabanı üstündeki tüm su kitlesinin de ulusal sektörlere bölünmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁶²

Azerbaycan bölgedeki diğer kıyıdaş ülkelere göre önemli sayılacak bir adım atarak kendi ulusal sektörü saydığı alanlarını anayasası içerisinde göstererek kendi ulusal sektörünü anayasal güvence içerisine almıştır. 12 Kasım 1995'de kabul edilen Azerbaycan Anayasası'nın 11. maddesinde; "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin arazisi tek, dokunulmaz ve bölünmez bir bütündür. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin iç suları, Hazar'ın Azerbaycan'a ait bölümü ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hava sahası Azerbaycan Cumhuriyeti'nin arazisi sayılır" denilerek Hazar'ın Azerbaycan'a ait ulusal sektörü anayasal teminat altına alınmış ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içerisinde gösterilmiştir.¹⁶³

Hazar konusundaki görüşlerini tam olarak belirleyemeyen Türkmenistan başlangıçta RF ve İran'ın ortak kullanım tezini benimsemiştir. Bu amaçla Türkmenistan 12 Kasım 1996'da Hazar'a kıyısı olan devletlerin Dışişleri Bakanları'nın Aşkabat'taki görüşmesinde bu üç ülke ile memorandum imzalamıştır. Ancak daha sonra Aralık 1998'de Moskova'da yapılan kıyı devletleri zirvesinde daha farklı bir tutum sergileyerek Hazar'ın bölünmesini ve Azerbaycan'la aralarındaki sınırın ortay hat prensibine göre belirlenmesini kabul ettiğini açıklamıştır. Genel prensiplerde Türkmenistan

¹⁶² Çolakoğlu, a.g.m., s. 109.

¹⁶³ <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89>.

RF-Kazakistan-Azerbaycan üçlüsünün yürütmüş olduğu politikalara daha yakın durmuştur. Türkmenistan'ın bu ülkelerle ve özellikle de Azerbaycan ile ayrıldığı nokta ortay hattın nereden geçeceği konusudur.¹⁶⁴ Azerbaycan ile tartışmalı yataklar sebebiyle mevcut olan gerginlik, Türkmenistan'ı giderek İran'a yakınlaştırmıştır.

Azerbaycan ve Türkmenistan arasında “ortay hattın” çekilmesi konusunda ortaya çıkan metodoloji sorunu, aslında temel olarak aynı fikri savunan (denizin hem dibinin ve hem de yüzeyinin bölünmesi tezi) bu iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Aşkabat: Azerbaycan'ın Apşeron yarımadası vasıtasıyla Hazar'ın içlerine kadar sokulduğunu, dolayısıyla Hazar Denizi ekvatorunun özelliği göz önünde bulundurularak, enleme eşit mesafeli noktaları birleştiren yöntemi kullanılmasını önermiştir. Bu durumda Türkmenistan, ortay hat belirlenirken Hazar'ı matematiksel olarak ele almakta, ülkelerin kıyı şeritleri ve adalarının uç noktalarını dikkate almamaktadır. Azerbaycan ise ortay hat çizgisi belirlenirken karşılıklı iki sahil arasındaki en uç noktaların belirlenerek bir ortalamanın alınmasını talep etmektedir. Azerbaycan Apşeron yarımadası vasıtasıyla coğrafi olarak denizin ortasına doğru sokulduğundan Azerbaycan deniz sınırları daha geniş bir alana yayılmakta ve tartışmalı yataklar Azerbaycan'ın ulusal sektörü içerisinde kalmaktadır. Bu durumda dahi Kepez/Serdar yatağı Azerbaycan ve Türkmenistan sınırları içerisinde orta noktada bulunmaktadır.¹⁶⁵

Sahil şeridinin geniş olması sebebiyle Hazar kıyısında yaklaşık yüzde 29,6'lık bir payla en çok alana sahip olan Kazakistan 1993'de kıyıdaş ülkelere Hazar'ın “ortay hat” prensibine göre “ulusal sektörler” bölünmesi hususunda bir anlaşma önerisinde bulunmuştur. Daha sonra Temmuz 1994'te Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak yaptığı açıklamada Hazar'ın BM'nin 1982 Deniz Hukuku sözleşmesine tabi olmasını, 12 millik

164 Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazarın Statüsü.

165 Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazarın Statüsü.

ulusal karasularına sahip olunması gerektiğini, denizin ulusal sektörlere bölünerek münhasır ekonomik bölgelerin belirlenmesini, her kıyıdaş ülkenin ulusal sektörü üzerinde egemenlik haklarını kullanabilmesi gerektiğini belirten bir deklarasyon yayınlayarak kendi pozisyonunu ortaya koymuştur. Kazakistan 10 Mart 1998’de tek taraflı olarak yayınladığı bir bildiri ile Hazar’ın kendi ulusal münhasır ekonomik bölgesini belirleyerek bu bölgeyi deniz gücü ile koruma altına almıştır. Rusya ile Kazakistan arasında “Hazar Denizi’nin Kuzey Kısmının Dibinin Kaynaklarının Kullanılması Amacıyla Egemenlik Haklarına Uyulması” isimli anlaşma ise 6 Temmuz 1998’de imzalanmıştır. Ayrıca 9 Ekim 2000 tarihinde iki ülke arasında Hazar Denizi’nde işbirliği konusunda bir deklarasyon imzalanmıştır. Bu deklarasyona göre Kazakistan ile Rusya Federasyonu Hazar’ın statüsünün belirlenmesinde “ortay hat” prensibini kabul etmekte, denizin dibi ulusal sektörlere bölerken su yüzeyini ortak kullanıma açmayı kabul etmektedirler. Sınır çizgisinde bulunan yataklar için iki ülke 50/50 prensibini benimsemektedirler. Kazakistan ayrıca Rusya ile imzaladığı anlaşmanın bir benzerini 29 Kasım 2001’de Azerbaycan ile de imzalamıştır. Böylece Hazar’ın kuzey kesiminde Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Azerbaycan arasında anlaşma sağlanmıştır. Fakat kuzey bölgesinde 3 adet saha üzerinde (Xvalynskoye, Severnoye ve Çentralnoye) Rus Lukoil şirketinin yürüttüğü faaliyetler sebebiyle Kazakistan tarafından sürekli olarak Rusya’ya itiraz notası verilmektedir.¹⁶⁶

Hazar Denizi’ni bir sınır gölü olarak tarif eden İran’ın, Hazar konusunda geçerli ve sürekli bir önermede bulunduğunu söyleyebilmek zordur. İran Hazar’ı yüzde 20 prensibi ile beş eşit parçaya bölmeyi veya zaman zaman da ortak kullanmayı (condominium) istemektedir. Görüşlerini bu iki eksen arasında belirleyen İran’ın, ön plana çıkarmaya çalıştığı husus Hazar’ın statüsü belirlenmeden burada yapılan petrol aramalarının kanun dışı olduğu tezidir. İran, statü sorunu çözülmünceye kadar 1921 ve 1940’da imzalanan S.S.C.B.-İran anlaşmalarının esas

166 Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazarın Statüsü.

alınması gerektiğini savunmaktadır. İran Hazar'ın statüsü konusunun 1940 anlaşmasına dayanarak ancak İran ve RF arasında çözülebileceğini diğer ülkelerin ise alınacak kararlara uyması gerektiğini belirtmektedir. Hâlbuki 21 Aralık 1991'de "Almata Deklerasyonu"nu imzalayan eski S.S.C.B. cumhuriyetleri S.S.C.B.'nin ortak mirasçıları olduklarını beyan etmişlerdir.¹⁶⁷ Bu açıdan bakıldığında SSCB ile İran arasında anlaşmalarla belirlenen statünün tekrar belirlenmesi ancak ve ancak kıyıdaş devletlerin yeni bir anlaşmaya varmalarıyla mümkün görünmektedir. Aksi durum hukuktaki süreklilik ilkesiyle çelişir görünmektedir.¹⁶⁸ Bu durumda İran'ın bu iddiası geçersiz olmaktadır.

İran'ın Hazar'da statü tartışmalarını yürüttüğü ülkelerin başında Azerbaycan gelmektedir. Zira İran Hazar sorununa ekonomik gerekçelerden daha çok siyasi prizmadan bakmaktadır. Çünkü bu yataklar İran için bu ülkenin Basra körfezindeki zengin petrol yatakları göz önüne alındığında ekonomik değer bakımından hayati ölçüde bir mana taşımamaktadır. İran, Güney Azerbaycan sorunu sebebiyle Azerbaycan'ı bölgesel tehdit algılamasında birinci dereceli tehdit olarak görmektedir. Bu sebeple Azerbaycan'ın gelişmesine ve Güney Azerbaycan için cazibe merkezi haline gelmesine engel olmak amacıyla, petrol anlaşmalarını engellemekte, Hazar'da ki uzlaşmaz tutumunu devam ettirerek Azerbaycan'a askeri-politik baskı uygulamaktadır. Tahran'ın Bakü'ye baskı uygulamakta pek çok amacı vardır. Bu amaçlar boru hatları stratejisinden İran'ın iç dengelerine kadar ele alınabilecek geniş bir çerçevede bulunmaktadır. Tahran yönetiminin fikrince bölgede stratejik üstünlük elde edebilmenin önemli araçlarından birisi Hazar'da askeri-politik baskı uygulamaktır.¹⁶⁹

167 Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazarın Statüsü.

168 Thane Gustafson, "The Caspian Sea: Whose Water? Whose Oil?," **Cambridge Energy Research Associate**, Temmuz 1995, s.8.

169 Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazarın Statüsü.

Hazar'da hayati çıkarları olan Türkiye Hazar'ın kapalı deniz olduğunu ve çözümün BM Deniz Hukuku Sözleşmesi esaslarına göre olması gerektiğini savunmaktadır. Hazar havzası petrolünün Türkiye açısından önem kazanması yeni değildir. Bundan önce de dünya politikasını etkileyen dönüm noktalarında bölgenin enerji kaynakları Türkiye'nin ilgisini çekmiş ve Türkiye bu kaynaklar için girişilen siyasi mücadelelerden etkilenmiştir. İmparatorluk döneminde bugünkü Azerbaycan toprakları üstündeki güç mücadelesine pek çok kez taraf olan Türkiye, Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Bakü'yü kontrol altında tutmaktaydı. Ancak Türkiye, Sovyet yönetimi ile 1920'de vardığı uzlaşma neticesinde, bölgeyi 1990'lı yılların başına değin Rus hâkimiyetine bırakmıştır. Ankara, İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan bazı fırsatları değerlendirmek dışında, Sovyetler Birliğinin çöküşüne kadar genel bir kural olarak bölgenin sorunlarıyla ve kaynaklarıyla ilgilenmemiştir. Türkiye, Ocak 1990'da Sovyet askerleri Bakü' ye girip Azerbaycan Halk Cephesi'ni kan dökerek bastırduğunda bile sessiz kalmıştır.¹⁷⁰ Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlığını derhal tanımış ve özellikle enerji kaynakları konusunda bölgede aktif bir politika izlemeye başlamıştır.

Hazar'ın göl statüsünde kabul edilerek deniz dibi doğal zenginliklerinin ortak paylaşımı çözümü İran ve RF'nin menfaatine Türk Cumhuriyetleri'nin zararına olacağından Türkiye'nin de aleyhinedir.

Türkiye açısından en uygun çözüm, Hazar'da boru hatlarının döşenmesine imkân sağlayan ve kıyıdaş ülkeler dışında ki ülkelere de bazı yetkiler verecek olan bir çözümdür. Bu bakımdan Hazar'ın hukuki statüsünün deniz olması ve Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesinin uygulanması Türkiye'nin yararınadır. Türkiye'nin ikinci önceliği ise tamamen bölüşülme tezi olmalı, bunun da mümkün olmaması durumunda, Hazar'ın dibinden petrol ve

170 Mensur Akgün ve Turan Aydın, **Türkiye - Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul : Tüsiad Yayınları, 1999, s. 65.

doğal gaz boru hatlarının geçmesine müsaade edecek çözümler desteklenmelidir.

Hazar'ın statüsüyle ilgili son toplantı 15-16 Ekim 2007 tarihinde İran'da yapılmıştır. Bütün kıyıdaş ülkelerin liderlerinin katıldığı toplantıya Vladimir Putin'de katılmıştır. Vladimir Putin'in gerçekleştirdiği İran ziyaretini, birçok açıdan tarihî olarak nitelendirmek mümkündür. 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran'ı ziyaret eden ilk Rus lideri olan Putin aynı zamanda, son dönemde G-8 liderleri arasında İran'ı ziyaret eden tek liderdir.¹⁷¹

Zirve'nin ana gündemini oluşturan Hazar'ın statüsü konusu yine çözümsüz kalmıştır. Zira taraflar, Hazar'ın bir iç deniz mi, yoksa göl mü olduğu konusunda dahi fikir birliğine varamamışlardır. Tahran yönetimi İran'ın Hazar kıyısının diğerlerine göre daha kısa olmasına rağmen kaynakların beş eşit parçaya bölünmesinde ısrar etmektedir. RF, Azerbaycan ve Kazakistan ise, her ülkenin kıyı uzunluğuna göre pay almasından yana tavır takılmaktadırlar. Tarafların tutumları bu sorunun orta vadede çözülemeyeceği kanaatinin doğmasına sebep olmuştur. Ancak, uluslararası alandaki gelişmelere paralel olarak ülkelerin tutumlarında çözüme yönelik bir değişiklik ortaya çıkabilir. Özellikle ABD'nin bölgeye yerleşme çabaları başta İran ve RF olmak üzere bölge ülkelerinin çözüm için daha fazla çaba harcamalarına sebep olabilir.

Zirvede Vladimir Putin, Hazar'a komşu ülkelerin liderlerine Hazar Denizi'nde görev yapacak ve işbirliği ile güvenliği sağlayacak bir askerî birliğin kurulmasını teklif etmiştir. KASFOR adı verilen birliğin kurulmasını teklif etmesinin en önemli nedeni ise ABD'nin daha önce buna benzer bir projeyi ortaya atmasıdır. Her ne kadar Putin'in teklifi, İran açısından da, özellikle ABD'nin bölgeye yönelik planlarını bozma noktasında faydalı görünse de, İran yönetimi Kremlin'in bu projesini şimdilik kabul etmeye

171 İlyas Kamalov, "Putin'in Tarihî İran Ziyareti",

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1805&kat1=60&kat2=,18> Ekim 2007.

yanaşmamıştır. Bunun en önemli nedeni İran'ın, RF'nin Hazar'da daha fazla güçlenmesinden korkmasıdır.¹⁷²

4. Karadeniz'e Yönelik Enerji Politikaları

Karadeniz, antik çağlardan beri Akdeniz'den sonra dünyanın ikinci önemli denizi olmuştur. 1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya, Karadeniz ve Hazar'da önemli limanlarını kaybetmiştir. Varşova Paktı'nın da dağılması ile birlikte Bulgaristan ve Romanya, Moskova'nın nüfuz alanından çıkmıştır. Böylece, Sovyetler Birliği döneminde Karadeniz (Türkiye kıyıları hariç) ve Hazar (İran kıyıları hariç) Sovyet denizleri iken, günümüzde Karadeniz Avrupa denizi, Hazar ise Avrasya denizi haline dönüşmüştür. Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olan RF ise Karadeniz'de Kuzeybatı Kafkasya, Hazar'da ise Kuzeydoğu Kafkasya kıyılarına sıkışmıştır.¹⁷³

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Karadeniz yeniden şekillenmeye başlamıştır. Karadeniz'e kıyısı olan (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Gürcistan) veya Geniş Karadeniz Bölgesi (Balkanlarda Moldova, Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Güney Kafkasya'da Azerbaycan ve Ermenistan) içinde yer alan ülkeler RF'den uzaklaşarak Batı'ya yakınlaşmaya başlamıştır. Balkanlarda ve Güney Kafkasya'da bulunan ülkelerin ortak özelliği ya eski Sovyetler Birliğinin parçası olmaları ya da Soğuk Savaş döneminde komünist rejimle yönetilen devletler olmalarıdır. Söz konusu ülkelerin Batı'ya yakınlaşma konusundaki bu stratejik kararları nedeniyle, önümüzdeki yıllarda Karadeniz'de, Avrupa-Atlantik dünyasının bir parçası haline gelmiş ve Avrupa Birliği (AB) ile NATO üyeliğine kabul edilmiş devletlerin çoğunluğu oluşturacağı değerlendirilmektedir.¹⁷⁴

172 Kamalov, Putin'in Tarihî İran Ziyareti

173 Hasan Kanbolat, "Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği",

<http://asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=916&kat1=6&kat2=>, 17 Nisan 2006

174 Kanbolat, a.g.m.

Bölgenin artan ekonomik potansiyeli ve Hazar enerji kaynaklarının batıdaki pazarlara iletilmesi açısından önemli konumu, RF ile bölge dışı güçler olan ABD ve AB'nin çıkar çatışmalarını sürdürdüğü bir yer haline gelmesine neden olmuştur. Orta Asya ve Hazar'daki zengin petrol / doğal gaz kaynaklarının batıya aktarılması konusunda enerji nakil hatları üzerindeki kontrolünü korumak ve mümkünse geliştirmek isteyen, enerji arzındaki monopol gücünü gerektiğinde bir dış politika aracı olarak kullanmakla suçlanan RF açısından Karadeniz bölgesi ayrı bir önem taşımaktadır.¹⁷⁵

Türkiye ile RF arasındaki ilişkiler boru hatları konusunda çatışır gibi görünse de 2001 yılında imzalanan "Avrasya İşbirliği Eylem Planı" ile iki ülke arasında başlayan yakınlaşma bu tarihten sonra enerji, ticaret, turizm ve savunma alanındaki ilişkilerin artışına paralel olarak giderek gelişmiştir. İkili ticaret hacmindeki gelişim, artan Türk yatırımları, Türk müteahhitlerinin RF'de aldığı milyon dolarlık projeler, Mavi Akım gibi enerji işbirliği projeleri, politik ilişkilerin derinleşmesini de kolaylaştırmıştır. Ancak bu durum Karadeniz bölgesinde Türk- Rus işbirliğine karşı bir endişe doğmasına neden olmuştur. ABD'nin bu bölgeye artan ilgisini kullanmak isteyen Romanya ve Gürcistan gibi ülkeler bu yakınlaşmayı tehlikeli bulmaktadırlar.

ABD açısından bu bölge sadece zengin enerji kaynaklarına açılım için önem taşımamaktadır. Ayrıca 11 Eylül terörist saldırıları sonrası Afganistan ve Irak'ta harekâtlara girişen ABD için bölge güvenlik tehditleri taşıması nedeniyle de önemlidir. ABD, bölgede dondurulmuş çatışmalar nedeniyle kontrol edilemeyen sınırlardan kaynaklanan güvenlik sorunlarını kontrol altında tutmak amacıyla NATO'nun Karadeniz'deki mevcudiyetini arttırmak istemektedir. Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üye olma yönündeki talepleri, ABD Başkanı'nın Arnavutluk, Hırvatistan, Makedonya, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyeliğinin yolunu açan ve bu ülkelere 2008-2012 yıllarında silahlı kuvvetler alanında maddi yardım vermeyi garanti eden "2007

175 Ebru Kunt Akın, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 15. Yılı ve Geniş Karadeniz Bölgesindeki Rolü", Karadeniz Bülteni, Bahçeşehir Üniversitesi Karadeniz ve Kafkasya Araştırmaları Merkezi, Haziran 2007, s.5

yılı NATO Özgürlük Konsolidasyonu Sözleşmesi”ne imza atması ile karşılanmıştır. ABD kıyıdaş ülke olmaması nedeniyle hâlihazırda NATO üyesi olan Türkiye, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Karadeniz’in güvenliği konusunda söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Karadeniz’in terörizm, örgütlü suçlar ve kitle imha silahlarının bir geçiş yolu olması tehlikesine karşı ABD, Akdeniz’deki “Etkin Çaba” denen NATO operasyonlarını, Karadeniz’e de taşımak istemekte ve bu amaçla Bulgaristan ve Romanya’da üsler kurmayı planlamaktadır.¹⁷⁶

Türkiye’nin girişimleriyle Karadeniz ülkeleri tarafından kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Karadeniz Uyum Harekâtı, Türkiye ve RF’nin üye ve ortak çıkar ilişkisi içinde oldukları 2 ayrı kuruluştur. RF ve Türkiye bu kuruluşlarda lider ülke rolü oynamaktadırlar.

Türkiye ve RF’nin Karadeniz bölgesindeki stratejik çıkarları bugün için örtüşmektedir. RF, eski Sovyetler Birliği ülkeleri üzerindeki etkisini kaybetmek istememekte, bu ülkelerdeki rejim değişikliklerine tepki duymakta ve bu ülkelerin giderek daha fazla oranda NATO, AB gibi batılı örgütlerle işbirliğine girmelerinden endişe duymaktadır. Bu nedenle bölgedeki statükoyu koruyacak kendisinin de içinde olduğu örgütlenmelere ve bu bağlamda KEİ’ye de özel önem vermektedir. RF, bu amaç doğrultusunda Türkiye’nin KEİ’yi daha etkin bir hale getirilmesi projesine destek vermekte ve Türkiye, bir NATO ülkesi olmasına rağmen Karadeniz ile ilgili politikalarda Türkiye’yi desteklemektedir. Türkiye de, RF gibi Karadeniz’i bir iç deniz olarak görmekte ve bölge dışı güçlerin Karadeniz’e girmesine karşı çıkmaktadır. Türkiye, ABD’nin NATO’yu Karadeniz’de aktif hale getirme girişiminin Boğazlardan geçişi düzenleyen Montrö rejiminin yeniden tartışmaya açmasından çekinmektedir. NATO güçlerinin Karadeniz’deki üslerde bulunması ve ‘Etkin Çaba’ operasyonları gerçekleştirmesini sağlamak amacıyla bu rejimin değiştirilmesi ise Türkiye’nin stratejik çıkarlarını tehdit etmektedir.¹⁷⁷

176 Akın,a.g.m., s.6.

177 Akın,a.g.m., s.7.

ABD'nin Karadeniz'in güvenliğini sağlamak için NATO'nun operasyonlarını bu bölgeye yayma planlarına karşı, Türkiye ve RF, 1998'de Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin donanmalarının katılacağı "BLACKSEAFOR"u kurmuş ve NATO'nun Akdeniz'deki "Etkin Çaba" harekâtının benzerini Karadeniz'de yapacak "Blacksea Harmony"i oluşturmuştur.

KEİ, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini artırmayı hedeflemiş ve dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın aktif girişimleri sonucu 1992 yılında kurulmuş bir bölgesel işbirliği örgütüdür. RF, Türkiye, Ukrayna, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Slovakya, Romanya, Azerbaycan, Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan asil üye, 13 ülke de gözlemci statüsündedir. Ancak, kuruluş tarihi üzerinden 15 yıl geçmesine rağmen, KEİ'nin adı sadece zirveden zirveye anımsanmakta ve faaliyetlerini istenilen düzeyde yürütememektedir.¹⁷⁸

Örgütün işleminde ve yaşamasında Ankara'nın önemli bir rolü bulunmaktadır. KEİ bölgesi yıllık 309 milyar dolarlık dış ticaret kapasitesi ve 327 milyon üretici ve tüketici nüfusa sahiptir. Ayrıca bu bölge Körfez Bölgesinden sonra en geniş petrol ve doğal gaz kaynağına sahiptir. Örgütün daimi sekreteryası İstanbul'dadır.¹⁷⁹

Bugüne kadar bölgede tam anlamıyla bir ekonomik entegrasyon oluşmamasının nedenleri oldukça çeşitlidir. Üyelerin büyüklük ve ekonomik gelişmişlik düzeylerinin, dış politika önceliklerinin ve güvenlik endişelerinin farklı olması önemli nedenlerdendir. KEİ'nin içindeki karar verme mekanizmalarının yetersizliği, verilen kararların uygulatılmasında bir baskı unsuru oluşturacak mekanizmaların olmayışı, Sekreteryaya'nın yeterince güçlü olmayışı gibi bazı örgütsel sorunlarda diğer nedenlerdendir. Unutulmaması gereken bir başka nokta yeni bağımsızlığına kavuşmuş bu ülkelerin

178 İlyas Kamalov ,RF'nin Enerji Politikasının Gölgesinde Geçen KEİ Zirvesi, www.asam.org.tr,26 Haziran 2007.

179 Oğan, The Black Sea: New Arena for Global Competition, <http://www.turksam.org/en/a195.html>.

yaşadıkları sıkıntılı geçiş sürecinden sonra sahip oldukları egemenlik haklarını AB'deki gibi bir ulus üstü örgüte devretmeye hazır olmamalarıdır.¹⁸⁰

Ayrıca, bütün üye ülkeler, KEİ' ye farklı açılardan bakmakta ve örgütü daha çok kendi sorunlarını gündeme getirme platformu olarak görmektedirler. Moldova'da Dniyester Yanı, Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya gibi ayrılıkçı bölge sorunlarının olması, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ sorununun bir türlü çözülememesi gibi nedenler de KEİ' nin başarısı önündeki engeller arasında yer almaktadır.¹⁸¹ Bölgede ayrıca BDT, GUAM, ABD ve AB destekli "Black Sea Trust" gibi çok sayıda oluşumun faaliyet göstermesi de KEİ' nin önem ve etkinliğini azaltmaktadır.¹⁸²

KEİ' nin jeostratejik önemi, hem kapsadığı coğrafi alanda önemli miktarda petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olmasından hem de Batı dünyasına yönelik enerji nakil yollarının topraklarının üzerinden geçmesinden kaynaklanmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün en son Zirvesi 25 Haziran 2007 günü İstanbul'da gerçekleşmiştir. Zirve'nin son dönemde Karadeniz bölgesinde yaşanan gelişmelerin gölgesinde geçmiştir. Bu gelişmelerin başında Avrasya coğrafyasındaki enerji savaşları ile ABD'nin Bulgaristan ve Romanya'ya füze radar sistemleri yerleştirme planları, buna misilleme olarak da, RF'nin kendi füze sistemlerini Avrupa'ya yönelteceği doğrultusundaki açıklamaları gelmektedir. Bütün bu gelişmeler yaşanırken Vladimir Putin'in de zirveye katılmayı kabul etmesi hiç şüphesiz bir taraftan zirvenin önemini artırmış, diğer taraftan da zirvede RF'nin başat konum kazanmasına neden olmuştur.¹⁸³

Gerek yerli gerekse yabancı gazeteciler, zirve gündemi ile sonuç bildirisinden ziyade, Vladimir Putin'in Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Yunanistan Başbakanı Kostas Karamanlis ile yaptığı ikili görüşmeler en

180 Akın, a.g.m., s.8 .

181 Kamalov, RF'nin Enerji Politikasının Gölgesinde Geçen KEİ Zirvesi

182 Akın, a.g.m., s.8.

183 Kamalov, RF'nin Enerji Politikasının Gölgesinde Geçen KEİ Zirvesi

önemli gündem maddeleri olmuştur. Bu ikili görüşmelere damgasını vuran konu ise hiç şüphesiz enerji ve boru hatları pazarlıkları olmuştur.

Karadeniz’de ki bir diğer önemli oluşum “Karadeniz Uyum Harekâtı”dır. Karadeniz’de yabancı ve özellikle okyanus ötesi bir gücün varlığını istemeyen Türkiye ve RF, Karadeniz çerçevesinde askeri alanda işbirliği yapmaktadır. Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı 1 Mart 2004 tarihinde “Karadeniz Uyum Harekâtı”nı (KUH) başlatmıştır. Amacı Karadeniz’de terörizm, kitle imha silahlarının yayılması ve diğer olası yasadışı faaliyetlere karşı caydırıcılık sağlamak ve bu risklerle mücadele etmek olan KUH’ a katılmaya tüm sahil devletleri de davet edilmiştir. RF 27 Aralık 2006 itibarıyla KUH’a dahil olmuştur. Ukrayna’nın da KUH’ a iştirakine ilişkin Protokol 17 Ocak 2007 tarihinde imzalanmış olup, onay işlemlerini takiben yürürlüğe girecektir.¹⁸⁴

S.S.C.B. döneminde Sivastopol, Odessa, Donuzlav ve Poti limanlarında üslenen RF’nin güçlü Karadeniz Donanması ABD’yi bu bölgeden uzak tutmaktaydı. Bugün RF Karadeniz’de hemen hemen bütün üslerinden yoksun kalmıştır. Novorossisk limanını Karadeniz de ki ana üs haline getirme çalışmaları devam etmektedir. S.S.C.B.’nin siyasi ve askeri gücü tarafından kısmen boşaltılmış olan Karadeniz’de ki güç boşluğu ABD askeri ve siyasi gücü tarafından doldurulmak istenmektedir. Diğer taraftan Karadeniz’e kıyıdaş eski S.S.C.B. üyesi ülkeler bugün RF’den uzaklaşarak ABD ve AB ile işbirliğine yöneldikleri görülmektedir. Bu sebepten Karadeniz başta ABD ve AB olmak üzere küresel güçlerin dikkat merkezi haline gelmiştir.

ABD Dışişleri Bakanlığı’nın Avrupa ve Avrasya’dan sorumlu üst düzey yetkililerinden Kurt Volker, Washington’da yaptığı bir konuşmada, NATO gücünün Karadeniz’de de görev yapmasını istediklerini, ancak Karadeniz’e kıyısı bulunan ülkeler arasında buna ilişkin görüş ayrılığı olduğunu söylemiştir. Volker, “Bu konuda özellikle Türkiye gibi bir NATO ülkesine karşı

184 www.disisleri.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2006/Aralik/NO195_27Aralik2006.htm

NATO üzerinden baskı yapmak istemiyoruz. İlgili ülkelerle bu işi nasıl çözebileceğimizi konuşuyoruz” demiştir. Ancak ABD’nin asıl amacının Karadeniz’deki güvenlik işbirliğine fiilen katılmak ve bu işbirliğini NATO şemsiyesi altına sokmak olduğu bilinmektedir. Türkiye bu girişimin, Boğazlar ile ilgili Türkiye’ye haklar tanıyan Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ni yeniden tartışmaya açmasından endişe duymaktadır. Türkiye, Karadeniz’deki en önemli askeri güçlerden birisidir. Yabancı askeri güçlerin Karadeniz’e girmesi ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ni yeniden tartışma konusu yapan gelişmeler Türkiye’nin çıkarlarına terstir. ABD, Karadeniz’e yerleşmek konusunda önündeki en büyük engel olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin feshedilmesini sağlamak için sözleşmeyi fesih hakkı bulunan Montrö’ye akit devlet sıfatına sahip Romanya ve Bulgaristan ile yakın ilişkilerini devam ettirmektedir.¹⁸⁵

RF’nin sıcak denizlerle bağlantısı olmadığından zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarını -Türk Boğaları vasıtasıyla veya boğazları by-pass eden boru hatlarının kullanmak suretiyle- uluslar arası pazara çıkarmak için mutlak surette Karadeniz’i kullanmak zorundadır. Türkiye ve RF; Kafkasya ve Orta Asya’da olduğu gibi Karadeniz’de de lider ülke olma konusunda rekabet halindedirler. Fakat enerji nakil hattı konumunda olan Karadeniz’de başta ABD olmak üzere kıyıdaş olmayan başka bir ülkenin söz sahibi olması hem RF hem de Türkiye tarafından istenmediğinden iki ülke Karadeniz konusunda iş birliği halindedir. Bu sebepten yakın gelecekte RF ile Türkiye arasında Karadeniz odaklı bir problemin çıkması beklenmemektedir.

5. Kafkasya’ya Yönelik Enerji Politikaları

Bütün yakın çevrede olduğu gibi Kafkasya’da da Türkiye–RF rekabeti tarihsel sürecin gereği olarak devam etmektedir. Her iki ülkenin bu bölgede ki argümanları ve ortakları farklılık arz etmektedir. RF’nin ortağı Azerbaycan

¹⁸⁵ Sinan Oğan, «Putin’in 3. Türkiye Ziyareti ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Toplantısı», 21 Haziran 2007, <http://www.turksam.org/tr/a1309.html>.

topraklarının %20'sini işgal altında tutan Ermenistan Türkiye'nin ortakları ise Azerbaycan ve Gürcistan'dır.

Soğuk savaş sonrasında bölgedeki etkinliğini Türkiye ve Amerika Birleşik Devletlerine kaptıran RF'nin Azerbaycan'a karşı kullandığı koz Karabağ sorunu, Gürcistan'a karşı kullandığı koz ise Abhazya ve Güney Osetya sorunlarıdır.

RF Karabağ sorunu'nun çözümsüz kalmasını, eğer bir çözüme ulaşılabilecekse de bunun kendi arabuluculuğu sayesinde olmasını istemektedir. Bu vesileyle bölgede geliştirilebilecek yeni enerji projelerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi planlamaktadır.

RF'nin Kafkasya politikaları, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nin bölge politikalarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Türkiye'nin güvenliğini doğrudan tehdit eden bu geleneksel politika; Kafkasya'da Türk bütünlüğünü engellemek, Batı Devletleri'nin etkinliğini azaltmak ve ülkesinin dahil olmadığı enerji projelerini sabote etmek için bölgede Ermenistan Devleti ve Ermeni azınlıkları maşa olarak kullanmak üzerine kurulmuştur.¹⁸⁶ Çünkü; Avrasyacılığa göre Rus jeopolitik mekânının en kırılgan noktası olarak görülen Kafkasya'da; Türkiye'nin Orta Asya dünyasına yayılışının önüne set çekebilecek, jeopolitik sarsıntıları tahrik edebilecek yegâne güç Ermenistan'dır.¹⁸⁷ Bu bölgede RF'nin; Ermenistan'ı en önemli müttefiki olarak görmesinin bir nedeni de Ermenistan'ın başta enerji olmak üzere ekonomik anlamda RF'ye bağımlı olmasıdır. Bu nedenle Ermenistan, NATO ve AB ile daha yakın ilişkiler kuramamaktadır.¹⁸⁸ Türkiye ise azınlıklar konusunda Gürcistan devletinin toprak bütünlüğünü desteklemekte, askeri ve ekonomik yardımlarla iyi ilişkilerini sürdürmektedir. Kafkasya'da Türkiye'nin

186 Demir, a.g.e, s.142.

187 Dugin, a.g.e. s.180.

188 Winrow, a.g.e. s.95.

en önemli müttefiki konumundaki Azerbaycan dışında Gürcistan'la askeri ve ticari ilişkiler geliştirilmektedir.¹⁸⁹

RF'nin; daha ucuza doğal gaz ihraç etme vaadiyle ülkeleri içerisindeki gaz sisteminin kontrolünün Gazprom'a bırakılması konusunda Gürcistan ve Ermenistan'ı ikna etmesi, Avrupa'ya İran gazını götüren boru hattını da kontrol altına almasını sağlamıştır.¹⁹⁰ Bununla birlikte RF; Gürcistan'da, BTC boru hattı gibi yeni projeler için bu bölgenin güvenilir bir enerji koridoru olamayacağını göstermek adına ülkedeki azınlıkları destekleyerek iç karışıklığa sebebiyet vermektedir. Özellikle Karadeniz'e kıyısı olan Abhazya'da, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Barış Gücü kapsamında asker bulunduran RF, bölgedeki sorunların kendi yardımı olmadan çözülemeyeceğini göstermek istemekte ve Kafkasya'da etkin bir güç olmaya devam etmektedir.¹⁹¹

6. Ortadoğu'ya Yönelik Enerji Politikaları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra RF topraklarında yaşayan Müslüman topluluklar yıllarca Komünistler tarafından bastırılan İslami inançlarını yaşamaya başlamışlardır. Başta İran olmak üzere Orta Doğu'daki radikal İslamcılarının kendi topraklarına akın edeceğinden korkan RF, Orta Doğu politikasında İran'a öncelik vermiştir. Ticari ilişkiler, Çeçenistan meselesi, Tacikistan'da ki iç savaş, Hazar havzasındaki enerji kaynakları için RF ile ABD arasında verilen mücadelede İran'ın rolü gibi etkenler, İran'ı Moskova açısından değerli kılmıştır. RF'nin Orta Doğu'da yakından takip ettiği bir başka mesele ise Arap-İsrail sorunu olmuştur. Zaman içinde bu politikasında da bazı değişimler yaşanmıştır. S.S.C.B. döneminde İsrail karşıtı bir Arap Birliği'nin kurulmasını destekleyen ve bu ülkeyle ilişkilerini sınırlı tutan Moskova'nın, bugün için bölgedeki en önemli ticari ortağı İsrail'dir. S.S.C.B. zamanında göç etmesine izin verilmeyen çok sayıda Rusça konuşan yahudi, 1990'lı yıllarda İsrail'e yerleşmeyi başarmıştır.

189 Akgül, a.g.m., s. 141.

190 İlyas Kamalov, RF'nin Orta Doğu Politikası, s. 23.

191 Akgül, a.g.m., s. 140.

Moskova'nın İsrail dahil tüm ülkelerle irtibat içinde olması ise, bölgedeki sorunların çözümünde önemli rol oynayabileceğini göstermektedir.¹⁹²

RF'nin Ortadoğu'da; Sovyetler Birliği dönemindeki gibi etkin ve yönlendirici bir güç olamayacağını iyi bilen Putin yönetimi, bölgede ideolojik bir yayılmadan çok ekonomik çıkarların korunmasına yönelik politikalar üretmektedir. RF; bölgedeki en önemli silah ihracatçısı konumuna ek olarak, Rus şirketleri için özellikle enerji sektöründe yeni pazarlar yaratma çabasıdadır. Bu politikalarda RF'nin; Arap ülkeleri ile savunma ve uzay sanayi konusundaki ekonomik işbirliğini, İsrail ile teknoloji ve enerji işbirliğini, aynı zamanda İran'la nükleer enerji işbirliğini devam ettiriyor olması politik bir başarı olarak görülebilir.¹⁹³

Vladimir Putin döneminde Orta Doğu'da İsrail'e ayrı bir önem verilmiştir. Bu dönemde neredeyse ikiye katlanan 1,5 milyar dolarlık ticaret hacminde enerji sektörü, 1 milyar dolarlık pay ilk sıradadır. İsrail'in petrol ihtiyacının %88'i BDT'den ithal edilen düşük kaliteli ve sülfürlü ham petrolden karşılanmaktadır. RF'nin; Mavi Akım enerji hattını Eilat-Ashkelon boru hattı vasıtasıyla İsrail'e kadar genişleterek, Rus gazı ve Azeri petrolünü, tankerlerle Kızıldeniz üzerinden Çin'e ve Süveyş kanalı üzerinden Güney Avrupa'ya ulaştırma projeleri mevcuttur. Bunun yanında; enerji sektöründe kullanılmakta olan Rus gazının oranının artırılması hususu gündemdedir. Karşılıklı işbirliğinin artmasında, 1989'dan sonra RF'den İsrail'e göçen bir milyonun üzerindeki Rusça konuşan Yahudi göçmenin büyük payı vardır. Diğer taraftan İsrail; RF'ya giderek artan bağımlılığın, RF'nin İsrail'in güvenliğini tehdit eden iki yüzlü politikalarının ve ABD'nin etkisiyle bu projelere ihtiyatla yaklaşmaktadır.¹⁹⁴ Aynı nedenlerle, RF'nin İsrail'le Filistin arasında arabuluculuk yapma teklifine de sıcak bakılmamaktadır. RF'nin talip olduğu bu arabuluculuk girişimi için, Türkiye taraflara eşit mesafedeki konumu itibariyle daha uygun bir adaydır. Irak'ın yeniden yapılandırılması,

192 İlyas Kamalov, RF'nin Orta Doğu Politikası, s.94.

193 Akgül, a.g.m., s.142.

194 İlya Bourtnan, "Russia's Middle East Policy", **Meria**, Vol:10 No:2, Article1, June 2006.

İsrail-Filistin meselesi gibi Orta Doğu'daki problem sahalarında çözüm sürecine Türkiye'nin aktif rol alarak bölgenin şekillendirmesine katkıda bulunmalıdır.¹⁹⁵

Putin yönetimi, Rusya'nın Orta Doğu'da ki en iyi müttefiki görünümünde olan İran'la ilişkiler konusunda Yeltsin döneminden devraldığı mirası iyi değerlendirmiş ve Medvedev yönetimine devretmiştir. Enerjinin her çeşidini siyasi ve ekonomik çıkarlar için kullanma düşüncesinde olan RF; zaten doğal gaz ve petrol konusunda yeterince zengin olan İran'la, Temmuz 2002 yılında nükleer enerji konusunda işbirliği anlaşması yapmıştır. Dünyanın ikinci büyük doğal gaz rezervine sahip ülkesi olan İran, Rus şirketlerinin İran doğal gazının pazarlanması konusunda işbirliğine sıcak bakmaktadır.¹⁹⁶ İran için asıl önemli olan nükleer kriz döneminde RF'nin desteğini devam ettirmek ve bu krizin çözümlenmesinden sonra enerji kaynaklarını pazarlamaktır. 2007 yılında RF'nin nükleer kriz konusunda verdiği destek azalmış gibi görünse de bölgesel bir güç haline gelen İran, Rus dış politikasının önemli bir unsuru olmaya devam edecektir.

RF, Suriye ile olan iyi ilişkilerini devam ettirmektedir. Hariri suikastı sonrasında Suriye'ye uygulanmak istenen ekonomik ambargoyu RF engellemiştir. Suriye ile ilişkilerin bozulması RF'nin Yakın Doğu'daki en önemli destekçisini kaybetme tehlikesi anlamına gelmektedir. 2005 yılının başında Moskova'yı ziyaret eden Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ile Vladimir Putin, ikili görüşmeler sırasında birçok alanda işbirliğini öngören antlaşmaya imza atmıştır. 2005-2010 yılları arasında Moskova'nın Suriye'ye 2,5-3 milyar dolar değerinde silah ihraç etmesi planlanmıştır. Ayrıca, Suriye RF'ya olan 1,5 milyar dolar civarındaki borcu da on yıl içinde on taksit olarak ödemeyi vaat etmiştir.¹⁹⁷

195 Akgül, a.g.m., s.143.

196 Stulberg, a.g.e., s.17. .

197 Kamalov, Rusya'nın Ortadoğu Politikası, s.99.

Suriye RF'nin, Orta Doğu'da daha aktif rol oynaması gerektiğini düşünmektedir. Suriye, RF'yla savunma, telekomünikasyon ve uzay teknolojileri gibi konularda işbirliğini devam ettirerek büyük güçlere karşı denge politikası uygulamaya çalışmaktadır. İki ülke askerî teknolojinin yanı sıra enerji alanında da işbirliğini geliştirme yönünde adımlar atmaktadır. 2005 yılında RF ile Suriye; Ürdün, Mısır ve Suriye'yi enerji alanında birbirine bağlayacak doğalgaz boru hattının Suriye'de ki uzantısının Rusya tarafından inşa edilmesi konusunda anlaşmaya varmıştır. Yine diğer Rus enerji şirketlerinin de Suriye'de petrol arama işlemlerine katıldığı bilinmektedir. RF'nin Suriye'yi uluslararası arenada savunurken en başta kendi ekonomik çıkarlarını gözettiğini söyleyebiliriz. Ancak Moskova'nın sadece ekonomik çıkarlarını gözetmesi ve itibar peşinde koşması, Moskova'nın Orta Doğu'da başarılı olması için yeterli değildir. Nitekim, Moskova'nın İsrail'in Lübnan'a saldırısı karşısında bir politika üretememesi, Moskova'nın zaafını ve bölgedeki gücünün ne kadar olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.¹⁹⁸

Putin göreve geldiğinde Irak konusundaki hedefleri; 7 milyar dolarlık borcu geri almak, Rus enerji şirketlerinin BM kontrolünün kalkmasından sonra Irak'ta daha büyük projeler üretmesini ve Orta Doğu enerji sektörüne hakim olmasını sağlamaktı. Bu bakımdan ABD'nin Irak'ı işgali, AB ve Pasifik ülkeleri kadar RF'nin de bölgedeki çıkarlarını etkilemiş ve planlarını revize etmesine neden olmuştur. Örnek vermek gerekirse RF, Irak'tan çok ucuza mal ettiği petrolü AB ülkelerine satmaktayken; işgalden sonra Suudi Arabistan, İran, Suriye ve hatta İsrail'le enerji işbirliği yapmak zorunda kalmıştır.¹⁹⁹ Petrol konusunda BTC boru hattının açılmasından sonra bölgedeki etkinliği azalan RF, Orta Doğu ülkeleriyle enerji merkezli işbirliğini artırmak istemektedir.

Hem RF hem de Orta Doğu ülkeleri enerji zengini ülkeler olduğundan enerji kaynakları, RF ile Orta Doğu ülkelerini rekabete sürüklediği gibi, işbirliğine de itmektedir. Rus enerji şirketleri Orta Doğu ülkelerindeki enerji

198 Kamalov, Rusya'nın Ortadoğu Politikası ,s.100.

199 Bourtman, a.g.m.

kaynaklarını çıkarma ve işletme sürecinde aktif rol oynarken, diğer taraftan birçok ülke için Orta Doğu'daki enerji kaynakları Rus enerji kaynaklarına alternatif teşkil etmektedir. Ancak, Orta Doğu'da ki sorunlar, bölgenin istikrarlı bir tedarikçi olma kimliğine gölge düşürmektedir. Aslında Orta Doğu'daki istikrarsızlığın, RF açısından hem olumlu, hem de olumsuz yönleri vardır. Örneğin, İkinci Irak Savaşı döneminde bu ülkede faaliyet gösteren Rus enerji şirketleri büyük maddi zarara uğramıştır. Ancak Orta Doğu'daki istikrarsızlık arttıkça da, petrol ve gaz fiyatları yükselmekte, bu da RF'nin enerji gelirlerini artırmaktadır.²⁰⁰

Türkiye; son dönemde “komşu ülkelerle ilişkilerin normalleştirilmesi” politikası kapsamında başta güney komşuları olmak üzere, Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek istemektedir.²⁰¹ Orta Doğu, Türkiye açısından RF'ya enerji bağımlılığını azaltması ve enerji arz bölgelerini çeşitlendirmesi açısından önemli bir alternatiftir. Bu kapsamda Türkiye'nin önümüzdeki dönemde; Suriye, Irak ve Mısır'dan daha iyi şartlarda doğal gaz ithal etmesi gündeme gelebilir.²⁰² Diğer yandan ABD'nin Irak, İran ve Suriye politikalarına karşı Türkiye ile benzer kaygıları taşıyan RF, Türkiye'nin bölgede daha aktif rol almasını istemektedir. Bu anlamda Putin'in dış politika yaklaşımı ile Dugin'in Avrasyacılığı örtüşmektedir.²⁰³ Bölge politikaları birbirine benzeyen RF ile Türkiye'nin, Mavi Akım-2 gibi yeni projelerin gerçekleştirilmesiyle RF'den gelen doğal gaz hattının Kıbrıs, Ürdün ve İsrail'e uzatılması gibi işbirliği seçenekleri mevcuttur.²⁰⁴

7. AB'ye Yönelik Enerji Politikaları

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni savaşları engelleyecek bir enerji işbirliği yapılması fikriyle ortaya çıkan Avrupa Birliği, bugün enerji arzı için siyasi savaşlar yapmak zorunda kalmaktadır. Çünkü AB, ABD'den sonra

200 Kamalov, Rusya'nın Ortadoğu Politikası, s.101.

201 Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, ss.144-145.

202 İlyas Kamalov, “Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli”, **Stratejik Analiz**, Sayı:70, Şubat 2006, s.28.

203 Dugin, a.g.e. s.79.

204 Akgül, a.g.m., s.13.

dünyanın ikinci büyük enerji tüketicisidir ve Türkiye gibi enerji ihtiyacını büyük oranda yakın çevresinden ithal ederek karşılamaktadır. AB ülkeleri, ABD'nin Irak müdahalesiyle istikrarın bozulması ve enerji fiyatlarının artmasının yanında, RF'nin enerji politikalarından da önemli ölçüde etkilenmişlerdir.²⁰⁵

Günümüzde, dünyanın ikinci en büyük enerji tüketicisi konumundaki AB, dünya enerji ithalatında ilk sırada yer almaktadır. Avrupa Komisyonu raporuna göre 2005 yılında toplam 548,5 milyon ton petrol ithal eden 25 üyeli AB'nin en önemli kaynak ülkeleri Rusya Federasyonu (% 36,4), Norveç (%6,4), Suudi Arabistan (% 11,1), Libya(% 9,2) ve İran (% 6,3)'dir. Rapor AB-25'in 2004 yılında tükettiği petrolün %80,2'sini ithalat yoluyla karşıladığını belirtmektedir.²⁰⁶ AB'nin en fazla dışa bağımlılık yaşadığı kaynak toplam tüketiminin %76'sını ithalatla sağladığı petroldür. AB'nin doğal gaz tüketiminde ki ithalata bağımlılığı ise %40 düzeyindedir. AB'nin önümüzdeki 20-30 yıl içinde petrolde %90; doğal gazda %70 seviyelerinde dışa bağımlı hale geleceği beklenmektedir.²⁰⁷

Petrol ithalatının %45'ini Orta Doğu'dan, %21'ini RF'den; doğal gaz ithalatının %42'sini RF'den gerçekleştiren AB Orta Doğudaki güvenlik eksikliğinden ve RF' nin enerji konusunda tek başına hâkimiyet sürmesinden rahatsız olup enerji aktarımı için yeni boru hattı projelerine sıcak bakmaktadır.²⁰⁸ AB kendi ekonomik ve enerji güvenliğinin devamını sağlayabilmek için enerji yollarında bulunan Doğu Avrupa ülkelerini kendi sınırları içine dahil etmiş, "Yeni Komşuluk Politikası" adında yeni bir politika belirleyerek Kafkaslar, Hazar ve Orta Doğu' daki enerji kaynaklarının bulunduğu ülkelerle yakın işbirliği içine girmiştir.²⁰⁹

205 Akgül, a.g.m, s.14.

206 İsmail Hakkı İşcan, «Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği Açısından Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Sorunu», www.dtm.gov.tr

207 Cenk Pala, "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye" **Avrasya Dosyası**, cilt 9, sayı 1, 2003, s.18.

208 Dilek Karakaya - Fatih Koraş, «Enerji Bağlamında Türkiye- RF İlişkileri», <http://www.turksam.org/tr/a411.html>, 7 Temmuz 2005 .

209 Kenan Dağcı, "ABD'nin Güvenlik Yaklaşımı ve Terörizm", **Stratejik Öngörü**, Sayı:7, Aralık 2005, s.56 .

AB'nin ortak enerji politikası konusunda temel doküman 2000 yılında hazırlanan Green Paper "Yeşil Kitap"tır.²¹⁰ Bu belgeye göre AB'nin genel enerji politikası; enerji fiyatlarının artmasının engellenmesi, petrol dağıtımı konusunda istikrarın korunması, enerji kaynakları ve enerjinin ithal edildiği coğrafyaların çeşitlendirilmesi, ekolojik dengenin bozulmasını önleyici yönde enerji tasarrufuna gidilmesi, biyoyakıt ve elektrik tüketiminin artırılmasına yönelik projeler geliştirilmesi olarak özetlenebilir. Genişleme sürecinde ortaya çıkacak enerji ihtiyacı için RF'ye giderek artan oranlarda bağımlılık ve enerji arzı riskini ortaya çıkarmaktadır.²¹¹

Dünyanın en büyük gaz üreticisi ve ihracatçısı olan RF'nin; Putin döneminde, AB ve özellikle Baltık Ülkeleri'ne karşı enerji silahını başarıyla kullandığı söylenebilir. Gazprom'un açıkladığı fiyat listelerindeki ülkelere göre farklı doğal gaz satış rakamları ve siyasi gelişmelere göre farklı artış oranları bile bu görüşü desteklemektedir. RF ve AB arasında, 1997 yılında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA: Partnership and Cooperation Agreement) ile başlatılan enerji diyalogu; Putin Dönemindeki enerji stratejisiyle AB aleyhine RF'ya ekonomik olduğu kadar siyasi bağımlılık da getirecek boyuta ulaşmıştır.

RF, AB'ye yönelik enerji politikasını üç gruptan oluşturmaktadır. 212 İlk grupta enerji ihtiyacını %50'den fazla oranda RF'den karşılayan Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri bulunmaktadır. Bu ülkelerin enerji konusundaki bağımlılıkları, RF'nin çıkarlarına uygun politikalar izleme zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Örnek vermek gerekirse; tükettiği petrolün %70'ini ve gazın %99'unu RF'den ithal eden Finlandiya, RF'nin AB'ne açılan bir köprüsü veya tampon bölgesi görünümündedir. Bu ülke AB ve NATO'ya üyelik gibi konularda RF'nin baskısı nedeniyle tam anlamıyla bağımsız bir politika izleyememektedir. Bu bakımdan, Dugin'in "tüm Avrupalıları

210 European Commission, **Green Paper**: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, Italy, 2001.

211 Necdet Pamir, "AB'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, Sayı:67, Kasım 2005, s.75 .

212 Kamalov, Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli, s.23-24.

Finlandiyalılaştırma”²¹³ düşüncesi RF’nin dış politikasına da yansımaktadır. RF; Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkeleri ikinci grupta görmekte ve bu ülkelerle enerji işbirliklerini sürekli artırmak istemektedir. Ayrıca RF’den bağımsız enerji politikaları üretebilen AB ülkeleri de mevcuttur.²¹⁴

AB, doğal gaz ihtiyacının önemli bir kısmını Ukrayna-Slovakya-Avusturya - Almanya doğal gaz boru hattı üzerinden sağlamaktadır. RF, bu hatta ilave olarak; kuzeyde Beyaz Rusya-Polonya üzerinden, güneyde Ukrayna-Romanya-Bulgaristan-İtalya ya da Ukrayna-Moldova-Romanya-Bulgaristan üzerinden Yunanistan ve İtalya’ya doğal gaz ihraç etmeyi planlamaktadır.²¹⁵ Bundan başka; RF ile Almanya, Kuzey Buz Denizi altından 1200 km.lik hatla Almanya’ya doğal gaz ihraç edilmesine yönelik Kuzey Boru Hattı projesi konusunda anlaşma yapmışlardır. RF, Avrasyacılık görüşüne de paralel olarak AB içerisinde Almanya ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Bu projenin siyasi boyutu ise, AB yanlısı politikalar izlemekte olan Baltık Ülkeleri ve Polonya’yı devre dışı bırakarak bir bakıma cezalandırmak ve AB içerisinde Almanya’nın RF’ye bağımlılığını artırmaktır. Kuzey Boru Hattı’nın yapımına şiddetle karşı çıkan Polonya ve Baltık Ülkeleri ise bu işbirliğini, II.Dünya Savaşı öncesi Hitler’le Stalin’in yaptığı gizli paylaşım anlaşmasına benzetmektedirler.²¹⁶

RF’nin enerji politikasının bir gereği olarak doğal gazı, Ukrayna ve Beyaz Rusya’ya siyasi sebeplerle ucuza satmaktaydı. Fakat ‘Turuncu Devrim’ sonrası RF’nin; Ukrayna’ya ihraç ettiği doğal gazın bin metreküpünün fiyatını 50 dolardan önce 160 dolara yükseltmesi, Ukrayna ile anlaşmazlığın devam etmesi neticesinde kış ayında doğalgaz ihracının durdurulması ve sonuç itibarıyla 230 dolarda anlaşmaya varılması, Rus doğal gazına bağımlı olan AB ve Türkiye’nin dikkatini bu yöne çekmişti. Baltık ve Kafkas Ülkeleri’nde 2006 yılı içerisinde sıkça gündeme gelen buna benzer enerji

213 Dugin a.g.e. s.197.

214 Akgül, a.g.m., s.145.

215 Özgür Tonus, “Genişleyen AB’nin Enerji Politikaları ve Türkiye” ,www.geocities.com/ceteris_tr/tonus.doc 14 ,Ekim 2006,s.12.

216 Kamalov, Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli, s.26.

krizlerinin son örneğinin Aralık 2006'da, RF'den uzaklaşarak AB ile yakın ilişkiler kuran Beyaz Rusya'nın başına gelmiştir.

RF'nin enerji kontrolündeki etkinliği, yeni projelerle RF'ye bağımlılığın artacak olması ve yaşanan enerji krizleri, AB'nin 2000 yılından itibaren sürdürdüğü projeleri hızlandırmasına ve Türkiye'nin AB açısından öneminin artmasına neden olmuştur. Çoklu boru hatları politikası izleyerek enerji ithalatında kaynak çeşitliliği yaratmayı hedefleyen AB'nin, Hazar Havzası ve Orta Doğu kaynaklarına Türkiye vasıtasıyla ulaşmak istemesi; Türkiye'nin transit ülke konumunu gündeme getirmektedir.²¹⁷ Bu kapsamda AB tarafından, 2001 yılında kurulmuş olan Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (TRACECA) için 14 yatırım projesi finanse edilmiştir. Yine aynı maksatla bölgedeki enerji hatlarının entegrasyonuna yönelik projeler üreten ve AB tarafından finanse edilen INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) işbirliği programı tesis edilmiştir.²¹⁸ INOGATE, AB'nin teknik yardım programı dahilinde SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Cumhuriyetler arasında enerji konusunda bölgesel ilişkileri güçlendirmek amacıyla uygulanan bir programdır. Amacı; boru hatları sistemindeki bölgesel işbirliğini artırarak, petrol ve doğal gaz taşımacılığını kolaylaştırmak aynı zamanda yeni yatırımları ve uluslararası finans kurumlarını boru hattı projelerine çekmektir.²¹⁹

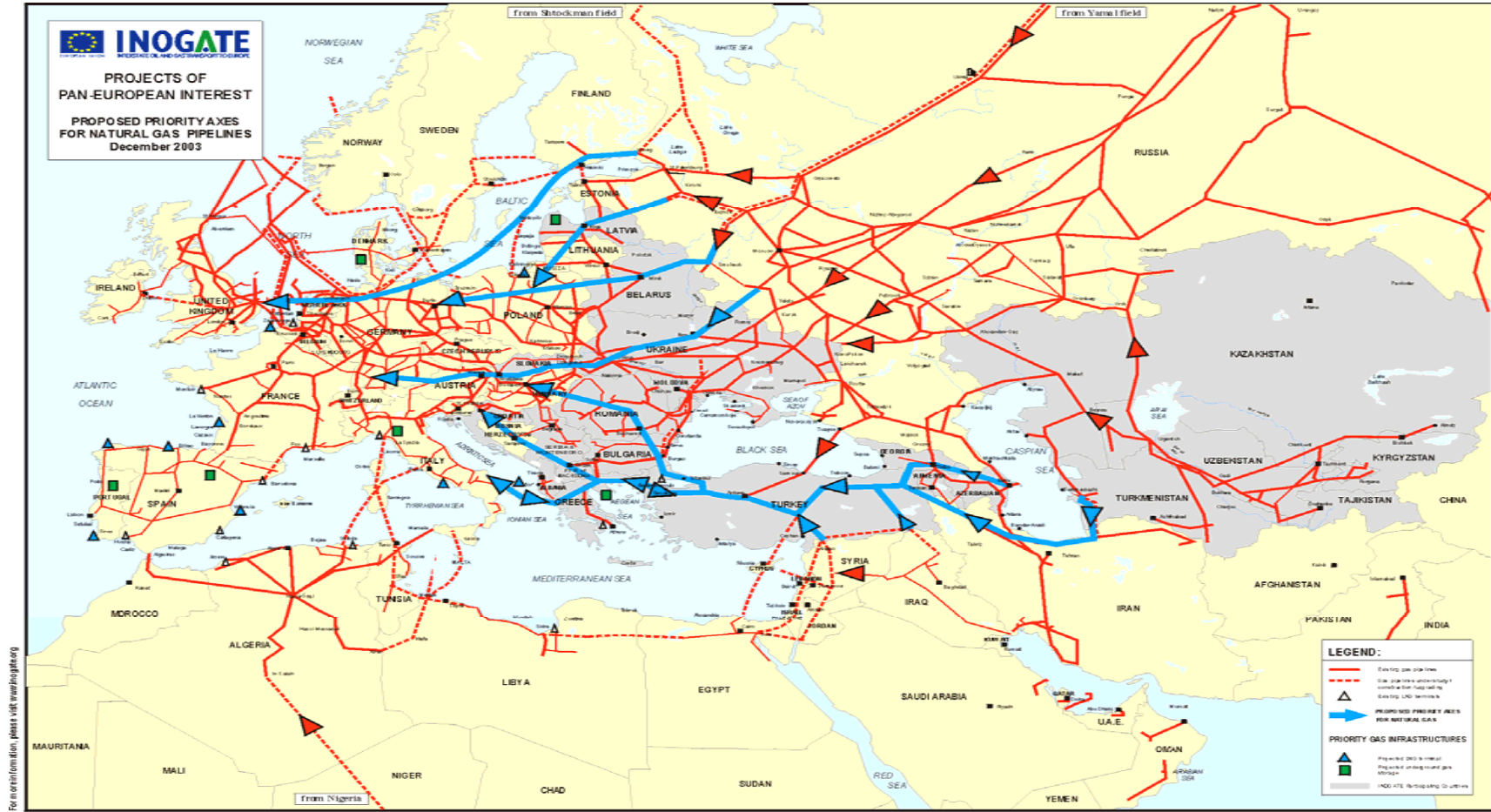
INOGATE kapsamında, Türkiye ile Yunanistan'ın doğal gaz şebekeleri birbirine bağlanmıştır. Toplamda 3,398 km. uzunluğunda ve 22 milyar metreküp kapasitede olacak olan bu hatla Hazar bölgesi, İran ve Orta Doğu pazarları Türkiye üzerinden AB'ye bağlanacaktır.

217 TASAM, "AB ve Hazar Bölgesi Jeopolitik Araştırma Raporu", **Stratejik Rapor No:3**, Şubat 2005.

218 <http://www.inogate.org/inogate/en/resources/maps>.

219 "Security of Supply the Development of New Gas and Oil Infrastructure",
<http://inogate.org/html/brief/resource1.htm>.

Şekil 2.2: INOGATE Boru Hatları Haritası

Kaynak: www.inogate.org

INOGATE projesi çerçevesinde, Mısır'dan başlayan ve Türkiye üzerinden AB'ye bağlanacak çok sayıda doğal gaz boru hattı seçeneği mevcuttur. Ayrıca, bu hatlara ilave olarak Kuzey Afrika ve diğer Arap ülkelerinden Ceyhan'a uzanacak yeni petrol boru hatlarına yönelik planlamalar da yapılmaktadır. Bu hatların somut projelere dönüştürülmesi, büyük olasılıkla Orta Doğu ve Kafkasya'da istikrarın sağlanmasından sonra mümkün olacaktır.

AB ile Türkiye arasındaki bir diğer önemli proje de; Nabucco adı ile bilinen, Azerbaycan ve İran'dan gelecek doğal gazın Türkiye üzerinden Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya ulaşmasını sağlayacak hattın yapılması projesidir. 3,630 km. uzunluğunda ve 20 milyar metreküp kapasitede olması planlanan bu hattın, 2011 yılında tamamlanması konusunda 2006 yılında anlaşma yapılmıştır. Bu hattın daha sonraki dönemde Hazar bölgesi, RF ve Orta Doğu pazarlarını da AB'ye bağlaması söz konusudur.³⁶⁷

Türkiye'yi; RF kendi enerjisini güvenli bir şekilde Güney Avrupa, Kuzey Afrika hatta Çin'e ulaştıracak bir araç gibi; AB ülkeleri ise kritik bir enerji dağıtım merkezi olarak görmektedir.³⁶⁸ Türkiye'nin AB ile enerji konusunda işbirliği yapmasından hoşnut görünmeyen Rusya, "Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin işbirliği olanaklarını artıracaklarını düşündüğünü" ifade etmekte, fakat bu konuda çekincelerini de dile getirmektedir. Türkiye'deki bazı AB karşıtlarına ve Dugin Avrasyacılığı'na göre ise Türkiye; AB'ye tam üye olmayı beklemek yerine, AB'ye rakip olabilecek bir Avrasya Birliği'nin oluşumunda yer almalıdır.

Genel anlamda; RF'nin enerji politikalarının Türkiye için yarar sağladığı görülürse de AB'nin RF'ya bağımlılığı azaltmak için geliştirdiği projelere karşı RF'nin Türkiye'yi dışarıda tutacak alternatif projeler geliştirmesi iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyecektir. Nitekim, AB'nin INOGATE kapsamındaki projelerine karşı RF'nin uygulamaya koyduğu karşı projeler yerli ve yabancı basında sıkça yer almaktadır. Bir örnek vermek gerekirse; Fransa'da yayımlanan Liberation gazetesi, RF'nin, Nabucco projesini engellemek için Karadeniz altından Macaristan'a yeni

367 AB'nin Enerji Köprüsü Türkiye, <http://www.enerji.gov.tr>, 24 Kasım 2006.

368 Suat Kınıklıoğlu, "Turkey And Russia : Partnership By Exclusion", *Turkish Policy Quarterly*, April-June 2006, vol:8, no:2, s.34.

doğal gaz hattı döşenerek Macaristan'ın Kuzey Avrupa'da dağıtım noktası konumuna getirilmesine yönelik olarak Macaristan'la gizli bir anlaşma yaptığını iddia etmiştir.³⁶⁹

Putin'nin Mayıs 2007'de yapmış olduğu son Orta Asya gezisinde Kazakistan ve Türkmenistan'la yapmış olduğu enerji konulu anlaşmalar hiç şüphesiz RF'nin enerji alanında AB karşısında elini güçlendirmiştir. RF bundan sonra AB'nin iç enerji pazarında daha fazla yayılmaya çalışacaktır. Böylece AB'nin RF'ya enerji alanında olan bağımlılığı her geçen gün artacaktır.

8. Türkiye'ye Yönelik Enerji Politikaları

2000'li yıllara kadar RF'nin etkin olduğu enerji alanında bu ülkeyle ilişkilerin geliştirilmesi yerine, Türkiye'yle enerji politikaları örtüşmeyen ve bu alana uzaktan müdahale eden ABD'yle işbirliği yapılmasının, Türkiye için "stratejik bir yanılığ" ³⁷⁰ olduğu bazı akademisyenler tarafından dile getirilmiştir. Diğer taraftan, Rus jeopolitikçisi Dugin; 2003 yılına kadar, Türkiye'yi "Atlantikçi ittifakın bölgedeki en tehlikeli temsilcisi" olarak görmüş ve RF-Türkiye çıkar çatışmasının jeopolitik tarafından belirlendiğini yazmıştır.³⁷¹ ABD ile ilişkilerin gerginleşmesi ve RF'yle diyalogun ilerletilmesinden sonra bu düşüncelerini değiştiren Dugin; Türkiye'nin güçlü "Avrasya Stratejik İttifakının" kurulmasında başlıca rolü oynayabileceğini belirtmiştir.³⁷² Bu çelişkiyle birlikte, göz önünde tutulması gereken diğer husus; Dugin'in, Avrasya kıtasında ABD etkisinin kırılmasından sonra, çok kutuplu yapının oluşacağını, çıkar çatışmalarının yaşanacağını ve bu çıkar ayrılıklarının jeopolitik tarafından belirleneceğini savunmasıdır.³⁷³ Bu açıdan bakıldığında, Dugin'in Avrasyacı jeopolitik yaklaşımı, Türkiye ve RF'nin ancak kısa süreli ve taktik işbirliği yapabileceğini ortaya koymaktadır. Putin Dönemi'nde uygulanan dış politika incelendiğinde, Avrasya kıtasında RF'nin zayıf ortağı olunmasının, uzun vadede Türkiye'nin özellikle Kafkasya ve Orta Asya'daki çıkarlarına ters düşeceği gözlemlenmektedir.³⁷⁴

369 Akgül, a.g.m., s. 19.

370 Hasan Köni, "Türkiye'nin Şeytan Üçgeni", **Savunma ve Havacılık**, cilt:12, no:1,1998.,s. 23.

371 Dugin, a.g.e., s. 79.

372 Aleksandr Dugin, "Türkiye'nin Avrasyacılık Stratejisi", <<http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=2126>> 26 Kasım 2006.

373 Dugin, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, s.97.

374 Akgün, a.g.m.s.147.

Putin döneminde Türkiye ile RF arasında yapılan ilk protokolü “Avrasya Eylem Planı”dır.³⁷⁵ 2001’de her iki ülkenin Dış İşleri Bakanları tarafından imzalanan protokol; ticaret, kültür ve turizm konularında işbirliğini içermektedir. Müşterek ekonomik çıkarlar, bölgesel güvenlik kaygıları ve politik gelişmeler; tüm dünyanın dikkatini çeken Türkiye RF yakınlaşmasının temel nedenleri olarak görülebilir. Bu gelişmeler içerisinde 2003’te TBMM’nin ABD askerleri ile ilgili aldığı karar, 600 yıllık Türk-Rus ilişkileri için dönüm noktası olarak görülmektedir.³⁷⁶ Türkiye Başbakanı Erdoğan’ın, 2004 yılı Aralık ayında gerçekleştirdiği Moskova ziyaretinde imzalanan ‘Türkiye ve RF Arasında Dostluk ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine Dair Ortak Deklarasyon’un ardından, Putin’in 2005 Ocak ayında Ankara’yı ziyaret etmesi; ekonomik ilişkilerle başlayan işbirliğinin politika ve bölgesel güvenlik konularına da yansıdığını göstermiştir. Yalnızca 2005 yılında Putin ve Erdoğan dört kez biraraya gelmişlerdir.

Genel olarak, Ankara’nın, Karadeniz, Irak ve İran konusunda Moskova ile benzer politikalar izlemesi, RF’nin ABD ile bölgede yürüttüğü rekabette önemli kazanımlar sağlamasına sebep olmuş; enerji konusunda RF ile işbirliği bölgede sıkı bir şekilde uygulanan Rus enerji politikalarına yeni açılımlar sağlamıştır. Diğer taraftan; RF’nin bu açılımlarından biri olan Mavi Akım Projesi kapsamında yapılan anlaşma, Türkiye’nin bölge enerji politikaları için en büyük zorluk görünümündedir.³⁷⁷ Mavi Akım hattı 2010 yılında tasarım kapasitesine ulaştığında, anlaşmanın Türkiye üzerindeki ekonomik ağırlığı daha fazla hissedilmeye başlanacaktır. Bu anlaşmayla Türkiye; % 65 oranında RF’den ithal ettiği doğal gazı kullanırsa da kullanmasa da 25 yıl süreyle para ödemekte, aldığı bu gazı RF’nin izni olmadan üçüncü bir ülkeye ihraç edememekte ve tesis yetersizliğinden dolayı depolayamamaktadır. Dolayısıyla bu anlaşmanın koşulları; RF’ye doğal gaz yönünden bağımlılık, dış ticaret açığının artması ve yeni enerji projelerinin avantajlarından yararlanılamaması gibi sıkıntılara neden olmaktadır.

375 http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html> 2 Aralık 2006.

376 James W.Warhola, William A.Mitchell, "The Warming of Turkish - Russian Relations : Motives and Implications", **Demokratizatsia**, XIV,1, Winter 2006, s.130.

377 Kınıklıoğlu, a.g.e. s.37.

Türk Rus ilişkilerinin lokomotif gücü olarak görülen ticaret hacminin sürekli büyümesi, aslında doğal gaz ithalatının her geçen yıl artmasından kaynaklanmakta ve ticaret dengesinin RF lehine bozulmasına neden olmaktadır. Bu dengesizliğin giderilmesi konusunda Rus yetkililer; inşaat ihalelerinde önceliği Türk şirketlerine verdiklerini belirterek, gelecek dönemde Türkiye'den yarı mamul ve donanım ithal edilmesi, küçük ve orta boyutlu işletmelere ağırlık verilmesini teklif etmektedirler.³⁷⁸ Bunun dışında; doğal gaza karşılık para yerine mal ve hizmet verilmesi, RF'ya yönelik ihracat sektörlerinin tarım ve hayvancılık da gözönünde bulundurularak çeşitlendirilmesi gündeme gelebilir. RF'nin iklimi nedeniyle tarım konusunda zaafı olduğu bilinmektedir.

Doğal gaz anlaşmalarında; genellikle birden fazla ülkeye satış yapan firmaların anlaşma şartlarını gizli tutması, alıcı ülkenin ise sahip olduğu avantajı bozmak istememesi, anlaşma şartlarının genellikle 'ticari sır' olarak saklanmasına neden olmaktadır. Fakat; Ukrayna'da yaşanan kriz sonrası, Türkiye'ye indirimli gaz verildiği iddiası üzerine Gazprom tarafından gazın Türkiye'ye 2006 yılında ortalama 260 dolardan satıldığını açıklaması, Türk kamuoyunda yoğun tartışma başlatmıştır.³⁷⁹ Bu açıklama; RF'nin enerji politikalarının tartışmaya açılması yanında, Mavi Akım projesinde aldatılma ve yolsuzluk şüphelerini de gündeme getirmiştir. Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle aynı fiyatlarda ithal ettiği doğal gazın; aslında ülkenin transit konumu, enerji kaynaklarına yakınlığı ve yerel kaynakların artması göz önüne alındığında nispeten pahalı olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle, maliyetin düşürülmesine yönelik alternatiflerin üretilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin hassas olduğu Boğazlar' dan petrol taşımacılığını ortadan kaldırmak için; RF Enerji Bakanı tarafından, bazılarının Türkiye üzerinden olması düşünülen on değişik boru hattı projesi üzerinde çalışıldığı 2005 yılında ifade edilmişti.³⁸⁰ Aynı şekilde; Ceyhan'a doğal gazın sıvılaştırılması ve depolanmasına yönelik bir LNG terminali ve petrol rafinerisi kurulması, Tuz Gölü'nün altına bir doğal gaz depolama tesisi yapılarak doğal gazın Türkiye'den dağıtılması gibi projelerde

378 RF Sanayi ve Enerji Bakanı Viktor Khristenko'nun, Türkiye'yle enerji işbirliğiyle ilgili RF'nin Türkiye Büyükelçiliği resmi internet sayfasında yayımlanan 17.11.2005 tarihli makalesi, s.5 <http://www.turkey.mid.ru/0img/109/VIVA.doc>, 24 Aralık 2006.

379 İlyas Kamalov , Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli.

380 http://www.turkey.mid.ru/text_t100.html, 24 Kasım 2006.

2005 yılında iki ülke arasında mutabakata varılmıştı.³⁸¹ Fakat, zikredilen bu projelerle ilgili henüz somut bir adım atılmamıştır. RF'nin aynı bölgelere yönelik birden fazla proje üretmesi ve siyasi gelişmelere göre bu projelerde değişiklik yapması enerji politikalarının diğer bir parçasıdır. Bu nedenle, buraya kadar anlatılan tüm projelerin, somut anlaşmalara dönüştürülene kadar birçok değişikliğe uğrayacağı tahmin edilmektedir.

Rusya, Türkiye'de enerji sektöründeki özelleştirme ihalelerini yakından takip etmekte ve büyük çaplı yatırımlar yapmak istemektedir. RF Sanayi ve Enerji Bakanı Khristenko; Türkiye'de termik santraller, ana petrol ve gaz boru hatları, gaz dağıtım sistemleri, yeraltı gaz depoları ve benzer tesis inşaatında, RAO YEES (Entegre Elektrik Nakil ve Dağıtım Şirketi), Gazprom ve Tatneft gibi Rus şirketlerinin yatırım yapmak istediklerini ifade etmektedir.³⁸² Yasal mevzuata uygun şekilde RF'nin Türkiye'de enerji sektörüne girmesi; RF'den donanım, teknoloji ve uzman temin edilmesi açısından faydalı gibi görülmekteyse de enerji gibi kritik sektörlerdeki özelleştirmelerde dikkatli olunması gerekmektedir. Çünkü RF'nin; ithal ettiği enerjiyi ülke içerisinde de kontrol altına alması, enerji politikasının bir parçasıdır ve Orta Asya ile Kafkasya' da bunu başarmıştır. Ayrıca, İsrail'de Rusça konuşan İsraililer vasıtasıyla ticari ilişkilerin geliştirildiği konusu daha önce belirtilmişti. Ticari ilişkilerin ve enerji ithalatının artmasının, İsrail için RF'ya karşı hassasiyet meydana getirmesi gibi; Türkiye'ye son yıllarda yerleşen ve turizm sektöründe söz sahibi olmaya başlayan Ruslar' ın, benzer bir misyonu Türkiye'de üstlenmeleri ihtimal dışı değildir.³⁸³

Türkiye, doğal gazının %65'ini ve petrolünün %20'sini RF'den ithal etmektedir ve bu oranların giderek yükseleceği tahmin edilmektedir.³⁸⁴ Bu nedenle; Türkiye'de bir yandan enerji ithal edilen coğrafyaların çeşitlendirilmesine yönelik projeler yürütülürken diğer yandan yurtiçi kaynakların değerlendirilmesi çalışmaları kapsamında; Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın bütçesi sekiz kat artırılmış, ülke içerisinde petrol ve doğal gaz arama çalışmalarına hız verilmiştir.

381 Kınıklıoğlu, a.g.e., s.37.

382 Khristenko, a.g.m., s.6.

383 AKGÜL, a.g. m.,s.149.

384 Kınıklıoğlu, a.g.e., s.37.

RF ile daha yakın ilişkiler kurulmasının; ABD ve AB karşısında Türkiye'nin siyasi duruşunu ve jeopolitik konumunun güçlendirmesi dışında, Türkiye'ye doğrudan bir yararı olmadığı söylenebilir. Nitekim Türkiye; Kıbrıs, sözde Ermeni soykırımı ve PKK'yla mücadele gibi siyasi konularda olduğu kadar ekonomik konularda da şu ana kadar beklediği desteği görebilmiş değildir. RF açısından devam ettirilmesi gereken bu işbirliğinden Türkiye beklediği kazanımları henüz elde edememiştir. Bunun yanında Türkiye; RF ile ABD arasındaki Avrasya egemenlik mücadelesinin bir sahnesi olarak görülmektedir. Bu mücadeleye bir örnek vermek gerekirse; Gazprom sözcüsü Kupriyanov, 28 Kasım 2006'da yaptığı açıklamada; Rus doğal gazının Güneydoğu Avrupa ve Orta Doğu'ya ulaştırılması konusunda Türkiye'ye transit ülke olmayı önerdiklerini belirtmiş, bir Avrupa ülkesi olmayan ABD'nin, okyanus ötesinden kararlar almasını ve enerji sektöründeki müdahalelerini eleştirmiştir.³⁸⁵ ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Matt Bryza ise 11 Aralık 2006'da Washington'da yaptığı konuşmada; Kremlin Yönetiminin, Türkiye ve Orta Asya'da "kabul edilemez" yöntemlerle enerji nüfuzu sağlamaya çalıştığını kaydetmiş, Türkiye'nin RF ile bazı projelerde işbirliği yapması halinde, ABD Başkanı George W. Bush'un, sözde Ermeni Soykırım Yasa Tasarısı'nın Kongre'den geçmesini önleyemeyebileceği şeklinde bir açıklama yapmıştır.³⁸⁶

Netice itibariyle Türk-Rus enerji ilişkilerinde ibre RF'den yanadır ve kısa vade de herhangi bir değişiklik olmayacağı kesindir. Mavi Akım anlaşmasının 25 yılına yapılmış olması ve gazı ister alalım ister almayalım parasını ödemek zorunda oluşumuz Türkiye'nin yeni açılımlarda bulunmasını engellemektedir. Öyle ki bugün alsak da almasak da parasını ödemeye mecbur olduğumuz gazdan oluşacak zararımızı azaltmak için doğalgazdan elektrik üretimimiz hızla artmakta, bu şekilde en azından parası ödenen gaz değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

385 <http://www.rf.ru/tur/index/news/print?id=1318>> 27 Aralık 2006.

386 http://www.hurriyetusa.com/haber/haber_detay.asp?id=10078 milliyet> 24 Aralık 2006.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PETROL VE DOĞAL GAZIN ULUSLARARASI PAZARLARA TAŞINMASI SORUNU VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynaklarının kullanım alanlarına taşınması konusunda yaşanan boru hatları rekabeti, dünyada en çok enerjiyi küresel güçler tükettiği için bölgesel bir rekabet olmaktan çıkıp, küresel bir rekabet haline dönmüştür. Bu rekabet ortamında ülkeler petrol ve doğal gazı beş ayrı bölgeye çekebilmenin mücadelesini vermektedirler. Bu bölgeler Karadeniz, Akdeniz, Basra Körfezi, Hint Okyanusu, ve Çin Denizi'dir. Bu bölgeler içinde Karadeniz ve Akdeniz daha ön planda yer almaktadır. Akdeniz'i Hazar'ın Azeri petroleri Karadeniz'i ise Hazar'ın doğusundaki Kazak petroleri ön plana çıkarmaktadır. Ancak, Karadeniz dünyaya açılan bir çıkış noktası değil, bir ara bölge ve geçiş yoludur. Esas ulaşılmak istenen yer Akdeniz'dir.³⁸⁷

Birinci bölümde de arz edildiği gibi Rusya çok geniş petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir. Rusya'nın en büyük petrol üretim merkezleri; Batı Sibirya, Volga-Ural bölgesi ve Hazar Havzası'dır. En büyük doğal gaz üretim merkezleri ise sırasıyla; Batı Sibirya, Orta Asya, Hazar Havzası ve Volga-Ural bölgeleridir.³⁸⁸ Fakat Rusya'nın enerji politikaları sadece kendi kaynaklarına yönelik değildir. Rusya açık denizlere çıkışı olmayan Orta Asya ve Hazar Havzası ülkelerinin petrol ve doğal gaz politikalarını da kendi çıkarlarına göre yönlendirmeye çalışmaktadır.

Rusya, Kafkasya, Hazar Havzası ve Orta Asya bölgelerindeki petrol ve doğal gaz boru hatları genel olarak; doğu hatları, batı hatları, güney hatları ve kuzey hatları olarak 4 kategoride tasnif edilebilir. Dünyanın en büyük enerji ihracatçısı olan Rusya'nın bu bölgelerdeki bütün boru hatlarını incelemek ayrı bir çalışma konusu olacak kadar kapsamlı bir çalışma gerektirdiğinden, bu bölümde sadece hem Rusya hem de Türkiye'yi yakından

³⁸⁷ Nurettin Şirin, Suat Kara, M.Tamer Demir, **Kafkasya ve Orta Asya Petrollerinin Akdeniz'e Ulaştırılması ve NATO Güvenliğine Etkileri**, Güneydoğu Avrupa Müttefikleri Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Ankara:1997,s.25.

³⁸⁸ <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Full.html>.

ilgilendiren, iki ülkenin işbirliği ve rekabet halinde oldukları enerji nakil hatları incelenecektir.

Türkiye ve Rusya'nın çıkarları en çok Batı yönüne olan hatlarda çakışmaktadır. Bu sebepten bu bölümde doğu, güney ve kuzey boru hatları hakkında genel bilgiler verilecek olup Batı hatları ve Rusya çıkarına olan hatların devreye girmesi durumunda geçen tanker sayısının artmasına paralel olarak olumsuz yönde etkilenecek olan Türk Boğazları'nın konumu detaylı bir şekilde incelenecektir.

Şekil 3.1: Rusya'nın Petrol / Doğal Gaz Üretim Merkezleri ve Boru Hatları

Kaynak:www.eia.doe.gov

1. TÜRK BOĞAZLARININ ENERJİ NAKİL HATTI OLARAK KULLANILMASI

Avrupa'nın politik olarak en çok uğraştığı konulardan birisi olan Türk Boğazları XIX yüzyılda sırasıyla Londra (1841), Paris (1856) ve tekrar Londra (1871) sözleşmeleri ile geçmişte de gündeme getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşının da stratejik hedefleri arasında yer almış ve bir tasarıdan öteye gidemeyen Serv Anlaşması'ndan (1920) sonra Lozan Barış Konferansı'nda bugünkü boğazlar rejiminin esasları tespit edilmiş ve 1936 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile boğazların egemenlik, güvenlik ve hâkimiyeti Türkiye'ye iade edilmiştir.

Orta Asya, Hazar ve Rusya'da bulunan petrol / doğal gazın nakledilmesinde ortaya çıkan Türk-Rus rekabetinin merkezine Türk Boğazları yerleşmiştir. Türk Boğazları rejimini düzenleyen 1936 Montrö Sözleşmesine göre, "Ticaret gemileri, savaş ve barış zamanında, Türkiye tarafsızsa, tam serbest geçiş hakkına sahiptirler. Bu geçiş transit olarak, geminin bayrağı ve yükü ne olursa olsun, sağlık denetimi dışında herhangi bir formaliteye bağlı olmadan gerçekleştirilecektir. Kılavuz almak da isteğe bağlıdır."³⁸⁹ Montreux Boğazlar Sözleşmesi 'nin yapıldığı yıllarda Boğazlardan geçen gemi sayısı, gemilerin özellikleri ve taşıdıkları yük ile günümüzde geçiş yapan gemiler mukayese edildiğinde, Türk Boğazları'nın bugün ve gelecekte karşı karşıya olduğu tehlikenin boyutları görülecektir. 1938 yılında İstanbul Boğazı'ndan geçen gemi sayısı 4500 ve taşıdıkları yükün toplam net tonajı 7.500.000 ton iken, 1998 yılında 49.304 gemi geçiş yapmıştır.³⁹⁰ İstanbul Boğazı'ndan senede kapasitesi 200.000 tondan fazla olan 5.500 petrol tankeri geçmektedir. Bununla beraber boğazdan yılda ortalama 9000 adet patlayıcı madde taşıyan gemi geçmektedir.³⁹¹ Türkiye Montrö'ye sadık kalmakla birlikte Boğazlardaki artan tanker trafiğinin yarattığı tehlikeyi en aza indirmek için uğraşmaktadır. Rusya petrolünün en önemli ihraç yolu Karadeniz olduğu

389 Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Yayınları, 2003, s. 272.

390 **Uluslararası Boğazlardan Geçiş ve Türk Boğazları'nın Hukuki Statüsü**, Deniz Harp Akademisi Komutanlığı, s.199.

391 Thomas Land, "Caspian Producers Seek Independence", **Middle East**; July 2007, sayı 380, s. 40.

için Türkiye'nin bu tutumu Rusya'nın çıkarlarıyla çelişmektedir.³⁹² Ayrıca, Rusya kendi petroleri yanında Hazar petrollerinin de kendi topraklarından geçerek Karadeniz'e açılmasını ve Karadeniz'den uluslararası pazarlara taşınmasını istemekte bu da durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır. 13 Mart 1994'te Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne ait petrol tankerinin İstanbul Boğazı'nın girişinde sebep olduğu kaza Türkiye'nin tezinde ne kadar haklı olduğunu göstermesi açısından önemlidir.³⁹³ Bu kazada otuz kişi hayatını kaybetmiş ve 1 milyar \$'lık maddi hasar meydana gelmiştir. Bunu üzerine, Türkiye 1994 Mayıs'ında Boğazlardaki gemi trafiğini düzenleyen yeni bir tüzüğü uygulamaya sokmuştur. Boğazlardaki ticari gemi trafiğine bir takım kısıtlamalar getiren bu tüzük IMO (International Maritime Organization – Uluslararası Denizcilik Örgütü) tarafından da onaylanmıştır.³⁹⁴ Bu durum, Rusya'nın Hazar petrollerini Karadeniz'e getirme hayaline büyük bir engel teşkil etmektedir.

Azerbaycan petrolünün Türk Boğazları yoluyla taşınması durumunda boğazlardan geçiş yapan tanker trafiğinin üç kat artacağı öngörülmektedir. Bu durum dünyanın en yoğun ve en zorlu deniz yollarından biri olan Türk Boğazları'nı ve bu boğazların iki yakasında yaşayan insanların can ve mal güvenliklerini tehlikeye sokacaktır. Bu sebepten hazar bölgesi petrol ve doğal gaz kaynaklarının dünya pazarlarına taşınmasında boğazları by-pass eden hatların devreye sokulması hayati öneme sahiptir. Bu hatlardan en önemlisi ve güvenlisi de Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattıdır.³⁹⁵

Boğazlar, enerji pazarlığında Türkiye'nin elindeki önemli kozlardan biridir. Fakat Rusya Türkiye'nin tezleri karşısında boş durmamakta hem boğazları hem de Türkiye'yi by-pass edecek hatları gündeme getirmektedir. Türkiye bu önemli rekabette çok alternatifli olmalı ve boğazların avantajını

392 Dilek Karakaya, a.g.m.

393 Emmanuel Karagiannis, **Energy Security in the Caucasus**, Newyork: Routledge Press, 2002, s. 132.

394 Hakan Emanet, **Türk Boğazları**, İstanbul: IQ Yayınevi, 2003, s. 108.

395 KÜSER, Michael, "Bir Amerikalı Gözüyle Türk Boğazlarının Korunma Gereksinimi", **Deniz Ticareti Eylül 98**, s. 27.

sonuna kadar kullanarak, başta Rusya olmak üzere bölge ve bölge dışı güçleri kendi çıkarına uygun boru hatları politikası izlemeye zorlamalıdır.

2. PETROL BORU HATLARI

2.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC HPBH)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından Hazar Denizi'nde keşfedilen büyük petrol yataklarından çıkarılan petrolün dünya pazarlarına transferi konusunda bir yarış başlamıştır. Yapılan tahminlere göre, 2010 yılında Orta Asya ve Azerbaycan'dan 100 milyon ton petrol ve 100 milyar m³ doğal gaz ihraç edilebilecektir. İhraç ile ilgili olarak herhangi bir sınırlamanın olmadığı varsayılsa bile, bu miktarın mevcut petrol ve gaz hatları ile taşınamayacağı aşikârdır. İlave petrol ve doğal gaz boru hatları projeleri geliştirilmesi gerekmektedir.³⁹⁶ Dünya enerji gündeminde önemli bir yer tutan Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynaklarının yeryüzüne çıkarılması ve uluslararası pazarlara taşınması yarışında Türkiye Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ile varlık göstermektedir.

Başlangıçta adı Bakü-Ceyhan diye anılan proje ile Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden taşınması ve Ceyhan limanından uluslararası pazara çıkarılması hedeflemiştir. Böylece Azerbaycan, bağımsızlık öncesi dönemde sadece Rusya Federasyonu topraklarından geçerek ve uluslararası piyasa fiyatlarından çok düşük fiyatla satabildiği petrolünü, uygun fiyatla ve Rusya Federasyonu'nun tekeline bağlı kalmadan satma olanağına kavuşması hedeflenmiştir. Azerbaycan'da Ebufeyz Elçibey'in Devlet Başkanı, Türkiye'de de Süleyman Demirel'in Başbakan olduğu 1993 yılında, Bakü-Ceyhan projesine yönelik ilk imzalar atılmıştır.³⁹⁷ Proje'nin Azerbaycan Meclisi'nde onaylanması aşamasında, Elçibey Rusya destekli bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılmış ve yerine Haydar Aliyev devlet başkanı oluştur.

396 Gökhan Yardım, **Kafkasya, Hazar Petrolleri ve Doğal Gazları**, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Basım Evi, Ocak 2001, ss. 8-9.

397 Araz Aslanlı ve İlhan Hesenov, **Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, İstanbul:Platin Yayınları, 2005, s. 103.

Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından, önce boru hattına petrol sağlaması öngörülen 3 sahanın (Azeri, Çıralı ve Güneşli) geliştirilmesine dair anlaşmalar gözden geçirilmiş ve hisse dağılımları ile koşullar yeniden belirlenmiştir. Buna paralel olarak da, Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın karara bağlanması, daha ileri bir tarihe ertelenmiştir.³⁹⁸

Daha önce ayrı şirketlere verilmiş olan Azeri, Çıralı ve Güneşli sahalarının, birleştirilerek geliştirilmesi ve hisse dağılımının yeniden belirlenmesi kararının ardından, 1994 yılında (ve 30 yıllık süre ile geçerli) bu 3 sahayı da kapsayacak biçimde bir üretim paylaşım anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın ilgili maddesinde de, ana ihraç boru hattına ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Mevcut Çıralı-1 platformu ile üretilen ilk petrolün taşınması için bir çalışma grubu oluşturulmuş ve "erken petrol" üretimi ile, erken petrolün taşınması kavramları, anlaşma ile hüküm altına alınmıştır. Sahaları geliştirecek olan Konsorsiyum tarafından Çıralı-1 Platformu ile üretilebilecek erken petrolün, yılda yaklaşık 5 milyon ton düzeyinde olabileceği ifade edilmiştir.³⁹⁹

Erken petrolün üretimi ve taşınması, sahanın tam kapasite ile üretilmesi ve taşınması öncesinde, yatırımcılar için, küçük ölçekli bir deneme niteliği taşımaktadır. Erken petrolün hangi yolla taşınacağı ve pratikteki başarısı ise, çok daha yüksek hacimde petrolü taşıyacak olan ana ihraç boru hattı güzergâhına yönelik kararın verilmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle, erken petrolün taşınmasına yönelik kararın alınması süreci, hayli zorlu ve ilgili taraflar arasında çekişmeli geçmiştir. Türkiye, Bakü-Ceyhan'a olumlu etkisi olacağını düşündüğü Gürcistan üzerinden taşımayı desteklerken, Rusya, Hazar petroleri üzerindeki hegemonyasını sürdürebileceği Bakü-Grozni-Novorossisk hattını desteklemiştir. ABD yönetimi, Gürcistan seçeneğine yakın tutum alırken, başta BP olmak üzere konsorsiyum üyesi şirketler, başta ekonomik nedenler olmak üzere çeşitli nedenlerle öncelikli olarak Bakü-

398 Nejdet Pamir, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattı'nda Son Durum" **Panorama Dergisi**, Nisan 2004, sayı 3, <http://www.pete.metu.edu.tr/~emre/photogallery/petrol.pdf>,

399 Pamir, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattı'nda Son Durum .

Grozni hattını desteklemişlerdir. 9 Ekim 1995'te, biraz da ABD yönetiminin etkisi ile, erken petrolün 2 ayrı hat ile taşınması karara bağlanmıştır. Bunlar, Bakü-Grozni- Novorossisk (Kuzey hattı: Rusya üzerinden) ve Bakü-Tiflis-Batum (Batı hattı: Gürcistan üzerinden) hatları idi. Kuzey hattı kimi zaman Rus tarafının yarattığı teknik/ekonomik sorunlar nedeniyle, kimi zaman da Rus-Çeçen çatışmaları nedeniyle kesintili olarak çalışmıştır. Batı hattında ise, daha önce büyük şirketlerin öngörülerinin aksine, kesintisiz denebilecek biçimde ve oldukça sorunsuz bir taşıma gerçekleştirilmiştir.⁴⁰⁰

Erken üretim petrolü olan Azerbaycan petrolünün taşınacağı güzergâhlar konusunda anlaşmalar sağlandıktan sonra, ana üretim petrolünün ihraç hattı konusunda taraflar arasındaki rekabet kıyasıya devam etmiştir. Bu rekabette baş rolleri bölgenin iki etkin devleti olan Rusya ve Türkiye oynamıştır. Hattın tespiti için Ankara ve Moskova yoğun lobi faaliyetine girişmiştir.⁴⁰¹ Uzun süren çalışma ve tartışmalardan sonra, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, Konsorsiyum tarafından ana ihraç hattı olarak belirlenmiştir.

Türkiye , Azerbaycan petrolleri için hazırladığı, Bakü-Tiflis-Ceyhan projesini ortaya attığı 1992 yılında, İran'ı geçiş rotası olarak almış ve dünyaya Azerbaycan-İran-Nahcivan-Türkiye olarak ilan etmiştir. Ancak bu rota İran rejimine karşı tavrı belli olan ve İran'a ekonomik ambargoyu devam ettiren ABD'nin yanı sıra petrol şirketleri tarafından da uygun görülmemiştir. Daha sonra bazı ABD'li ve Avrupalı şirketler, hattan İran'ın çıkarılıp yerine, daha ekonomik olacağı düşünülen Ermenistan' nın koyulmasını teklif etmişlerdir.⁴⁰² Bu teklif de Azerbaycan tarafından kabul edilmeyince, Türkiye Hazar Bölgesi'nde üretilen petrolün düşük fiyatla ve emniyetli bir şekilde taşınmasını sağlayacak olan "Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi"ni geliştirmiştir.

400 Pamir, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattı'nda Son Durum.

401 Yüce,a.g.e., s. 317.

402 Yüce,a.g.e., s. 318.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Azerbaycan'da üretilen ham petrolün boru hattı ile Gürcistan üzerinden Ceyhan'daki bir deniz terminaline, buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılmasını amaçlamaktadır. Proje taraflarınca yürütülen muhtelif görüşmeler ve yoğun çalışmalar sonucunda karşılıklı niyet ve yükümlülükleri belirleyen bir dizi Mutabakat Zapt'ları, Deklarasyonlar, Protokol'ler ve Anlaşmalar imza altına alınmıştır. 3 Kasım 2000 tarihinde Projeyi desteklemek üzere sekiz şirketten oluşturulan Sponsor Grup 17 Ekim 2000'de Sponsor Grup Finansman ve İşbirliği Anlaşması'nı imzalamıştır. Sponsor Grup üyeleri Ana İhraç Boru Hattı Katılımcıları olarak anılmaktadır. Projenin, Fransız TotalFinaElf, Japon Inpex ve Amerikan ConocoPhillips firmalarının da katılımıyla Sponsor Grup içerisindeki şirketler ve payları zaman içerisinde değişmiş olup, pay dağılımının son hali aşağıdaki gibi oluşmuştur.⁴⁰³

Tablo 3.1: BTC Ham Petrol Boru Hattı Hisse Oranları

BP EXPLORATION (CASPIAN SEA) LTD.	% 30.10
SOCAR	% 25.00
UNOCAL BTC PIPELINE LTD.	% 8.90
STATOIL BTC CASPIAN AS	% 8.71
TPAO	% 6.53
ENI	% 5.00
TOTALFINAELF	% 5.00
ITOCHU OIL EXPLORATION	% 3.40
INPEX	% 2.50
CONOCOPHILLIPS	% 2.50
DELTA-HESS (BTC) LTD.	% 2.36

Kaynak: www.botas.gov.tr

⁴⁰³ <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.asp>.

Proje'nin Teknik Özellikleri⁴⁰⁴

- Maksimum Kapasite 50 Milyon ton/yıl (1 Milyon varil/gün)
- Toplam Uzunluk 1,730 km
- Türkiye Sınırları İçindeki Uzunluğu 1,070 km
- Çıkış Noktası Sangachal (Bakü-Azerbaycan)
- Varış Noktası Ceyhan Terminali, Türkiye
- Boru Çapı 42-inç ve 34-inç
- Dizayn Basıncı 100 Bar
- Pompa İstasyonu 10-12
- Petrol Gravitesi 330 API .

Azerbaycan'ın Hazar'da yerleşik petrolünün uzun süre tartışılan Rusya veya İran üzerinden asıl boru hattı ile taşınması, Hazar bölgesinin tamamen bu ülkelere bağımlı hale gelmesi ile aynı anlamı taşımaktadır. Türkiye ve ABD için böyle bir gelişme ise uzun vadede bölgede geriye dönülemeyecek ekonomik, jeopolitik ve güvenlik sorunları demektir. Bütün bu endişeler Türk ve Amerikan yönetimlerini BTC'yi desteklemeye yöneltmiştir.

İlk dönemde Rusya'nın Sovyetler Birliği döneminden kalma Bakü-Novorossisk boru hattının kapasitesini artırarak asıl boru hattı haline dönüştürülmesi çabası gündemi uzun süre işgal etmiştir. Aynı şekilde, Gürcistan üzerinden geçen Bakü-Supsa hattının da asıl petrol boru hattı olması yönünde uzun zaman uluslararası şirketlerin ve başkentlerin tartışma konusu olmuştur. Bu hatların genişletilmesiyle bölgeden petrol taşınmasının daha ucuza gerçekleşeceği fikri hep öne sürülmüş, ancak üzerinden geçtiği ülkeye sağlayacağı stratejik değeri, özellikle uluslararası petrol şirketleri tarafından, pek dikkate alınmamıştır. Zamanla Bakü-Novorossisk ve Bakü-Supsa'nın asıl boru hattı seçilmemesinin birkaç önemli nedeni ortaya çıkmıştır. Birincisi, Bakü-Novorossisk hattı Müslüman Kuzey Kafkasya halklarının cumhuriyetler halinde yaşadıkları şu topraklardan geçmektedir: Dağıstan, Çeçenistan, İnguşetya, Osetya, Kabaristan, Balkarya. Bu nedenle

404 <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.asp>.

boru hattı açıldığı tarihten itibaren ilk bir ay içinde üç kes kapanmıştır. Çeçenistan Savaşı'nın 1999 yılında yeniden alevlenmesi bu hattın devamlılığı konusunda en büyük problem olmuştur. İkincisi, bu hattın planlanan maksimum kapasiteye çıkması için gerekli olan paranın BTC HPBH'nin maliyetini geçmesidir. Üçüncüsü ise Türkiye'nin Mayıs 1994'de 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesinde belirlenmiş olan Boğazlardan ve Marmara denizinden geçiş trafiğini düzenleyen kuralları tek taraflı olarak değiştirmiş olmasıdır.⁴⁰⁵ Rusya'nın şikâyetine rağmen, Türkiye değişen koşullar gereği (artan deniz trafiği nedeniyle) çevre felaketine yol açabilecek eski sözleşmenin aynı şekilde devamını kabul etmemiştir. Türkiye'nin bu kararında kuşkusuz Hazar petrolünün Ceyhan limanından dünyaya ihraç edilmesini istemesinin etkisi yadsınamaz. Örneğin, dönemin Cumhurbaşkanı Demirel, Rusya'nın zaten pek çok ihraç ve ithal mallarını taşımak için kullandığı Türk Boğazlarının bir de Hazar petrollerini taşıma yükünü kaldıramayacağını açıklamıştır. Buna ek olarak Demirel, Azerbaycan ve diğer Hazar'a kıyıdaş ülkelere seslenerek, "Rusya'ya bağımlı hale gelmemelerini, bunu sağlamak için de enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ulaştırmalarını" tavsiye etmiştir.⁴⁰⁶

Daha önce boru hatları konusunda tam bir politikası olmayan ABD, Türkiye'nin BTC yönündeki çabalarına desteğini ancak Ocak 1995'de Türk hükümetine gönderdiği bir mektupla bildirmiştir. Mektupta, ABD'nin BTC'ye olan desteğinin gerekçesi politik, ekonomik, teknik ve çevre konularında duyulan hassasiyetler olarak vurgulanmıştır. Aynı zamanda mektupta ABD hükümeti, asıl boru hattının İran üzerinden Ceyhan limanına ulaşmasına karşı olduğunu, Ermenistan ya da Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ulaşmasını tavsiye etmiş, buna da Azerbaycan hükümeti ile bu ülkede Azeri-Çıralı-Güneşli petrol alanını işleten Azerbaycan Uluslararası İşletim Şirketi'nin karar verebileceği vurgulanmıştır.⁴⁰⁷

405 Aslanlı, a.g.e., ss. 106-107.

406 Dr. Güner Özkan, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Kafkasya Faktörü", <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=183>.

407 Atakan Gül ve Ayfer Yazgan Gül, **Avrasya Boru Hatları ve Türkiye**, İstanbul: Bağlam, 1995, s.62 .

ABD'nin BTC'yi desteklemesinin birkaç sebebi vardır. Eski Amerikan Başkanı Bill Clinton'ın bölgeye yönelik özel danışmanlarından Richard Morningstar, uluslararası ekonomik politikalar konusunda Senato Alt Komitesinde dinlenmesi sırasında, hükümetinin Hazar bölgesinde enerji kaynakları konusunda 4 stratejik hedefinin olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:⁴⁰⁸

1-Yeni bağımsız ülkelerin bağımsızlıklarının, egemenliklerinin, refah düzeylerinin güçlenmesini desteklemek ve onları siyasal ve ekonomik reformlar yapmaları konularında cesaretlendirmek,

2-Yeni bağımsız ülkeler arasında ekonomik bağlar kurularak bölgesel çatışmaların çözülmesine yardımcı olmak,

3-Hazar bölgesi enerji kaynaklarının bağımlı olmadan dünya piyasasına serbest bir şekilde akışını sağlamak ve bu yolla da Amerika'nın ve onun müttefiklerinin enerji güvenliğinin artırılmasına katkıda bulunmak,

4-Amerikan şirketlerinin ticaret konusunda fırsatlarını artırmak.

Buna paralel olarak, Morningstar ABD hükümetinin Bakü-Tiflis-Ceyhan asıl petrol boru hattını desteklediğini belirtmiş ve Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının önemi konusunda ABD hükümetinin görüşünü ise şöyle belirtmiştir: "Hazar petrolünü Akdeniz'e taşıyacak olan asıl petrol boru hattı olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan ticari bir hat olacaktır. Böylece bu hat Orta Asya, Kafkaslar ve Türkiye'yi birbirine bağlayan çok sağlam bir ekonomik bağ kuracaktır. Ayrıca, BTL Türk Boğazlarında fazla petrol trafiği nedeniyle artan ticari, siyasi, çevresel ve güvenlik risklerini de bertaraf edecektir. En önemlisi ise, BTC HPBH Türkiye'nin bölgenin ekonomik kalkınmasında vazgeçilmez olan rolünün devamını sağlayarak, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarının ve egemenliklerinin korunmasına yardımcı olacaktır."⁴⁰⁹

408 Özkan , a.g.m.

409 Özkan ,a.g.m.

Genel olarak boru hatlarının ticari olması önemli bir zorunluluktur. Bu sebepten BTC' nin çok pahalıya gerçekleşeceği konusunda pek çok iddia ortaya atılmıştır. Bu konuda ABD hükümetinin politik desteği petrol şirketlerinin verecekleri kararda çok önemli rol oynamıştır. Örneğin, ABD hükümetinin ve Kongresinin yasağı nedeniyle Hazar'da hiçbir Amerikan şirketi, İran'ın içinde bulunduğu bir projeye girememiştir.

BTC' nin gerçekte Azerbaycan'ın Hazar sektöründe yerleşik Azeri-Çıralı-Güneşli yataklarında ispatlanmış toplam yaklaşık 5 milyar varil petrolü 10 yıllık süreyle taşıması mümkündür. Halen faaliyette olan Bakü-Novorosisk ve Bakü-Supsa hatlarının da yılda yaklaşık 10 milyon ton petrol taşıma kapasiteleriyle çalışacağı düşünülecek olursa, BTC' nin ticari faaliyetini sürdürebilmesi için ek petrole ihtiyaç duyacağı açıktır. Bu durumda üzerinde yoğun olarak tartışılan Kazakistan'ın BTC'ye petrol verip vermeyeceği konusu önemli hale gelmektedir.

Kazakistan, petrol ihracı konusunda ne tamamen Rusya kontrolünde olan boru hatlarına ne de BTC'ye bağlı kalmak istemektedir. Bu anlayış çerçevesinde Kazak hükümeti daha Ağustos 1997'de Çin Devlet Petrol Şirketi ile petrolün dönüştürülmesi ve kazı projeleriyle beraber, Kazakistan'ın Aktubinsk ve Uzen bölgelerinden Çin'e bir boru hattı yapılması konusunda anlaşma yapmıştır.⁴¹⁰

ABD'nin Orta Asya ve Kafkaslar'a terörizmle mücadele gereği askeri olarak yerleşme çabaları, bu bölgelerde Çin, Rusya ve Hindistan'ı bölgedeki enerji kaynakları konularında sınırlama biçiminde yorumlanabilir. Ancak bu durum, özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'ı Çin enerji piyasasına daha da yakınlaştırmaktadır. Çünkü, ABD'nin terörizm ile mücadelesi ve Büyük Ortadoğu'yu demokratikleştirme hedefi tam olarak hedefine ulaşmamaktadır. Özellikle ABD'nin Irak'ı zengin petrol kaynaklarını ele geçirmek amacıyla işgal ettiği kanısı oldukça yaygındır. ABD'nin Suudi

410 The Financial Times , "The Lure of the East", 23/7/1997.

Arabistan, Mısır gibi diktatör ülkelerle çok yakın ve dostça işbirliğine girmesi, diğer yandan da Latin Amerika ülkelerini kaybetmemek için demokratik şekilde seçilmiş olan Venezuela Cumhurbaşkanı Hugo Chavez'i devirmeye çalışması, ABD'nin demokrasi mücadelesinin inandırıcılığını oldukça zedelemektedir. Hiç kuskusuz, ABD'nin bu görüntüsü ve politikaları Orta Asya ülkeleri yönetimleri ile halkları arasında gerilimi daha da artırmaktadır. Dolayısıyla, güvenliğin az olduğu, demokrasi ve hukuk kurallarının güçsüz ve değişken olduğu Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerle ileriye yönelik ekonomik ve ticari konularda projeksiyonlar yapmak oldukça zordur. Bu güvensizlik ortamından Türkiye ve ABD tarafından desteklenen BTC' nin olumsuz yönde etkilenmemesi mümkün değildir.⁴¹¹

BTC ile ilgili olarak gündeme gelen bir başka konuda BTC'nin güvenliğidir. ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in 12 Nisan 2005'te gerçekleştirdiği kısa Azerbaycan ziyaretinin hemen öncesinde, Bakü'de "BTC Ordusu" konusunda anlaşma imzalanacağı haberleri çıkmaya başlamıştır. İddialara göre, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Büyük Britanya ve ABD vatandaşı toplam 700 kişiden oluşacak birliğin her türlü çağdaş askeri teknoloji ile teçhiz edilmesi, ayrıca füze saldırılarına karşı gerekli mühimmatla donatılması düşünülmektedir. Birliğin bütçesinin yüzde 70'inin ABD tarafından karşılanacağı, BTC'yi savunacak birliğin genel karargâhının hangi ülkede yerleşeceğinin ise henüz kararlaştırılmamış olduğu iddia edilmiştir.⁴¹²

Rumsfeld'in Bakü'de yaptığı görüşmelerin içeriği büyük ölçüde gizli tutulmakla birlikte, aslında Azerbaycan ve ABD yetkililerinin uzun süreden beri konuya ilişkin çok sayıda görüşme yaptığı iddia edilmiştir. Azerbaycan'ın Rusya Büyükelçisi Ramiz Rızayev'in bu ziyaretten kısa süre sonra, 20 Nisan 2005'te Rus Novaya İzvestiya gazetesine verdiği mülakatta yaptığı açıklamalar da bu haberleri doğrular nitelikte olmuştur. Ramiz Rızayev, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattının savunması için ABD'den askeri destek alınabileceğini açıklamıştır. Azerbaycan'ın Rusya Büyükelçisi'ne göre,

411 Özkan, a.g.m.

412 Araz Aslanlı, "Kazakistan BTC'ye Katılıyor", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=215&sayfa=41>.

Azerbaycan küçük bir ülke, BTC ise büyük bir projedir. Azerbaycan'ın küresel teröre karşı tek başına direnmesi ve BTC'yi tek başına savunması olanaksızdır. Bu nedenle de projede yer alan firmaları temsil eden ülkelerin, hattın güvenliğinin sağlanması sürecinde yer almaları doğal karşılanmalıdır. Açıklamanın bu tür bir sürece en çok karşı çıkacak ülke olan Rusya'daki Azerbaycan Büyükelçisi tarafından yapılması, olayın ciddiyetini vurgular niteliktedir. Bu arada, Nisan 2005 ortalarında Kafkasya ülkelerindeki çok sayıda gazetede çıkan haberlere göre, Gürcistan'ın Ahalkelek bölgesindeki Rus askeri üslerinden çıkarılan 16 adet 152 milimetre çaplı "Akasiya" marka top Ermenistan'ın Azerbaycan ile sınırı olan Novemberyan bölgesine yerleştirilmiştir. İsminin açıklanmasını istemeyen askeri kaynaklar, Rus üsündeki Ermeni kökenli subayların bu operasyona aracılık yaptığını açıklamıştır. Yeni getirilen topların Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının geçeceği Azerbaycan'ın Gazah ilçesinin hemen sınırına yerleştirilmiş olması, bu büyük proje açısından ciddi tehdit olarak değerlendirilmiştir. Sonraki günlerde Azerbaycan basınında Rusya'nın, Ermenistan'ın Azerbaycan ile sınır bölgelerinde iki yeni askeri üs kurma çalışmaları yaptığını ilişkin haberler çıkmıştır. Bu haberlerin BTC' nin güvenliğine daha fazla önem verilmesini sağlamak amacıyla mı çıkarıldığını, yoksa potansiyel bir tehdidin habercisi mi olduğunu şu anda ortaya koymak zordur. Aynı şekilde, BTC' nin güvenliğinin sağlanması için mi bölgeye asker getiriliyor, yoksa ABD bölgeye asker yerleştirmek için BTC' nin güvenliğini bahane olarak mı kullanıyor sorusunun cevabı da belli değildir. Fakat, ABD'nin bölgeye asker getirme planları ile, Rusya'nın bölgedeki askeri varlığını, Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehlikeye atacak şekilde arttırma girişimlerinin birbirini desteklediği açıktır.⁴¹³

BTC' nin avantaj ve dezavantajlarını şöyle sıralamak mümkündür;⁴¹⁴

(1) BTC HPBH projesi, Hazar Havzası devletlerinin, hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına iletilmesinde tek bir ülkeye bağımlılıktan

413 Aslanlı, a.g.m.

414 Akgün, a.g.e, s.177.

kurtularak, kendi ekonomik bağımsızlıklarını sağlamalarına, bölgede demokrasinin ve pazar ekonomisinin gelişmesine ve dünya ekonomisi ile bütünleşmesine katkıda bulunacaktır.

(2) Hattın bitiş noktasındaki Ceyhan Terminali, dünya geneliyle karşılaştırıldığında iyi işletme koşulları bulunan ihraç tesislerine sahiptir. Aynı zamanda büyük tankerlere (300.000 tona kadar) yükleme yapılabilen derin bir limandır. Ayrıca Karadeniz'de yılda ortalama 75 gün, deniz ve hava koşulları nedeniyle yükleme-boşaltma işlemleri yapılamamaktadır. Türk Boğazlarından geçiş yapan gemilere ait istatistikler incelendiğinde, petrol tankerlerinin boylarının çoğunlukla 200 m (ortalama 150.000-200.000 tonluk) ve altında olması Karadeniz Limanları'ndan taşınan petrolün miktarını sınırlandırmakta ve çok sayıda ring seferin yapılmasına neden olmaktadır.

(3) Ceyhan'dan dünya pazarlarına uzanan tanker güzergâhı tüm Karadeniz limanlarından daha kısadır.

(4) Türk Boğazlarında gerçekleşen gemi trafiği dikkate alındığında, 1938 yılında toplam 4.500 geçiş yapılırken, 2001 yılında sadece petrol ve petrol türevi taşıyan gemi sayısı 6.516'dır. Bu sayı, ayda ortalama 543, günde ortalama 18 tankeri ifade etmektedir. Boğazlardan 1996 yılında geçen ve 4.248 olan tanker sayısının 2001 yılında 6.516'ya yükselmesi artan petrol üretimine bağlanabilir. Beş yıl içerisinde 1,5 kat artış gösteren tanker trafiği, Hazar Bölgesi'ndeki petrol üretim artışının beklenen şekilde devam etmesi halinde 2010 yılında yaklaşık 15.000'e ulaşacaktır. Bu kadar çok sayıda ki tankerin, Türk Boğazlarından sorunsuz bir şekilde geçmesi oldukça zordur.

(5) Mevcut deniz trafiği Türk Boğazlarında, 15 milyondan fazla bir nüfus ile en az üç bin yıllık tarihi ve kültürel mirasa ev sahipliği yapan İstanbul'a, petrol kirliliği, gürültü kirliliği, stres, maddi kayıplar, kirliliğin giderilmesi için oluşan maliyetler, doğal güzelliklerin zarar görmesi, kültürel ve tarihi zenginliğin hasara uğraması gibi ciddi sorunlar şeklinde fatura edilmektedir. Üretimi artarak devam eden bölge petrolünün tamamının Türk

Boğazlarından taşınması halinde; 2005 yılında 160 milyon ton olarak geçen tehlikeli madde miktarı, 2010 yılında 250 milyon tona ulaşacaktır. Bu hesaplamalardan, 2010 yılı için 15.000 tankerin taşıyacağı 250 milyon ton petrol ve petrol türevinin teknik olarak Türk Boğazlarından Batı ülkelerine pazarlanmasının mümkün olamayacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, planlanan BTC HPBH, Türk Boğazlarından tehlikeli madde geçişinin azaltılması açısından son derece büyük bir avantaj sağlayacaktır.

(6) Bölge petrollerinin dünya piyasalarına ulaştırılması amacıyla inşa edilecek olan bu hat RF'nin ekonomik ve siyasi nüfuz alanında yer alan Türk Cumhuriyetleri'nin kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlayacak olup, Türkiye'nin Kafkasya, Orta Asya ve Hazar Havzası'ndaki siyasi gücünü ve etkinliğini artıracaktır.

(7) Hâlihazırda bölge petrolü açısından önemli bir pazar konumunda olan Türkiye, taşınacak petrolün bir bölümüyle kendi petrol ihtiyacının bir kısmını da karşılayabilecektir.

(8) BTC Projesi'nden sağlanacak olan stratejik ve dolaylı kazançlar bir yana bırakılsa bile, Türkiye'nin, bu Proje'den "geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri" karşılığında; taşınacak kapasiteye bağlı olarak, 1-16. yıllar arasında 140 ile başlayıp 200 Milyon \$'a ulaşan, 17-40. yıllar arasında ise 200 ile başlayıp 300 Milyon \$ civarına çıkan bir yıllık gelir elde etmesi beklenmektedir. BTC Hattı maksimum yıllık kapasiteye ulaştığında BTC'den sağlanması beklenen gelirin, Irak hattından sağlanan gelirden daha fazla olacağı tahmin edilmektedir.

Azerbaycan petrollerini üretici şirketlerin oluşturduğu AIOC konsorsiyumunda Türkiye adına TPAO pay sahibidir. Böylece, geçiş hakkından kaynaklanacak ek gelir imkânının yanında, hisse sahibi olduğumuz yatırımlardan da kazanç sağlama gibi önemli bir avantaj doğmuş olacaktır. Proje, sadece sahalardaki payımız açısından değil, hat yapılırken

teçhizat, malzeme ve işçilik gibi, Türk özel sektörü için yeni iş ve ek istihdam imkânları sağlamış ekonomimize katkıda bulunmuştur.

Bu Proje, Türkiye'nin bölge ülkeleri içerisindeki mevcut stratejik önemini ziyadesiyle ortaya çıkarmış bulunmaktadır. Türkiye, 21. yüzyıla girerken Hazar bölgesi enerji kaynaklarının dünya pazarlarına naklinde istikrarlı ve güvenilir bir ülke konumunda olması dolayısıyla doğu-batı enerji koridoru üzerinde stratejik bir rol üstlenmiş bulunmaktadır. BTC aynı zamanda Türk dünyasını fiilen bir araya getiren ve Türk dünyası arasında fiili bağı oluşturan bir projedir.⁴¹⁵

BTC Projesi ile Türkiye, Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan ve "Doğu-Batı Enerji Koridoru" olarak adlandırılan sağlam bir güvenlik koridoru oluşturmayı garantilemiştir. BTC Türkiye'nin; Kafkasya, Akdeniz ve Hazar'da ki jeopolitik gücünü başta Rusya olmak üzere diğer bölgesel ve küresel güçlerin aleyhine olacak şekilde arttırmıştır.

415 Sinan Oğan, "Petrol ve Politika: BTC Örneği", <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=372>, 26 Mayıs 2005 .

Şekil 3.2: BTC Ham Petrol Boru Hattı

Kaynak: www.botas.gov.tr

2.2. Bakü-Novorossisk Hattı

Azerbaycan erken üretim petrolünün hangi güzergâhtan taşınacağına tartışıldığı dönemlerde Rusya Bakü ile Novorossisk limanı arasında zaten bir boru hattı olduğunun bu hattın kullanılmasının hem ucuz hem de hızlı bir biçimde gerçekleştirilebilecek tek alternatif olduğunu ileri sürmüştür.⁴¹⁶ Petrolün Bakü'den Novorossisk limanına buradan da gemilerle Türk boğazlarından dünya pazarlarına taşınması planlanmıştı. Şubat 1996'da imzalanan anlaşma ile erken petrolün bu hat ile taşınmasına karar verilmiş 1997 yılının Kasım ayından itibaren taşıma işlemine başlanmıştır.⁴¹⁷

1997'de faaliyete geçen Bakü-Novorossisk ya da Kuzey Hattı, Grozny ve Tikhoretsk üstünden Rusya'nın Novorossisk limanına ulaşmaktadır. Bu hat, daha önceden Rus ham petrolünün Azeri rafinerilerine taşımak için kullanılırken tamir edilerek ters yönde çalıştırılmıştır. 1411 km'si Rusya topraklarında kalan hattın 153 km'si ayrılıkçı rüzgârların estiği Çeçenistan'dan geçmektedir. Çeçenistan'dan geçen hattın 78,4 km'lik

416 Aras, a.g.e., s. 50.

417 Karakaya ,a.g.m.

bölümü savaştan ve hırsızlıktan dolayı zarar görmüş ve RF tarafından tamir edilmiştir. Hattın işletilmesinden Rus Transneft şirketi sorumludur ve Bakü'den gönderilen petrolü Novorossisk'den gemilere yüklemeyi üstlenmiştir. Buna karşılık Transneft ton başına 15.67 dolar ücret almaktadır. RF Çeçenistan'ı aşmak amacıyla Dağıstan üstünden geçen 283 km'lik bir by-pass hattı inşasına başlamıştır. Finansmanı Transneft tarafından karşılanacak bu by-pass hattın 200-220 milyon dolara mal olacağı tahmin edilmektedir.⁴¹⁸

Bakü-Novorossisk hattı 12 Kasım 1997 tarihinde aralarında dönemin Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz'ın da bulunduğu AIOC ortağı devletlerden gelen üst düzey davetlilerin katıldığı bir törenle resmen açılmış ve hattan 1997 yılı içinde 200.000 ton petrol Novorossisk limanına sevk edilmiştir.⁴¹⁹

Bu boru hattını Almanya'da desteklemiştir. Çünkü Almanya ulaşamadığı Orta Doğu petrolü yerine, Avrasya petrolünün Karadeniz'e çıkmasını istemektedir. Böylece Ren-Tuna kanalını veya Karadeniz'in kuzeyinden boru hattı ile petrolü Baltık Denizi'ne taşımayı planlamaktadır.⁴²⁰

Türkiye boğazlara taşıyamayacağı kadar ek yük getireceğinden ve BTC HPBH'nin ekonomik ve stratejik değerini azaltacağından bu hatta karşı çıkmaktadır. Türkiye'nin boğazlar mevzuatında değişikliğe gitmesi üzerine Rusya boğazların önemini azaltacak yeni girişimlerde bulunmuştur. Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan'la Bulgaristan'ın Burgaz Limanı'ndan Yunanistan'ın Dedeağaç Limanı'na kadar uzanan 350 Km.'lik bir boru hattı çekilmesi konusunda 1994 yılında bir protokol imzalamıştır.⁴²¹ Bu hattın yapımına 2006 yılında başlanmıştır. Böylece Novorossisk'e boru hatlarıyla gelen ham petrol tankerlerle Burgaz'a taşınacak oradan da boru hattıyla Ege

418 Aydın, a.g.e., s.75.

419 International Energy Agency, Caspian Oil and Gas: The Supply Potential of Central Asia and Transcaucasia , s. 163.

420 Yüce,a.g.e.,s.326.

421 Yüce, a.g.e., s. 329.

Denizi'ne taşınacak ve Dünya'ya dağıtımı Yunanistan'ın Dedeağaç Limanı üzerinden yapılacaktır.

Bu hattın gerek Çeçenistan topraklarında geçmesi gerekse hattın ulaşabileceği maksimum kapasite açısından Bakü-Tiflis –Ceyhan hattına alternatif oluşturması söz konusu değildir.

Şekil 3.3: Bakü-Novorosisk Ham Petrol Boru Hattı

Kaynak:www.eia.gov

2.3 Bakü-Supsa Hattı

Bakü-Novorossisk Hattı'nın yanı sıra, Bakü'de ki erken üretim petrolünün uluslararası pazara çıkarılması için belirlenen diğer bir güzergâh Bakü'den Gürcistan'ın Supsa Limanı'na varan Bakü-Supsa hattıdır. Bu hat 9 Ekim 1995'te Bakü'de belirlenmiştir. 920 km'lik Bakü-Supsa hattı da Kuzey hattı gibi büyük ölçüde eski boruların tamir edilmesi, bazı bölümlerinin değiştirilmesi ve yeni bölümlerin eklenmesiyle 1999 yılında faaliyete geçmiştir. Hattın finansmanını AIOC üstlenmiştir. Önceleri 315 milyon dolara

mal olacağı düşünölen hat, hesaplanandan daha fazla bölümünün kullanılmaz olduğunun anlaşılmasından sonra AIOC'a ek maliyet getirmiştir. Hattın maliyeti toplam 590 milyon dolara çıkmıştır. Öngörölen yatırım planı içinde 60 milyon dolar da Supsa limanının ve depolama tesislerinin inşası için kullanılacaktır.⁴²²

Rusya, Bakü-Supsa hattını destekleyerek BTC HPBH'yi tamamen engellemek istemiş, fakat başarılı olamamıştır. Rusya Gürcistan içindeki ayrılıkçı hareketlere destek vererek bu hattın işlemlerini istediği zaman engelleyebileceğini düşünmektedir. Bu hat her şeye rağmen yapılsa bile Gürcistan'daki özerk bölgeler Rusya'nın ileri karakolu durumunda olacaktır. Ayrıca, Rusya Gürcistan'da bulunan dört askeri üssü ile Gürcistan üzerinde istediği zaman baskı yapabilmektedir.⁴²³

Bakü-Supsa Hattını AB üyesi ölkeler de desteklemektedir. Çünkü; BTC HPBH'nin tam anlamıyla gerçekleşmesi durumunda Türkiye bölgede çok güçlü bir duruma gelecektir. Bu durum Batılı ölkeler tarafından çok da istenir bir durum değildir.⁴²⁴ Ayrıca, AB Bakü'den boru hattı ile Supsa Limanı'na getirilecek olan petrolü tankerlerle, Karadeniz'in batısına taşıyıp Bulgaristan veya Romanya üzerinden Avrupa'da ki mevcut boru hatlarına aktarılmasını planlamaktadır.⁴²⁵

Bakü'den Supsa Limanı'na petrol taşıyan bu boru hattı ancak geçici bir çözüm niteliği taşımaktadır. Hattın ilk kapasitesi 5,5 milyon ton iken, daha sonra 10 milyon tona çıkarılmıştır, fakat bu kapasite hazar petrollerinin uluslararası pazarlara nakledilmesi için oldukça düşüktür. Bu hat ne kadar geliştirilip kapasitesi artırılırsa artırılın bölgenin tüm petrolünü taşıyacak kapasiteye çıkması imkânsızdır. Supsa Limanı'na getirilen petrol Avrupa 'ya Romanya ve Bulgaristan üzerinden taşınsa bile diğer pazarlara Türk Boğazlarını kullanarak çıkmak zorunda olduğundan Bakü-Novorosisk hattı

422 International Energy Agency, Caspian Oil and Gas..., s. 164.

423 Karakaya, a.g.m.

424 Aslanlı, a.g.e., s.108.

425 Yüce, a.g.e., s. 330.

gibi boğazlar engeline takılacaktır. Ayrıca bu hat sorunlu Abhazya, Güney Osetya, Acaristan ve en önemlisi nüfusun büyük bölümünü Ermenilerin oluşturduğu Cavahetiya bölgelerinden geçmektedir. Bu bölgelerde çıkma ihtimali yüksek olan çatışmalar bu hattın güvenliğini ve devamlılığını olumsuz yönde etkileyecektir.⁴²⁶ Yani bu hattın boğazlar engeline takılması kaçınılmazdır. Bu sebepten BTC'ye alternatif olması söz konusu değildir.

Bakü-Supsa Hattı'nın hizmete açılmasının en önemli tarafı, bağımsızlığını yeni kazanmış olan devletlerin, Rusya'nın kontrolünden uzaklaşmaya yönelik atılan ilk bir adım olmasıdır. Zira, Bakü-Supsa Hattı açılana kadar ki tüm petrol nakil hatları Rusya topraklarından geçmekteydi. Bu da Rusya'ya bölgedeki ekonomiyi kontrol etme ve gerektiğinde kendi politikaları doğrultusunda bölge ülkelerine baskı yapma imkânı vermektedir. Bakü-Supsa Hattı'nın açılmasıyla Rusya'nın Kafkasya ve Hazar bölgesindeki etkinliği bir miktarda olsa kırılmış oldu.

Şekil 3.4: Bakü-Supsa Ham Petrol Boru Hattı

Kaynak:www.eia.gov

426 Aslanlı, a.g.e., s.109.

2.4 Aktau (Kazakistan Petrollerinin Bakü-Ceyhan'a Aktarılması) Projesi

Petrol hattı güzergâhları arasında , Aktau (Kazakistan petrollerinin Hazar Denizi altından BTC'ye bağlanması) projesi de yer almaktadır. Bu proje ABD yönetiminin " Doğu – Batı Enerji Koridoru" ve "Çoklu Boru Hatları" politikasının ayrılmaz bir parçası olarak , 1995'yen beri ısrarla savunulmaktadır. Ancak bu çabaların bugüne kadar olumlu bir sonuç verdiğini söylemek güçtür.

Kazakistan'ın, ülkede Hazar'ın deniz sektöründe yeni keşfedilen ve 10 milyar varilden fazla petrol rezervinin olduğu tahmin edilen Kaşagan bölgesinden, BTC'ye petrol vereceği sık sık gündeme gelmektedir. Aslında Kazakistan'ın BTC'ye petrol vereceği pek çok ikili ve çok taraflı görüşme ve belgede ifade edilmiştir. Örneğin, Kazakistan'ın da taraf olduğu Ankara Belgesinin yanı sıra, BTC'ye taraf ülkeler ve ABD Mart 2001'de Kazak hükümeti ile bir memorandum imzalamışlardır. Buna göre, Kazakistan Kaşagan'da üretilen ilk petrolden yıllık 15 milyon tonluk kısmını BTC ile ihraç edeceğini teyit etmiştir. Ancak, Azerbaycan tarafı bunun gerçekleşeceği konusunda şüphe duymaktadır. Amerikan temsilci Elizabeth Johns Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ile Ağustos ayında görüşmesi sırasında, Aliyev'in endişelerini gidermek için Kazakistan'ın BTC'ye ek petrol vereceği yönünde çok ümitli olduğunu ifade etmek durumunda kalmıştır. Çok geçmeden Ekim ayında da, ABD Enerji Bakanlığı'nın bölgeye ilişkin özel temsilcisi Steven Mann, aslında daha önce BTC olarak bilinen hattın Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan olarak adlandırılmasının çok daha doğru olacağını ifade ederek, Kazakistan'ın BTC'ye petrol vermemesi gibi bir durumun söz konusu olmadığını vurgulamıştır.⁴²⁷

Gerçekte ise Kazakistan kendi ticari ve stratejik çıkarlarını kollamak için boru hatları konusunda elindeki birçok seçeneği kullanmak istemektedir. Kazakistan Başbakanı Nurlan Balgımbayev Ekim 1998'de, Kazakistan'ın

427 Özkan ,a.g.m.

sağlayacağı petrol miktarı yıllık 25 milyon varilin altında olması durumunda, ülkesi ile Azerbaycan arasında Hazar'ın altından bir boru hattının döşenmesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Yine Kazakistan Ekonomi Bakanı Aralık 1999'da, Kazakistan'ın BTC'ye yıllık 20 ila 40 milyon ton petrol vermeye zorlandığını, bunun ise daha ülkede ne kadar petrolün üretileceği belli olmadığı için mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Diğer yandan Kazakistan'ın Bakü büyükelçisi Raşid Ibrayev, ülkesinin petrol boru hattı seçiminde hangi hattın kendileri için daha çok ekonomik yarar getireceğine baktıklarını belirterek, 6 farklı boru hattı ile ilgilendiklerini açıklamıştır. Bu seçenekleri şu şekilde sıralamıştır: Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan, HBHO, Aktau-Dubendi-Batum, Aktau-Kuzey İran, Batı Kazakistan-Çin, Orta Asya-Hint Denizi. Yukarıdaki boru hattı seçeneklerinden bir ya da daha çoğunu tercih etmelerinin ise 5 koşula bağlı olduğunu belirtmiştir: Taşıma ücretlerinin maliyeti, o yöndeki petrol piyasasının ne kadar petrol istediği, petrol tüketicisine o yönün doğrudan petrolün ulaştırılması durumunda getireceği yararlar, petrol boru hattı döşenmesi durumunda bunun ve buna bağlı diğer altyapı çalışmalarının maliyeti, petrolü gönderdikleri veya boru hattı geçecek ülkelerde politik ve ekonomik engellerin olup olmadığı.⁴²⁸

2005 yılı itibariyle Kazakistan'ın BTC'ye katılmasına ilişkin daha açık görüşler ortaya konmaya ve adımlar atılmaya başlanmıştır. Ocak 2005 başlarında Kazakistan petrolünün üretimi ve taşınması sürecindeki en önemli şirketlerden olan ABD şirketlerinin yetkilileri ürettikleri petrolü uluslararası piyasalara BTC ile çıkarmak istediklerini açıklamıştır. Benzeri bir açıklama Kazakistan'ın Kaşagan bölgesinde petrol üreten Total (Fransa), Eni (İtalya), Inpex (Japonya) ve ConocoPhillips (ABD) şirketleri yetkilileri tarafından da yapılmıştır. 31 Mart 2005'te Kazakistan Başbakanı Danyal Ahmetov, BTC' nin gelecekte Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan olarak isimlendirilmesi gerektiğini açıklamıştır.

428 <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=183>

18-19 Nisan 2005 tarihlerinde ise Bakü'de Azerbaycan ve Kazakistan yetkilileri arasında Kazakistan petrollerinin BTC ile taşınmasını sağlayacak Aktau-Bakü hattına ilişkin görüşmeler yapılmış ve resmi açıklamalara göre tarifeler dahil birçok önemli konuda uzlaşmaya varılmıştır. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) Başkanı Natig Aliyev'in açıklamasına göre, konuya ilişkin görüşmeler aslında Aralık 2002'den itibaren başlamış ve günümüze kadar çeşitli çalışma grupları, hukuk uzmanları düzeyinde sürdürülmüştür. Son toplantıda ise ayrıntılara inilmiştir. Örneğin, projenin toplam maliyeti yaklaşık 3 milyar Dolar olarak belirlenmiş ve boru hattının günde yaklaşık 500 bin varil (yılda yaklaşık 25 milyon ton) petrol taşıma kapasitesine sahip olacağı düşünülmüştür. Görüşmelerde, 2005 yılı ortalarında hükümetler arası protokolün imzalanmasıyla birlikte anlaşmalar serisinin başlatılması ve 2010 yılı itibariyle Kazak petrollerinin BTC ile taşınmasına başlanması konusunda da uzlaşmaya varılmıştır.⁴²⁹ Yaklaşık 3 milyar dolarlık bir maliyeti olacağı tahmin edilen projenin fizibilite çalışmalarını Chevron, Exxon, ve Kazakoil yürütmektedir.⁴³⁰

Türkiye'de bu projeyi ortaya atıldığı ilk günden itibaren desteklemektedir. Hâlihazır durumda Kazakistan'ın bütün petrol nakil hatları Rusya üzerinden geçmektedir. Bu sebepten Kazakistan petrol ihracı konusunda tamamen Rusya 'ya bağımlıdır ve Rusya'ya yüksek miktarda transfer ücreti ödemektedir. Bu hattın açılmasıyla Kazakistan petrolünü uluslararası fiyatlarla satabileceği kesintisiz bir hatta kavuşmuş olacaktır.⁴³¹ Bu hattın devreye girmesi Kazakistan , Azerbaycan ve Türkiye arasında ki ekonomik ve siyasi bağları daha da güçlendirecektir.

2.5 Tengiz-Novorossisk (CPC) Ham Petrol Boru Hattı

Bakü-Ceyhan hattının akıbetini etkileyebilecek bir başka hat da, Kazak petrolünü Novorossisk'in 15 km güneyindeki Ozereyevka köyü yakınlarına taşınması planlanan boru hattıdır. 17 Haziran 1992'de Kazakistan ile Umman

429 Aslanlı,a.g.m.

430 Yüce,a.g.e., s.332.

431 Yüce,a.g.e.,s. 333 .

arasında bu amaçla bir anlaşma imzalanmış ve daha sonra RF' nin de katıldığı Hazar Boru Hatları Konsorsiyumu kurulmuştur. Büyük ölçüde hisse dağılımındaki sorunlar yüzünden proje ilerleyememiştir. Aralık 1996'da ortaklık anlaşması, 16 Mayıs 1997'de ise projenin teknik koşullarıyla ilgili anlaşma imzalanmıştır.⁴³²

1440 Km. uzunluğunda olacak CPC hattının, Tengiz' den Komsomolsk' a kadar olan 725 Km.'lik eski hattın modernleştirilmesi, Komsomolsk-Kropotkin arasındaki 480 Km.'lik bölüme 1020 mm. çapında yeni hat döşenmesi, geri kalan 285 Km.' lik bölüme de 1000 mm.'lik boruların yerleştirilmesi ile 2002 yılında faaliyete geçmiştir.³² Hattın başlangıç kapasitesi 28 milyon ton/yıl olması planlanmıştır. Yeni pompalama istasyonlarının ilavesiyle kapasite dört aşamada, 2012-14 yıllarında, 67 milyon ton/yıl'a çıkartılacaktır. Toplam olarak hattın üstünde 15 pompa istasyonu kurulmuş, Novorossisk'de 100,000 m³'lük 13 adet tank inşa edilmiştir.³³ İnşaatin ilk aşaması 2,5 milyar dolara mal olmuştur. Kapasite artırımı çalışmaları için de, 1,9 milyar dolar harcanması gerekmektedir.⁴³³ İlk etapta masraflar üretici firmalar tarafından karşılanırken, kapasite artırımından doğacak mali külfet hükümetler ve şirketler arasında paylaşılacaktır.

Bu hattın Rusya'nın 40 yılı aşkın bir zaman dilimi içinde 23,3 milyar dolar Kazakistan'ın ise 8,2 milyar dolar gelir elde edeceği tahmin edilmektedir. Hattın kapasite kotalarının % 66'sı Kazakistan'da üretim yapan şirketlere, % 25'i Rus şirketlerine, % 8'i Rusya, Kazakistan ve Umman Sultanlığı'nın kullanımına ayrılmıştır. Bu hat hem ekonomik hem de siyasi açıdan BTC' nin en büyük rakibidir. Bu hattın açılması Rusya'nın bölgede ki konumunu Türkiye aleyhine güçlendirmiştir. Ayrıca BTC' nin karlılığını

432 Aydın, a.g.e.,s.80.

433 International Energy Agency, Caspian Oil and Gas..., s. 215.

artırmak için gerekli olan Kazakistan petrolünün bir bölümü bu hatta yönlendirilmiştir.⁴³⁴

Şekil 3.5: Tengiz-Novorossisk (CPC) Ham Petrol Boru Hattı

Kaynak: www.eia.gov

2.6. Kazakistan-Türkmenistan-Neka Ham Petrol Boru Hattı

İran Orta Asya'da bulunan enerji kaynaklarının dış pazarlara transferi için en uygun güzergâhın İran üzerinden geçtiğini iddia etmektedir. Bu yüzden bölgedeki enerji kaynaklarının taşınması için alternatif projeler sunmaktadır. İran'ın hem ekonomik hem de stratejik açıdan önem verdiği Kazakistan-Türkmenistan-Neka Ham Petrol Boru Hattı 1500 Km. uzunluğunda ve 700 milyon dolar değerinde bir projedir. Bu hat yıllık 50 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahiptir. Hattın hayata geçmesi için İran büyük mücadele vermektedir.⁴³⁵

Kazakistan'dan başlayıp İran'ın Neka Limanı'nda son bulacak olan bu boru hattının, günlük 500 bin varil petrol taşıma kapasitesi bulunmaktadır. Bu proje dolayısıyla, İran yönetimi, Neka Limanı'nın kapasitesini artırmak ve burayı teknolojik olarak yenilemek için bir dizi çalışma başlatmıştır. Bu hattın bir an önce hayata geçmesi için İran yönetimi Kazakistan ve Türkmenistan nezdinde yoğun lobi faaliyetleri yürütmektedir.

434 Yüce,a.g.e.,s.334 .

435 Yüce,a.g.e., s.335.

İran tarafından yapılan tekliflerin hepsi ABD-İran anlaşmazlığı ve ABD'nin İran'a uyguladığı ambargo sebebiyle hâlihazırda yürürlüğe girememiştir, kısa vadede de yürürlüğe girmesi ve BTC' nin etkinliğini azaltması beklenmemektedir.

Şekil 3.6: Kazakistan-Türkmenistan-Neka Ham Petrol Boru Hattı

Kaynak:www.eia.gov

2.7 İran'la Takas (Swap) Yolu İle Taşımacılık

İran petrol üretim sahaları genelde ülkenin güneyinde ve körfez'e yakın bölgelerde yer almaktadır. Buna karşılık enerji tüketim alanları ise ülkenin kuzeyinde yoğunlaşmaktadır. İran bu durumdan yararlanmak adına hazar bölgesi petrolünü ülkenin kuzeyinden alıp buna karşılık aynı miktardaki İran petrolünü o ülke adına Basra Körfezi'nden dünya pazarlarına ihraç etmektedir. Böylece her iki ülkede taşıma masraflarını azaltmaktadır. Daha çok Kazakistan ve İran arasında kullanılan bu yöntem ile taşımacılık 1996 yılından bu yana kullanılmaktadır.⁴³⁶

436 Zeliha Vural, " Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslar arası Politikadaki Yeri ve Türkiye'ye Etkisi" (basılmamış yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2006), s. 23 .

2.8. Burgaz (Bulgaristan) - Dedeğaç (Yunanistan) Boru Hattı

Boğazlarda artan tanker trafiği yüküne Türkiye'nin itirazları, boru hatları tayininde Türkiye'nin insiyatifini gün geçtikçe güçlendirmesi, Rus tankerlerinin boğaz girişlerinde zaman zaman günlerce sırada beklemesi ve bu nedenle masrafların artması gibi sebeplerden dolayı Rusya boğazları by-pass eden yeni petrol nakil hatları üzerinde çalışılmalarını hızlandırmıştır. Rusya Yakıt ve Enerji Bakanlığı tarafından Boğazları by-pass eden 12 farklı proje geliştirilmiş olup bu projelerden uygulanabilir olanlar sırasıyla şunlardır:

- 1) Burgaz (Bulgaristan) - Dedeğaç (Yunanistan) (Burgas-Aleksandropolis) Boru Hattı
- 2) Samsun - Ceyhan Boru Hattı.
- 3) Köstence (Romanya) - Omisajl (Hırvatistan) Boru Hattı
- 4) Burgaz (Bulgaristan) - Vlore (Arnavutluk) Boru Hattı
- 5) Kıyıköy - İbrikbaba / Kilyos - Saros Boru Hattı

Şekil 3.7: Boğazları Devre Dışı Bırakan Boru Hatları

Kaynak: www.eia.gov

Bu hatlardan en çabuk hayata geçecek olan hiç şüphesiz Burgaz (Bulgaristan) - Dedeağaç (Yunanistan) (Burgas-Aleksandropolis) Boru Hattı'dır. Bulgaristan, Yunanistan ve Rusya arasında bu hattın yapılmasıyla ilgili çalışmalar süratle devam etmektedir.

Türkiye , Rusya'yı Rus petrolünün Karadeniz atından Mavi Akım Doğal Gaz Boru hattına paralel bir hatla önce Samsun'a daha sonra Ceyhan'a , oradan da dünya pazarlarına nakli konusunda ikna edememiştir. Rusya BTC ile bölge dengelerinde önemli bir adım atmış olan Türkiye'ye bir koz daha vermektense, hem Ortodoks olan hem de Rusya için hiçbir zaman tehlike oluşturamayacak olan Bulgaristan ve Yunanistan'la ortak olmayı tercih etmiştir.

Burgaz - Dedeağaç Petrol Boru Hattı Projesi fikri ilk defa 1994 yılında ortaya atılmıştır.⁴³⁷ Proje ile Rus petrolünün gemilerle Bulgaristan'ın Burgaz limanına getirilmesi, oradan inşa edilecek boru hattı yoluyla Yunanistan'ın Ege Denizi'nde bulunan Dedeağaç (Aleksandropolis) limanına pompalanması, daha sonra ise gemilerle istenilen yere nakledilmesi planlanmaktadır.⁴³⁸ Böylece BTC' nin daha karlı ve daha stratejik bir boru hattı haline gelmesi için Türkiye'nin elindeki en önemli koz olan boğazlar by-pass edilmiş olacaktır.

2000 yılında Rusya'nın en büyük petrol şirketlerinden Lukoil'in başkanlığında Yunan ve Bulgar şirketlerinin katılımıyla üçlü bir inisiyatif grubu toplanarak projenin hayata geçirilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Aralık 2001'de Rusya Başkanı Putin'in Yunanistan ziyareti sırasında proje ilk defa resmi olarak gündeme getirilmiş, aynı zamanda projenin teknik-ekonomik gerekçesi hazırlanmıştır. Buna göre ilk etapta hattın yıllık 15-23 milyon ton

437 Sinan Oğan, "Türkiye "by-pass" Edildi: Boru Hatları Mücadelesini Yunan-Bulgar İttifakı Kazandı", <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=32&yazi=153,14> Mart 2007.

438 Sinan Oğan, "Türkiye "by-pass" Edildi: Boru Hatları Mücadelesini Yunan-Bulgar İttifakı Kazandı"

petrol pompalaması, daha sonra ise bunun 35 milyon tona çıkarılması planlanmıştır. Hattın uzunluğu ise 280 Km.'dir.⁴³⁹

Ocak 2005'te Rus, Bulgar ve Yunan şirketlerinden oluşan bir inisiyatif grubu oluşturulmuş ve bu gruba projenin teknik-ekonomik gerekçelerini gösteren raporu tekrar hazırlamaları görevi verilmiştir. Şubat 2005'te grubun başına Rus-İngiliz ortaklığı olan TNK-BP şirketi geçmiştir. Ayrıca boru döşeme ve işletmesi üzerine uzmanlaşan Rus Stroitransgaz ve Rus yatırım şirketi TİSE gruba dahil olmuşlardır. Yunanistan'ı tarafını Hellenic Petroleum, Latsis Group ve Prometheus Gas, Bulgaristan'ı ise Universal Terminal Burgaz adlı şirket temsil etmektedir. Rus tarafının değerlendirmesine göre Boğazlar yerine bu hattın kullanılmasıyla yıllık 1 milyar dolar civarında kar elde edilecektir.⁴⁴⁰

Ancak, Lukoil ve gruba sonradan katılan Transneft adlı Rus petrol taşıma şirketi projenin ekonomik olarak karlı olmadığını açıklamışlar ve mevcut şartlarda yapılan maliyet hesaplarına göre hattın diğer alternatiflerden daha ucuz olmadığını ileri sürmüşlerdir. Petrol taşıma işiyle uğraşan Rus şirketi Transneft'in temel itiraz noktasını da bu teşkil etmektedir. Transneft firması alternatif olarak Türkiye üzerinden geçecek bir hat teklif etmiştir.⁴⁴¹

Rusya başkanı Putin geleneksel müttefiki olan Yunanistan ve Bulgaristan'la 15 Mart 2007 tarihinde Burgaz - Dedeağaç Petrol Boru Hattı Projesinin inşasına dair imzayı atarak Bütün bu belirsizlik ve itirazlara son noktayı koymuştur.

Hattın inşasına 2008 yılında başlanacaktır. Rusya'nın bu projede iştirak edecek firması Rosneft Başkanı Bogdançik'e göre proje 2010 yılına kadar tamamlanacak ve projenin çoğunluk hissesi Rusya'da olacaktır. Rusya

439 İhsan Çomak, "Burgaz-Aleksandropolis ve Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projeleri"

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=30&yazi=779>, 8 Şubat 2006

440 Çomak, "Burgaz-Aleksandropolis ve Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projeleri"

441 Çomak, "Burgaz-Aleksandropolis ve Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projeleri"

projede yüzde 51 paya sahip olarak, "Burgaz-Dedeagaç Boru Hattı Konsorsiyumu" şahsında temsil edilecektir. Bu konsorsiyumun kurucuları arasında 'RosNeft', 'GazpromNevt' ve 'TransNeft' yer almaktadır. Bulgaristan ve Yunanistan Projede her ikisi de yüzde 24,5 pay alacaklardır. Hattın toplam maliyetinin yaklaşık 800 milyon Avro olması beklenmektedir.⁴⁴²

Bu hatla Boğazlar by-pass edileceğinden Rusya istediği kadar petrolü Karadeniz'e indirme imkânı yakalayacaktır. Türkiye, Rusya'yı Samsun-Ceyhan ham petrol boru hattı konusunda ikna edemediği gibi, kendi toprakları üzerinden Karadeniz ve Ege'yi bağlayan bir boru hattı inşa edilmesi konusunda da ikna edememiştir. Oysa Türkiye'nin hem Karadeniz hem de Ege'de kıyısı olduğu için Burgaz-Dedeagaç hattından daha kısa ve daha düşük maliyetli bir proje sunması mümkündü. Boru hattının iki ülke yerine tek ülkeden geçmesi petrol şirketlerinin de işine geleceğinden petrol şirketlerinin de desteğini alma konusunda oldukça şanslı durumdaydı. Fakat, Türkiye bu konuda yavaş davranmış ve Burgaz – Dedeagaç hattını engelleyememiştir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin gerçekleşmesiyle Rusya'nın Azerbaycan petrolünün tamamını Karadeniz'e ulaştırma girişimleri sonuçsuz kalmış olsa da bölgede tespit edilecek yeni rezervlerin ve özellikle Kazakistan petrolünün Karadeniz'e indirilmesine Türkiye, Boğazları bahane ederek karşı çıkamayacaktır.⁴⁴³

442 Oğan, Türkiye "by-pass" Edildi: Boru Hatları Mücadelesini Yunan-Bulgar İttifakı Kazandı

443 Karakaya ,a.g.m.

3. DOĞALGAZ BORU HATLARI

İspatlanmış doğalgaz rezervleri ile dünyada birinci sırada yer alan Rusya; Çin ve Hindistan gibi ülkelerin yakalamış oldukları hızlı büyüme oranlarıyla artan enerji fiyatları sayesinde çöken ekonomisini yeniden ayağa kaldırmıştır. Enerji ihracatından elde ettiği gelirin bir kısmını ülke içindeki reformlara harcarken, bir kısmıyla da dış borçlarının büyük bölümünü ödemiştir. Neticede, Rusya'nın doğal zenginliklerinin bu ülkenin dış politikasındaki önemi her geçen gün artmaktadır. Rusya'nın enerji politikası denildiği zaman da akıllara hemen Gazprom şirketi gelmektedir. Gazprom, Rus gazına olan bağımlılığı artırmak için Avrupa'daki birçok enerji şirketiyle ortaklık kurmakta, bazılarında ise önemli miktarlarda hisseler satın almaktadır. Ayrıca diğer birçok farklı sektörde de ticari faaliyetleri vardır. Çoğu Rusya'da olmak üzere 66 kuruluşun tüm hissesine, 43 kuruluşun ise yüzde 50'nin üzerindeki hissesine sahiptir. 51 şirkette de yüzde 50'nin altında farklı oranlarda hissesi vardır.⁴⁴⁴

Avrasya'da boru hatlarıyla taşınan gaz miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere doğrudan Rusya doğal gaz boru hatlarını kullanmayan ülkelerin sayısı oldukça azdır. Bu sebepten Avrupa ülkeleri gaz ihracatlarını Rusya'dan yaptıkları için, doğal gaz sahibi Orta Asya ülkeleri de kendi gazlarının başta Avrupa olmak üzere uluslararası pazarlara taşınması için Rusya'ya muhtaç durumdadırlar. Bu durumun yakın gelecekte değişmeyeceği bir gerçektir. Fakat alternatif boru hatları projeleri devreye sokularak Rusya'ya olan bağımlılıklar azaltılabilir. Bu bölümde mevcut ve alternatif doğal gaz boru hatları incelenerek Rusya bağımlılığını azaltma yolları incelenecektir.

444 İlyas Kamalov, "Gazprom'un Avrupa'yı Fethi", **Stratejik Analiz**, Ocak 07, s. 90.

Tablo 3.2: 2006 Yılında Boru Hatlarıyla Taşınan Doğal Gaz Miktarları

(NERDEN)													
NEREYE	BELÇİKA	DANİMA RKA	ALMANYA	HOLLANDA	NORVEÇ	İNGİLTERE	RUSYA	DİĞER ÜLEKELERİ	İRAN	CEZAYİR	MISIR	LİBYA	TOPLAM İTHALAT
AVUSTURYA	-	-	1.10	-	0.78		6.85	-	-	-	-	-	8.73
BELÇİKA	-	-	1.00	7.60	8.50	0.64	0.63	-	-	-	-	-	18.37
BULGARİSTAN	-	-	-	-	-	-	2.85	-	-	-	-	-	2.85
HIRVATİSTAN	-	-	-	-	-	-	0.75	0.40	-	-	-	-	1.15
ÇEK CUM.	-	-	-	-	2.35	-	7.13	-	-	-	-	-	9.48
FİNLANDİYA	-	-	-	-	-	-	4.52	-	-	-	-	-	4.52
FRANSA	1.90	-	0.10	9.50	14.50	0.20	9.50	-	-	-	-	-	35.70
ALMANYA	-	1.92	-	21.30	26.80	3.08	36.54	1.20	-	-	-	-	90.84
YUNANİSTAN	-	-	-	-	-	-	2.40	-	-	-	-	-	2.40
MACARİSTAN	-	-	0.83	-	-	-	8.32	1.80	-	-	-	-	10.95
İTALYA	-	-	2.50	8.70	7.20	0.80	22.92	-	-	24.46	-	7.69	74.27
LİTVANYA	-	-	-	-	-	-	1.70	-	-	-	-	-	1.70
LETONYA	-	-	-	-	-	-	2.90	-	-	-	-	-	2.90
HOLLANDA	-	2.24	4.50	-	7.00	1.82	2.97	-	-	-	-	-	18.53
POLONYA	-	-	0.35	-	0.49	-	7.00	2.52	-	-	-	-	10.57
ROMANYA	-	-	1.30	-	-	-	3.95	1.00	-	-	-	-	6.25
SİRBİSTAN	-	-	-	-	-	-	2.15	-	-	-	-	-	2.15
SLOVAKYA	-	-	-	-	-	-	6.30	-	-	-	-	-	6.30
SLOVENYA	-	-	-	-	-	-	0.56	0.10	-	0.44	-	-	1.10
İSVİÇRE	-	-	1.20	0.90	0.08	-	0.37	0.50	-	-	-	-	3.05
TÜRKİYE	-	-	-	-	-	-	19.65	-	5.69	-	-	-	25.34
İNGİLTERE	1.80	-	1.00	0.60	14.10	-	-	-	-	-	-	-	17.50
TOPLAM İHRACAT	3.70	5.09	14.03	48.60	84.00	9.94	151.46	7.52	5.69	35.62	1.93	7.69	37405

Kaynak: <http://www.bp.com/statisticalreview>

Türkiye yurt dışından doğal gaz teminine yönelik ilk anlaşmayı 18 Eylül 1984'de Sovyetler Birliği ile yapmıştır. 1980'li yılların ikinci yarısında yılda 6 milyar metreküp gazın yeterli olamayacağını anlaşılmış ve 1986 yılı sonunda SSCB'den, Doğu'dan gelecek bir hat üzerinden de Türkiye'ye gaz verilmesi istenmiştir. 14 Şubat 1986'da Türkiye adına BOTAŞ (Boru Hatları ile Petrol Taşımacılığı AŞ) ve SSCB adına Soyuzgazeksport arasında 25 yıllık bir anlaşma gerçekleştirilmiştir. 26 Ekim 1986'da inşasına başlanan Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı, 23 Haziran 1987'de ilk durağı olan Hamitabat'a ve Ağustos 1988'de de Ankara'ya ulaşmıştır. Bu anlaşmayla 1987'den itibaren yılda 6 milyar m³ doğalgaz alınmaya başlanmıştır. Batı hattı olarak da bilinen bu hatla Rus doğal gazı Rusya'dan çıktıktan sonra Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'ı geçerek Tekirdağ üzerinden Türkiye'ye ulaşmaktadır.⁵⁰³

Doğal gaz, Temmuz 1988'de İGDAŞ'ta Ağustos 1988'de Ambarlı Santrali'nde, Ekim 1988'de de Ankara'da konut ve ticaret sektörlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Sanayi sektöründe doğalgaz kullanımı ise, Ağustos 1989'da başlamıştır.⁵⁰⁴

503 Sinan Oğan, "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği", http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html.

504 <http://www.botas.gov.tr/faliyetler/rusya.asp>.

Tablo 3.3: Türkiye'nin Doğal Gaz Alım Anlaşması Yaptığı Ülkeler

Mevcut Anlaşmalar	Miktar (Plato) (Milyar m ³ /yıl)	İmzalanma Tarihi	Süre (Yıl)	Durumu
Rusya Federasyonu (Batı)	6	14 Şubat 1986	25	Devrede
Cezayir (LNG)	4	14 Nisan 1988	20	Devrede
Nijerya (LNG)	1.2	9 Kasım 1995	22	Devrede
İran	10	8 Ağustos 1996	25	Devrede
Rusya Federasyonu (Karadeniz)	16	15 Aralık 1997	25	Devrede
Rusya Federasyonu (Batı)	8	18 Şubat 1998	23	Devrede
Türkmenistan	16	21 Mayıs 1999	30	-
Azerbaycan	6.6	12 Mart 2001	15	-

Kaynak: www.botas.gov.tr

3.1. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı

Türkiye'nin yapmış olduğu en büyük doğalgaz anlaşması hiç şüphesiz Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı Anlaşmasıdır. Gelişen ve büyük miktarlarda doğal gaza ihtiyacı olan Türk doğal gaz pazarını tek başına ele geçirmek isteyen Rusya üst düzey girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerine Türk tarafının olumlu yaklaşması sonucunda o dönemde gündemde olan Türkmen gazı projesi yerine Mavi Akım projesi kabul edilmiştir. 1996 yılında Mavi Akım'ın fizibilitesi konusunda teknik bir anlaşma hazırlanmış ve 1997 yılında Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma 1 Nisan 1998'de TBMM'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁰⁵

Toplamı 1213 kilometre olan boru hattının Karadeniz kısmında, 2.140 metre derinliğe boru döşenerek bu alanda bir dünya rekoru kırılmıştır. Başlangıçta hattan geçecek doğalgaz miktarı 2 milyar m³ olarak belirlenmiştir. 2008'den sonra ise 16 milyar m³ doğalgazın hatta verilmesi düşünülmektedir.⁵⁰⁶ Projenin maliyeti 3,2 milyar dolardır.⁵⁰⁷

Mavi Akım Projesiyle, Türkiye Rusya'dan üçüncü bir ülke araya girmeden doğalgaz alabilmektedir, fakat Mavi Akım Doğal Gaz boru hattı projesi Türkiye'nin Rusya ile olan ithalat-ihracat dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. SSCB ile imzalanan ilk doğal gaz anlaşmasında gaz karşılığında ödenmesi gereken tutarın bir kısmı mal olarak ödenmekteydi. Ancak, SSCB'nin dağılmasıyla 1992 yılında Rusya ile söz konusu anlaşmalar gözden geçirilmiş ve o tarihten sonra Rusya'dan alınan gazın ücretinin peşin ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bu durum, Türkiye ile Rusya'nın dış ticaretinin Rusya lehine bozulmasına neden olmuştur. 1997'de 2 milyar Dolar olan ihracatımız bugün 900 milyon Dolara inmiştir ve 3 milyar Dolar civarında olan ithalâtımız ise bu projeye daha da artmaya başlamıştır.⁵⁰⁸

505 Sinan Oğan, "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği",

506 Fırat Gazel, **Mavi Akım: Avrasya'da Çözüksüzlüğün Öyküsü**, İstanbul 2003, s. 39.

507 <http://www.gazprom.ru/eng/articles/article8895.html>.

508 Gazel, a.g.e., s. 157.

Rus doğal gazını ithal eden 19 ülke içerisinde dördüncü sırada olan Türkiye, Mavi Akım'la beraber Avrupa ülkeleri arasında, Almanya'dan sonra ikinci en büyük gaz ithalatçısı olmuştur. Doğal gazda Rusya'ya en fazla bağımlı olan Avusturya'da bağımlılığın oranı % 45 iken Almanya'da bu oran % 33'tür. Türkiye'de ise bu oran mavi akım sonrası % 65'e yükselmiştir.⁵⁰⁹ Türkiye'de doğal gaz dağıtımını yapan BOTAŞ şirketinin temsilcileri, alınan doğal gaz hacminin aşağı düşürülmesini, aksi takdirde Rusya'nın Türkiye doğalgaz ihtiyacını karşılamada tekel haline geleceğini, dolayısıyla bu anlaşmanın imzalanmasının "Ankara için stratejik bir hata" olacağını belirtmişlerdir.⁵¹⁰ Bütün bu uyarı ve ikazlara rağmen anlaşma dönemin hükümeti tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Tüm bunlara ek olarak Türkiye Mavi Akım'la gelen gazı Rusya'nın izni olmadan üçüncü ülkelere de satmamaktadır.⁵¹¹

Rusya'ya olan bağımlılık orta vadede diğer alternatiflerin devreye girmesiyle azalabilir. 1995'de neredeyse % 100 bağımlı olduğumuz Rus gazının Türkiye piyasasında ki oranının 2020'de yüzde 57'ye gerileyeceği tahmin edilmektedir. Ancak Türkmenistan, Irak, Mısır, Yemen, Katar ve Norveç gibi ülkelerle sürdürülen görüşmelerin olumlu neticelenmesi durumunda bu oran daha erken azalabilir. Bu durumda ise ihtiyaç fazlası doğal gazın ne yapılacağı sorunu ortaya çıkacaktır. Dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip Rusya sadece kendi gazını değil, Türkmenistan gibi diğer üreticilerden aldığı gazı da Türkiye'ye satmaktadır.⁵¹²

Türkiye'nin stratejik tercih yanlılığı yaparak Rusya ile bu doğalgaz anlaşmalarını imzalaması ve Azeri, Kazak, Türkmen gazının ikinci plana itilmesi Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde ekonomik açıdan bir yavaşlamaya sebep olacaktır. Ayrıca, Türkiye Transhazar projesiyle

509 Sinan Ogan ve İlke Aytekin, "Mavi Akım Türk Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık", **Stratejik Analiz**, Aralık-2002, s. 66.

510 Oleg A. Akolobov ve Fatih Özbay, **Çağdaş Türk-Rus ilişkileri Sorunlar ve İş Birliği Alanları**, İstanbul:TASAM Yayınları, 2006, s.193.

511 Gazel, a.g.e., s. 158.

512 Sinan Oğan, "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği"

Türkmen doğalgazını çok ucuza alabilecekken, şimdi aynı doğalgazı Rusya üzerinden ithal ederek hem Türkmenistan'ı Rusya'ya muhtaç bırakmış hem de ekonomik olmayan bir projeye imza atmıştır.⁵¹³

Mavi Akım Türkiye'nin Enerji Koridoru olma hedefine de zarar veren bir projedir. Bu hattın faaliyete girmesi yakın zamanda yapımı planlanan Türkmenistan-Türkiye doğalgaz hattı ve Şah deniz projesinin gecikmesine yol açmıştır.⁵¹⁴

2002 yılından itibaren gaz transferine başlanan Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı'nın resmi açılışı 17 Kasım 2005 günü Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin ve İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi'nin katılımı ile yapılmıştır. Mavi Akım üzerinden, 2005 yılı Haziran ayına kadar, toplam 5,5 milyar m³ gaz Türkiye'ye ulaşmıştır. Fiyat ve pompalama hacmi konusundaki tartışmalar nedeniyle gaz nakline zaman zaman ara verilmiştir. Resmi açılış da bu sebeplerden dolayı gecikmiştir.⁵¹⁵

Tablo 3.4: Mavi Akım Hattıyla Türkiye'ye Verilecek Doğal Gazın Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Miktar
2003	2 milyar m ³
2004	4 milyar m ³
2005	6 milyar m ³
2006	8 milyar m ³
2007	10 milyar m ³
2008	12 milyar m ³
2009	14 milyar m ³
2010	16 milyar m ³

Kaynak: <http://www.gazprom.ru>

513 Gazel, a.g.e., s. 277.

514 Karakaya ,a.g.m.

515 http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/11/051117_bluestream_pipeline.shtml

Şekil 3.8: Mavi Akım Boru Hattı

Kaynak: www.globalstrateji.org

3.2. Şah Deniz Doğalgaz Boru Hattı Projesi (Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE))

Bu hat ile Azeri gazının Türkiye'nin kuzeydoğusuna ulaştırılması hedeflenmiştir. Türkiye'nin her geçen gün artan doğal gaz talebini karşılamak için planlanmış bir hattır. Bu hat Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının karşılanmasının yanında Avrupa'ya Doğu-Batı ekseninde uzatılması düşünülmüştür. Ancak, bunun için kapasite artırımına ihtiyaç vardır.

Azeri gazının Gürcistan'dan Türkiye'ye taşınması için SOCAR ile BOTAŞ arasında imzalanan 15 yıllık gaz alım anlaşmasına göre 2 ila 6,6 milyar metreküp yıllık alım ve nakil öngörülmektedir. Projenin fizibilite çalışması bir Fransız şirketi olan Sofregas tarafından yapılmıştır.

16 Ekim 2004'te Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının Azerbaycan ve Gürcistan kesimlerinin birleştirildiği gün Bakü-Tiflis-Erzurum gaz hattının

da yapımına başlanmıştır.⁵¹⁶ Azerbaycan'ın Şah Denizi sahasından üretilecek doğal gazın Gürcistan üzerinden geçerek Erzurum'a ulaştırılması öngörülmüştür. Bu hat BTC'ye paralel olarak inşa edilmiştir.

Bu hatta Hazar'a kıyısı olan diğer ülkelerden de gaz almak Türkiye'nin stratejik hedefleri arasındadır. Bu nedenle, Bakü-Tiflis-Erzurum hattının taşıma kapasitesi yüksek tutularak Türkmenistan gazının da bu hatta dahil edilmesi planlanmıştır. Türkmen gazının bu hat aracılığıyla ilerde Yunanistan pazarına ulaştırılması düşünülmektedir.⁵¹⁷

Türkiye bu hat ile öncelikli ve ağırlıklı olan Doğu – Batı enerji koridorlarının yanı sıra dünya enerji istikrarına çok önemli katkı sağlayacak Kuzey-Güney Batı doğrultulu yeni bir koridorda işbirliğine açık politikalar geliştirmektedir.

Şekil 3.9: Şah Deniz Doğalgaz Boru Hattı Projesi (Bakü-Tiflis-Erzurum BTE)

Kaynak: www.globalstrateji.org

516 Haydar ALİYEV, "Petrol Starteji" <http://aliyevheritage.org/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s>.

517 Ersegül B.Ünüvar, "Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı", **Stratejik Öngörü**, s.110.

3.3. Güney Akım Hattı ve Mavi Akım -2

Güney Akım Hattı ve Mavi Akım -2 hatları birbirine rakip iki hattır. 25 Haziran 2007 tarihinde İstanbul'da toplanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Zirvesinde İtalya'nın ENİ Şirketi ile Rus gaz devi Gazprom arasında Güney Akım projesi ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Rus gazı ve Rusya'nın Orta Asya'dan alacağı gaz Karadeniz'in altından geçerek Bulgaristan'a ulaştırılacaktır. Bulgaristan'da boru hattı ikiye ayrılacak ilki Romanya, Macaristan, Avusturya ve Slovenya'ya ikinci hat ise Yunanistan ve İtalya'ya kadar uzatılacaktır. Bu proje ile Moskova transit geçiş konusunda Beyaz Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmayı amaçlamaktadır. Hiç şüphesiz, bu projeyle birlikte, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya çaba gösteren AB ülkeleri, aksine Rus enerji kaynaklarına daha fazla bağımlı hale geleceklerdir.⁵¹⁸

Bu projenin olumsuz etkilediği ülkeler arasında hiç şüphesiz Türkiye de yer almaktadır. Başlangıçta Moskova, Rus gazını Mavi Akım-2 boru hattıyla Avrupa'ya ihraç etmeyi göz önüne almıştır. Ancak, bir taraftan Türkiye'nin Rus tarafına bu konuda bir türlü somut cevap vermemesi, diğer taraftan da Rus projelerine alternatif olarak görülen Nabucco projesini desteklemesi; Avrasya coğrafyasındaki enerji alanında Rusya ile Batı arasında verilen mücadelede Türkiye'nin genelden Batı'nın yanında yer alması, Rusya'yı Mavi Akım-2 Projesi'nden vazgeçirmiştir. Rusya'nın Mavi Akım-2'den vazgeçmesinin bir başka nedeni de, gaz nakli konusunda Türkiye'ye daha fazla bağlanmak istememesidir. Zira Mavi Akım-2'nin hayata geçmesi durumunda, Mavi Akım-1 ile birlikte yılda 50 milyar m³ Rus gazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacaktır. 2006 yılında Rusya'nın Avrupa'ya 150 milyar m³ gaz ihracat ettiğini göz önünde bulundurursak bu miktarın ne kadar önemli miktarda olduğu anlaşılacaktır. Diğer bir ifadeyle, Rusya, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olan Türkiye'ye gaz

518 İlyas Kamalov, "Rusya'nın Enerji Politikasının Gölgesinde Geçen KEİ Zirvesi", <http://www.asam.org.tr/tr>, 26 Haziran 2007.

nakli konusunda yaklaşık yüzde 30 oranında bağımlı hale gelmek istememiştir.⁵¹⁹

3.4. Transhazar ve Hazaryanı Projeleri

Enerji temin politikalarında her devlet için olmazsa olmaz unsurlardan biri kaynak çeşitliliğidir. Türkmen gazı, Türkiye'nin doğal gaz temininde Rusya 'ya olan bağımlılığını azaltmak için ortaya atılmış bir alternatiftir. Transhazar Boru Hattı ile Hazaryanı Projesi aynı dönemlerde ortaya atılmıştır. Türkiye, ABD ve AB, Türkmen gazının Transhazar hattıyla taşınmasını istemiştir, Böylece hem Türkmenistan'ın , hem Türkiye 'nin hem de Avrupa'nın doğal gaz konusunda Rusya'ya olan bağımlılıklarının azaltılması planlanmıştır. Boru Hattı, BTC'ye paralel olarak ve Azerbaycan'ın Şah Denizi sahalarında çıkan doğal gazın aktarılmasını da (Şah Deniz Projesi) içine alacak şekilde planlanmıştır. Buna göre, Trans-hazar Türkmenistan'dan başlayarak Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye topraklarından geçerek Türkmenistan ve Azerbaycan gazının aktarılmasını sağlayacaktır. Proje yaklaşık 2000 km uzunluğunda olup 70 km'si Türkmenistan'dan, 300 km'si Hazar Denizi'nden, 600 km'si Azerbaycan ve Gürcistan'dan geçecek son 320 km'si Türkiye'de kalacaktır.⁵²⁰

Türkmen doğal gazının elverişli bir güzergâhtan ve herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın Türkiye'ye ve Avrupa pazarlarına ihracı konusundaki çalışmalar 1991 yılı sonu itibarıyla başlatılmıştır. 1991'den bu yana, iki ülke arasında, Proje'nin gerçekleştirilmesine yönelik Mutabakat Zaptı, Protokol ve Anlaşma olmak üzere çeşitli akitler imzalanmıştır.⁵²¹

Türkmenistan'da üretilen doğal gazın Hazar geçişli bir boru hattı ile Türkiye'ye ve ülkemiz üzerinden Avrupa'ya taşınmasını amaçlayan Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin hayata geçirilmesi kapsamındaki ilk önemli anlaşma, 29 Ekim 1998 tarihinde,

519 Kamalov, Rusya'nın Enerji Politikasının Gölgesinde Geçen KEI Zirvesi.

520 Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul: Der yayınevi, 2001, s.80.

521 <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/hazar.asp>

Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları arasında Ankara'da imzalanan anlaşmadır.

Türkmenistan'dan Türkiye'ye 16 milyar m³/yıl ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya 14 milyar m³/yıl olmak üzere toplam 30 milyar m³/yıl Türkmen doğal gazını taşıyacak "Hazar-Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin İnşası ve Türkmenistan'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne doğal gaz satışına ilişkin olarak imzalanan anlaşma ile taraflar: 30 Mayıs 1999 tarihine kadar 16 milyar m³/yıl'lık Alım-Satım Anlaşması, Gaz Boru Hattı Anlaşması'nın imzalanması; boru hattının geçtiği güzergâh üzerindeki hükümetlerle ve boru hattı işletmecisi şirketlerle Ev Sahibi Ülke Anlaşmaları'nın hazırlanması hususlarında anlaşmaya varmışlardır.⁵²²

21 Mayıs 1999 tarihinde, Aşgabat'ta, BOTAŞ ile Türkmenistan Devlet Başkanı nezdinde hidrokarbon kaynaklarının kullanımı konusunda yetkilendirilmiş merci arasında, 16 milyar m³/yıl düzeyinde doğal gaz alımına ilişkin "Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması" imzalanmıştır. 30 yıl süreli söz konusu anlaşmaya göre, gaz teslimatların 2002-2004 döneminde başlaması öngörülmüştür."Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması"na göre, doğal gaz, Türkmenistan'dan Türkiye-Gürcistan sınırında teslim alınacaktır. Ayrıca, doğal gazı taşıyacak ve Türkmenistan'dan başlayarak Gürcistan sınırına ulaşacak boru hattının bu noktaya kadar yaptırılması ve işletilmesi sorumluluğu tümüyle Türkmen tarafına, hattın Türkiye topraklarındaki yapım ve işletimi ise Türk tarafına ait olacaktır. BOTAŞ, özellikle İran hattının çapını 40-inç'den 48-inç'e çıkararak ve bununla ilgili anlaşmaları imzalayıp inşaatlarına başlanmasını sağlayarak, Türkiye sınırları içinde inşa edilmesi gereken boru hatları için Mühendislik, Tedarik ve İnşaat sözleşmelerinin imzalanması yükümlülüğünün büyük bir bölümünü yerine getirmiştir. 29 Ekim

⁵²² <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/hazar.asp>.

1998 tarihinde imzalanan Anlaşma'daki ulusal prosedürlerin yerine getirilmesi yükümlülüklerinin tümü Türkiye tarafından tamamlanmıştır.⁵²³

Türkmenistan tarafından, 13 Şubat 1999 tarihinde, Proje'nin General Electric Capital ve Bechtel firmalarından oluşan Pipeline Solutions Group (PSG) liderliğinde bir Konsorsiyum tarafından yürütüleceği açıklanmıştır. Ağustos 1999'da, PSG Konsorsiyumu'na Shell şirketi de iştirak etmiştir.⁵²⁴

Türkmenistan'ın PSG'ye verdiği Görevlendirme Mektubu'nun (Mandate Letter) geçerlilik süresi 19 Şubat 2000 tarihi itibarıyla sona ermiştir. Türkmen tarafının bu yetkilendirme süresini uzatmaması, Konsorsiyum ile, Türkmenbaşı arasında başta gelirlerin dağılımı ve ön ödeme olmak üzere çeşitli anlaşmazlıkların çözülememesi, Türkmen gazının geçeceği güzergâhta yer alan Azerbaycan'ın hattın içinden geçecek gaz miktarında kendi gazının da yer alması hususundaki ısrarı ve Azeri gazının toplam içindeki miktarının ne olacağı tartışmaları da eklenince, projede ciddi sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu sorunlara, Türkiye'nin Mavi Akım'a öncelik veren uygulamaları, uluslararası finans zorluğu, Hazar'ın statüsü, Rusya Federasyonu'nun Orta Asya'ya ve Kafkasya'ya yönelik aktif ve baskıcı siyaseti de katılınca, Hazar geçişli Türkmen gazı projesi şimdilik rafa kalkmıştır, GE Capital ve Bechtel firmaları, söz konusu Proje'nin gerçekleştirilmesi için oluşturulan PSG Konsorsiyumu'ndan çekilmişlerdir.⁵²⁵

Rusya, Transhazar'ın gerçekleştirilememesi için Kazakistan ve Türkmenistan'a baskı yapmaktadır. Rusya'ya göre Hazar denizinde böyle bir projenin gerçekleşmesi, öncelikle Hazar'ın statüsünün ve ülkeler arasındaki sınır anlaşmazlıklarının giderilmesini gerektirmektedir.⁵²⁶ Şimdilik Rusya tarafından bu hatta alternatif olarak geliştirilmiş olan Hazar Yanı projesinin uygulaya geçme şansının daha yüksek olduğu görünmektedir.

523 <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/hazar.asp>.

524 <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/hazar.asp>.

525 <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/hazar.asp>.

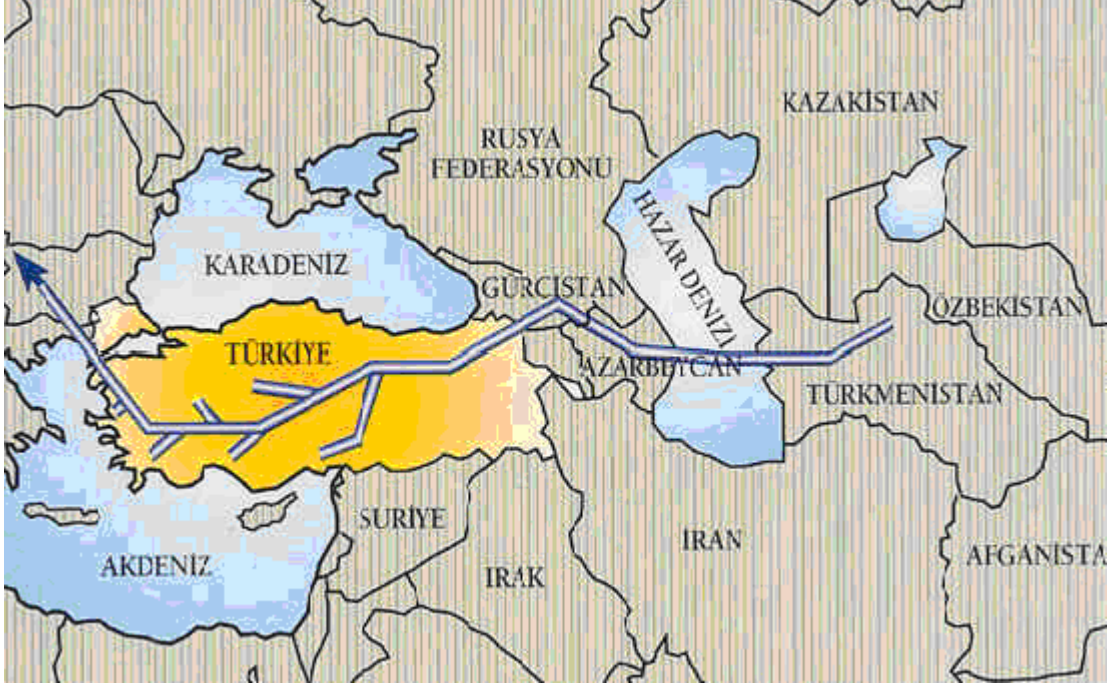
526 http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=936.

Transhazar hattının uyulamaya geçirilememesi çeşitli ekonomik ve siyasî nedenlerle açıklanabilir. Rusya Kazakistan ve Türkmenistan'la hazar yanı projesi için uzun süredir görüşmeler yürütmekteydi. Hazar Yanı Projesi'nin maliyetinin Transhazar Projesi'ne göre daha az olması ve maliyetin büyük bir kısmını Rusya'nın üstlenmesi, Orta Asya ülkeleri için projeyi cazip kılmakta şüphesiz etkili oldu. Diğer taraftan, Hazar Denizi'nin statüsünün belli olmaması, Transhazar Projesi'nin hayata geçirilememesinde bir diğer etken olmuştur. Rusya'nın bölgedeki anti-demokratik rejimleri korumaya devam etmesinin de etkisiyle, Orta Asya ülkeleri siyasî anlamda tercihlerini Rusya'dan yana kullanmışlardır.⁵²⁷

Transhazar boru hattının şimdilik devre dışı kalmasıyla bunun yerine sadece Azeri gazını taşıyacak olan "Bakü-Tiflis-Erzurum" boru hattı projesi devreye sokulmuştur. Bu durumu hazmedemeyen Türkmenistan ise bir yandan Hazar'da askeri gücünü artırmaya başlarken, diğer yandan da İran ile Ermenistan arasında yapımı süre doğal gaz hattına destek vermeye başlamıştır.

⁵²⁷ İlyas Kamalov, Avrasya'da Enerji Alanında Yeni Gelişmeler.

Şekil 3.10: Transhazar Doğalgaz Boru Hattı

Kaynak: www.globalstrateji.org

3.5. Türkiye –Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Türkiye ve Yunanistan arasında doğal gaz şebekelerinin enterkonneksiyonu ve Güney Avrupa Gaz Ringi'nin gerçekleştirilmesi kapsamında başlatılan Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı projesinin fizibilite çalışması 25 Mart 2002 tarihinde tamamlanmıştır.⁵²⁸

28 Mart 2002 tarihinde Ankara'da, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ile Yunanistan Kalkınma Bakanının huzurlarında BOTAŞ ve DEPA Genel Müdürleri tarafından bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Aynı tarihte iki ülke Bakanları doğal gaz ve elektrik konularında işbirliğini içeren bir de Ortak Bildiri imzalamışlardır.

Proje ilgili olarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ve Yunanistan Kalkınma Bakanı tarafından 23 Şubat 2003 tarihinde Hükümetler arası

⁵²⁸ <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/yunanistan.asp>

Anlaşma imzalanmıştır. Proje AB TEN programının öncelikli projeleri arasında yer almaktadır.

Projenin fizibilite ile mühendislik çalışmalarının tamamlanmasının ardından. 23 Aralık 2003 tarihinde Ankara'da düzenlenen bir törenle doğal gaz alım-satım anlaşması imzalanmıştır. Buna göre 750 milyon m³ ile başlayacak taşıma miktarı 2012 yılında 11 milyar m³ 'e ulaşacaktır. Bu miktarın 3 milyar m³'ünün Yunanistan'a, 8 milyar m³'ünün de İtalya'ya taşınması öngörülmektedir. Hattın uzunluğu 300 km olup bunun 209 km'si Türkiye sınırları içindedir.⁵²⁹ Bu hattın açılışı 19 Kasım 2007 günü Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Yunanistan Başbakanı Kostas Karamanlis tarafından yapılmıştır. İlerleyen zaman içinde İran gazının Avrupa'ya transferi içinde bu hattın kullanılması planlanmaktadır.⁵³⁰

Boru hattının Yunanistan'dan sonra İtalya'ya uzatılması ile ilgili çalışmalar da başlatılmış bulunmaktadır. Konu ile ilgili olarak İtalyan- Edison Gas ve DEPA bir anlaşma imzalamışlardır. Projeye finansal destek sağlanması amacı ile AB TEN programı fonuna yapılan başvuru kabul edilmiştir. Projenin ön fizibilite çalışmaları tamamlanmış olup, fizibilite çalışmasının ihalesine Edison Gas ve DEPA tarafından çıkılmıştır.

Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattı projesi kapsamında imzalanan doğal gaz alım-satım anlaşması projenin İtalya bağlantısı için önemli bir aşamadır. 31 Ocak 2007 tarihinde Atina'da İtalya ve Yunanistan hükümetleri arasında Yunanistan-İtalya hattının inşasına ilişkin resmi anlaşma imzalanmıştır.⁵³¹ Böylelikle gelecekte Türkiye-Yunanistan DGBH Projesi, Türkiye-Yunanistan-İtalya DGBH Projesi'ne dönüşecektir.⁵³²

529 <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/yunanistan.asp>

530 **Star Gazetesi**, 19 Kasım 2007.

531 **Star Gazetesi**, 18 Kasım 2007.

532 <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/yunanistan.asp>

3.6. Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (Nabucco Projesi)

Çeşitli uluslararası kuruluşlarca gerçekleştirilen projeksiyonlara göre, Türkiye üzerinden Avrupa'ya artan miktarlarda Hazar ve Ortadoğu gazı taşınacak, bu miktar 2010'lu yıllardan başlamak üzere özellikle 2020'lerde oldukça büyük miktarlara ulaşacaktır. Bu olgu Avrupa'ya gaz taşıma stratejisi kapsamında Yunanistan'a açılımımız ile birlikte başka açılımlar üzerinde durulmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda geliştirilen yeni bir proje ile Şekil: 3.11'de de görüldüğü gibi Hazar Havzası, Orta Asya, Ortadoğu ve İran gazının Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan güzergâhını izleyerek Avusturya'ya ulaştırılması planlanmaktadır.⁵³³

Proje ile Bulgaristan'ın Bulgargaz, Romanya'nın Transgaz, Macaristan'ın MOL ve Avusturya'nın OMV Gas firmaları ile ortaklaşa çalışmalar yürütülmektedir. AB TEN programı fonundan fizibilite için hibe kredi almak amacıyla OMV Gas tarafından başvuru yapılmış ve 15 Temmuz 2003 tarihinde fizibilite çalışmasının yarısının TEN fonundan karşılanması şeklinde karar alınmıştır.⁵³⁴

Avusturya'ya ulaşacak güzergâh ile ilk etapta Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti gibi yeniden yapılanan ekonomilerin gaz ihtiyacı karşılanıp, diğer ülkelerin gaz talep gelişimlerine göre takip eden yıllarda Avusturya'nın Avrupa'da önemli bir doğal gaz dağıtım noktası olma özelliğinden faydalanılarak Batı Avrupa'ya ulaşılması planlanmaktadır. Böylece 2011 yılından itibaren AB için alternatif (Rusya dışında) doğal gaz, Hazar Havzası ülkeleri ile bazı Ortadoğu ülkelerinden (Irak, Mısır) doğrudan doğruya Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Viyana yakınlarındaki dağıtım tesisine pompalanacaktır. Doğal gazın önemli bir bölümü, BTE boru hattı ile Türkiye'ye bağlı olan Şah Deniz havzasından gelecektir. İran'daki doğal gaz yataklarına bir bağlantının kurulup

⁵³³ <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/bulgaristan.asp>

⁵³⁴ Vladimir Socor, "Nabucco Gas Pipeline Project Is Back On Track", September 2007

kurulamayacağı ise şu anda belirsizliğini korumaktadır. İran'la ilgili sorunların çözülmesi durumunda ise, kurulmuş olan altyapı ile Rusya'dan sonra en büyük ikinci doğal gaz rezervine sahip olan İran'ın kaynaklarını da Avrupa'ya taşımak mümkün olabilecektir. Diğer taraftan, Rusya ve İran'a göre daha düşük rezervlere sahip Türk Cumhuriyetleri doğal gazının Rusya ile herhangi bir transit bağlantısı olmadan bu yolla Batıya akması sağlanacaktır. Dolayısıyla, BTC ve BTE Projelerinde olduğu gibi Nabucco Projesi de hem AB, hem de geçiş ülkeleri açısından ekonomik olmasının yanı sıra, daha çok jeopolitik öneme sahip bir boru hattıdır. Avrupa'ya doğal gaz taşınması çalışmaları kapsamında gündeme gelen Nabucco Projesi, Türkiye'yi Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya bağlayarak, Orta Avrupa'da bulunan doğal gaz dağıtım merkezine ulaştıracaktır.⁵³⁵

Projenin pazar ve modelleme çalışmalarının tamamlanmasının ardından, teknik fizibilite çalışmaları başlatılmıştır. Proje ortaklarınca Haziran 2004 tarihinde, projenin finansman ve boru hattı taşıma kapasitesinin pazarlanması işlerini yürütmek üzere Nabucco Company Pipeline Study GmGH (Nabucco Boru Hattı İş Geliştirme Şirketi) kurulmuştur. Şirketin merkezi Viyana'dadır. Projenin Yönlendirme Komitesi kararı uyarınca; her ülkenin kendi sınırları içinde kalan boru hattı kesimi çalışmaları için alt-taşeron seçmeleri gereği; Projenin Türkiye Kesimi mühendislik çalışmasının ihalesi yapılmış ve ihaleyi kazanan firma ile Temmuz 2004 tarihinde sözleşme imzalanarak, firma çalışmalarına başlamıştır.⁵³⁶

3,300 km. uzunluğunda ve 31 milyar metreküp kapasitede olması planlanan bu hattın, 2012 yılında tamamlanması konusunda 2006 yılında anlaşma yapılmıştır. Hattın maliyetinin 5 milyar avro olacağı tahmin

535 İşcan, a.g.m., s. 149.

536 <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/bulgaristan.asp>

edilmektedir.⁵³⁷ Bu hattın daha sonraki dönemde Hazar Bölgesi, Rusya ve Orta Doğu pazarlarını da AB'ye bağlaması söz konusudur.⁵³⁸

AB'nin Rusya bağımlılığından kurtulma projelerine karşı Rusya'nın uygulamaya koyduğu karşı projeler yerli ve yabancı basında sıkça yer almaktadır. Bir örnek vermek gerekirse; Fransa'da yayımlanan Liberation gazetesi, Rusya'nın, Nabucco projesini engellemek için Karadeniz altından Macaristan'a yeni doğal gaz hattı döşenerek Macaristan'ın Kuzey Avrupa'da dağıtım noktası konumuna getirilmesine yönelik olarak Macaristan'la gizli bir anlaşma yaptığını iddia etmiştir.⁵³⁹

Rusya'nın Kazakistan ve Türkmenistan ile anlaşarak Hazar Yanı Projesi'ni hayata geçirmeye başlamasıyla birlikte Türkiye'nin de desteklediği ve yer alacağı Nabucco Projesi'nin hayata geçirileceğine dair ümitler azalmıştır. Ancak son dönemde gerek Türkiye'nin gerekse Orta Asya ülkelerinin ABD'nin de desteğini arkalarına alarak harekete geçmeleri, Nabucco Projesi'nin tekrar hayata geçirilebileceğine dair olan ümitleri artırmaktadır.

ABD, özellikle Rusya'nın enerji alanındaki hegemonyasına son vermek ve böylece Rusya'nın hareket alanını da sınırlandırmak amacıyla Rusya'yı devre dışı bırakan projelere her zaman destek vermiştir. ABD bu bağlamda, Azerbaycan'a, Transhazar projesini gerçekleştirmesi için 1,7 milyon dolar yardımda bulunacağını bildirmiştir. Amerikalı yetkililer, Hazar bölgesinde uzun vadeli çıkarılara sahip olduklarını belirtmekte ve bu çıkarların;

1. Azerbaycan'da petrol / doğal gaz arama ve çıkarma,
2. Azerbaycan'daki enerji kaynaklarını Türkiye, Gürcistan, İtalya ve Yunanistan'a ihraç etme,

537 Socor, a.g.m.

538 www.enerji.gov.tr, "AB'nin Enerji Köprüsü Türkiye", 27.06.2006

539 Akgül, a.g.m., s.162.

3. Nabucco Projesi'ni hayata geçirme,

4. Kazak ve Türkmen enerji kaynaklarını Avrupa'ya ihraç etme bağlamında Azerbaycan'ın transit ülke konumuna getirilmesiyle yakından ilgili olduğunun altını çizmektedirler.⁵⁴⁰

ABD'nin de desteğiyle Orta Asya gazının Türkiye'ye ulaştırılması durumunda, Nabucco Projesi'nin hayata geçirilme olasılığı da artacaktır. Öte yandan ABD, Nabucco Projesi ile İran gazından ziyade, Orta Asya gazını Avrupa'ya ulaştırılmasını istemektedir.⁵⁴¹ Bu sebepten nükleer sorunlar nedeniyle tecrit edilmiş durumda olan İran'ın daha ziyade Gazprom ile ittifak kurma eğiliminde görünmesi, Nabucco'nun Türkmenistan doğal gazına ulaşmasını imkansız hale getirebilecektir.⁵⁴² Ayrıca Nabucco Projesinin siyasi olarak kırılan Ortadoğu bölgesindeki durumu da belirsizdir. Zira son dört yılda bölgedeki ABD güvenlik politikası aslında, Gazprom ile Kremlin'in Avrupa'yı alternatif enerji kaynaklarından uzak tutmasına yardımcı olmuştur.⁵⁴³

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Nabucco projesine destek veren ülkeler 14-15 Eylül 2007 tarihinde Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de bir konferansta bir araya gelmişlerdir. Konferansta; son yıllarda projeye ilgili duraksamaların olmasına rağmen AB'nin projeyi sonuna kadar desteklediği ve mutlaka hayata geçirileceği tekrar dile getirilmiştir. Azerbaycan enerji ve endüstri bakanı ve ABD temsilcisi de projeye verdikleri desteği tekrarlamışlardır.⁵⁴⁴

Türkmenistan ile Kazakistan, söz konusu projeye katılma konusunda hazır olduklarını belirtmektedirler. Bu iki ülke her ne kadar Rusya ile anlaşmış olsalar da, kendi kaynaklarını dünyaya pazarlama konusunda çeşitliliğe

540 Kamalov, Avrasya'da Enerji Alanında Yeni Gelişmeler

541 Kamalov, Avrasya'da Enerji Alanında Yeni Gelişmeler

542 İşcan, a.g.m., s.149.

543 Diplomatik Gözlem, 2007. Avrupa'nın Gelecekteki Doğal Gaz Tedariki Üzerinde Siyasi Stratejik Güç Oyunları, http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=2988.

544 Socor, a.g.m.

gitmek ve böylece Rusya ile yapacakları pazarlıklarda ellerini güçlendirmek istemektedirler. Bu ülkelerin enerji alanında Çin ile de işbirliğine gitmeleri çeşitlilik konudaki kararlılıklarını göstermektedir. Nitekim, ABD'nin yaptığı atakla neredeyse eşzamanlı olarak, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile Çin Devlet Başkanı Hu Jintao enerji alanında iki ülke arasında işbirliğini öngören bir anlaşma imzalamış ve Kazakistan ile Çin arasında petrol boru hattı inşası konusunda anlaşmaya varmışlardır.

Şekil 3.11: Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı

Kaynak:www.botas.gov.tr

Şekil 3.12: Rusya Petrol ve Doğalgaz Boru

Kaynak: www.eia.gov

SONUÇ

Soğuk savaşın sona ermesi ve SSCB'nin Batı için tehlike olmaktan çıkmasıyla Avrasya'da köklü değişimler meydana gelmiş, zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan Orta Asya ve Hazar Havzası ülkeleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bağımsızlıklarını ilan eden bu ülkeler coğrafi konumları, tarihsel faktörler, ekonomik ve demografik sorunlardan dolayı Rusya ile ilişkilerini tamamen kesememiş ve Rus güdümünden kurtulamamışlardır. Orta Asya ve Hazar'da bulunan zengin yeraltı kaynaklarından faydalanmak isteyen batılı ülkelerin bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan bu ülkelerde yatırımlar yapmaya ve nüfuz alanlarını genişletmeye başlamasıyla, Rusya ve batılı ülkeler arasında enerji güvenliği merkezli bir mücadele başlamıştır. Bu etkinlik mücadelesi bölge ülkelerinin çıkarları doğrultusunda ortak karar alabilmelerine engel olmaktadır. Bölge politikalarının oluşumunda Kazakistan Rusya'ya daha yakın dururken, Azerbaycan ABD ve Türkiye'ye, Türkmenistan ise İran'a daha yakın durmaktadır.

Dünya enerji tüketiminin teknolojinin gelişmesi ve günlük hayatın modernleşmesine paralel olarak artmasından dolayı petrol ve doğal gaz yakın gelecekte de stratejik enerji kaynakları olma özelliklerini korumaya devam edeceklerdir. Başta petrol olmak üzere enerji fiyatları uluslararası sistemdeki gelişmelere paralel olarak değişmektedir. ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve bu ülkedeki güvenliği sağlayamaması, İran'a yönelik söylemlerini sertleştirmesi ve dünya kamuoyunda ABD'nin İran'a da müdahale edeceği endişesinin artması petrol fiyatlarının rekor üstüne rekor kırmasına neden olmaktadır.

Dünya petrol ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan Orta Doğu'daki bu istikrarsızlıklar gözlerin Orta Asya ve Hazar bölgesine çevrilmesine sebep olmuştur. Bu bölgedeki en etkin güç hiç şüphesiz Rusya Federasyonu'dur. Rusya Federasyonu, dünya petrol rezervlerinin %6,6'sına doğal gaz rezervlerinin de %26,3'üne sahiptir. Hem bu geniş rezervler, hem de Orta

Asya ve Hazar Havzası'nda ki açık denizlere çıkışları olmayan petrol ve doğal gaz zengini ülkelerin enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara ulaştırmak için hala Rusya topraklarından geçen boru hatlarını kullanmak zorunda olmaları, Rusya Federasyonu'nu Avrasya'da ki en önemli enerji aktörü haline getirmiştir.

Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya, Hazar ve Kafkasya'da ki menfaatleri çatıştığından bu iki ülkenin uzun süreli stratejik ortaklık geliştirmeleri oldukça zordur, fakat birbirleriyle çatışmaları da başta AB ve ABD olmak üzere bölge dışı güçlerin bu bölgede ki etkinliklerini artırmaktadır. Bu sebepten iki ülke 2000'li yılların başından itibaren çatışma noktalarını dondurup ortaklık ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

Putin dönemi Rus dış politikasının, "hiç bir yere bağlı kalmadan çıkan her fırsatı değerlendirme" üzerine kurulduğu ve realist izler taşıdığı söylenebilir. Putin yönetimince kurulan merkezîyetçi yapının ülke içerisinde otoriteyi sağlaması, karmaşık ve çok yönlü dış politikanın Putin'in kişisel vasıflarıyla birleşerek pragmatik ve akıllıca uygulanması başarıyı getirmiştir. Nitekim Putin'in; Şubat 2007'de Münih'te "Dünyanın yeniden çok kutuplu hale geldiği" yönündeki açıklaması; hem Avrasyacılık görüşünün bir yansıması, hem de Rusya'nın yeniden güç kazandığının bir belirtisi olarak görülebilir. Yeni Başkan Dmitri Medvedev'in neredeyse Putin tarafından atanır gibi seçilmesi ve Putin'nin de bu dönemde başbakanlık görevini yürütecek olması önümüzdeki yıllarda Rusya'da Putin etkisinin süreceğinin bir göstergesidir. Bu sebepten başta enerji politikaları olmak üzere Rus dış politikasında kısa vadede büyük bir değişiklik olmayacaktır.

ABD, Avrasya'da çok yüksek maliyetli askeri tedbirlerle uluslararası egemenliğini kurmaya çalışırken; Rusya Federasyonu bölgedeki etkinliğini çok daha sessiz bir şekilde, ekonomi ve enerji konusundaki politikalarıyla korumakta, bunu yaparken ABD'nin aksine ekonomisini de güçlendirmektedir. Ortak bir dış politika uygulamaya geçiş sürecinde olan AB ise bu mücadeleyi daha çok ekonomik dışa açılımlarla yürütmek istemektedir.

Bu bakımdan Avrasya güç mücadelesinde Rusya, ABD ve AB'den bir adım öndedir.

Rusya Federasyonu'nun doğal gaz konusunda Avrasya'da kontrolü sağladığını, kendisine rakip olabilecek İran ve Türkmenistan'nın kısa vadede bu egemenliği değiştiremeyeceği söylenebilir. Bölgede enerji transferini kendi şirketleri ve projeleriyle gerçekleştirmek isteyen Rusya Federasyonu; Türkiye'nin coğrafi konumu itibariyle kendisi açısından bir alternatif olarak görülmesine karşı, Türkiye'nin projelerini engellemek ve Türk dış politikasını etkisizleştirmek istemektedir.

Dış politikasının merkezine enerji politikalarını yerleştiren, enerji kaynakları ve boru hatlarını politik baskı unsuru olarak kullanan, Orta Asya ve Hazar Havzası ülkelerine kendi politikaları doğrultusunda baskı yapan Rusya Federasyonu'na karşı uygulanması gereken politikalar aşağıda sıralanmıştır.

Türkiye enerji politikalarını oluştururken doğal gaz tedarikinde %65 oranında Rusya Federasyonu'na bağımlı olduğu gerçeğini her zaman göz önünde bulundurmalıdır. Bu da 25 yıllık Mavi Akım sözleşmesi sona erene kadar Türkiye'nin Rusya'dan tamamen bağımsız doğal gaz politikası üretememesi anlamına gelmektedir. Fakat uluslararası sistemdeki gelişmelere göre alternatif projelerin üretilebileceği ya da Mavi Akım sözleşmesinin şartlarının Türkiye lehine yumuşatılabileceği her zaman göz önünde bulundurulmalı, çıkan fırsatlar çok iyi değerlendirilmelidir.

İlerleyen yıllarda Mavi Akım hattından Türkiye'ye sevk edilen gaz miktarının artmasıyla Türkiye'nin zararı daha çok artacaktır. Bu zararın minimuma indirilmesi için şimdi yapıldığı gibi elektrik üreten doğal gaz santrallerinin sayısı artırılmamalı, doğal gaz depolama tesisleri yapılarak stratejik bir madde haline gelen doğal gaz depolanmalıdır. Son iki yıldır İran'ın çeşitli bahanelerle kış ortasında Türkiye'ye sattığı doğal gazı aniden kesmesi, Rusya'nın Ukrayna ve Gürcistan'a sattığı doğal gazı politik

baskı amacıyla kesmesi göz önüne alındığında doğal gaz depolama tesislerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Elektrik üretiminde, ABD ve Avrupa'da çok yaygın olan, üretimin doğuya kaymasıyla Çin, Hindistan, Kore gibi ülkelerde hızla yenileri kurulan nükleer santraller kullanılmalıdır. Dünya'da 32 ülke nükleer enerji kullanmakta, halen faal olan 439 nükleer santrale ilave olarak 34 adet nükleer santralin inşası devam etmektedir. Fransa elektriğinin %77'sini, ABD %20'sini, Almanya %27'sini, İsviçre %40'ını nükleer santrallerden sağlamaktadır.²⁹⁴ Elektrik tüketimi hızla artan, nükleer santrallerde kullanılan uranyum rezervleri yeterli olan Türkiye'nin en kısa zamanda nükleer enerji kullanımına geçmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin doğal gaz güvenliğini sağlamak konusunda alması gereken bir diğer tedbir de Türkmenistan doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevk edilmesini öngören Transhazar ve Nabucco projelerinin hayata geçmesini sağlamaktır. Bu projeler ABD ve AB tarafından desteklenmekle beraber, Rusya'nın Hazaryanı projesini gündeme getirip daha cazip tekliflerde bulunması ve Hazar'ın statüsüyle ilgili tartışmaların devam etmesinden dolayı Türkmenistan şimdilik Hazaryanı projesine daha yakın durmaktadır.

Transhazar projesinin gerçekleşip sağlıklı bir şekilde devam etmesi için öncelikle Hazar'ın statüsü belirlenmeli ve Hazar çevresindeki ülkeler arasında bir anlaşma imzalanmalıdır. Hazar'ın statüsünün belirlenmesi aşamasında Türkiye'nin çıkarları Azerbaycan ve Türkmenistan'nın çıkarlarıyla paralellik arz etmektedir. Türkiye; Azerbaycan ve Türkmenistan arasında ki sorunlu petrol yatakları konusunun çözümünde arabuluculuk yapıp bu sorunun çözümünde aktif rol oynamalı, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ı Hazar'ın statüsü konusunda ortak bir noktada buluşturmalıdır. Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde Rusya ve İran'ın daha az etkin olacağı

294 http://www.taek.gov.tr/bilgi/bilgi_maddeler/nukleerenerji.html

bir çözüm ABD ve AB'den destek görecektir, bu sebepten Türkiye tarafından ortaya atılan çözüm önerisi için, ABD, AB ve diğer küresel güçlerin Rusya ve İran'a baskı yapması sağlanmalıdır.

Hazar'ın statüsünün belirlenmesi durumunda Kazakistan petrollerinin BTC hattına bağlanması konusunda en büyük problem olan "Hazar'ın Statüsü" sorunu da çözülmüş olacaktır. Kazakistan petrollerinin BTC hattına bağlanmasıyla; Kazakistan petrol ihracatında Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacak, BTC'nin karlılığı artacak ve en önemlisi Türkiye'nin bölgedeki stratejik üstünlüğü artacaktır.

Türkiye, Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarını yeraltından çıkaran şirketleri ve bu kaynakları ithal eden ülkeleri petrol ve doğal gazın Akdeniz'e aktarılıp oradan dünya pazarlarına taşınması konusunda ikna etmelidir. Bu kaynakların Karadeniz'e çıkarılıp oradan tüketici ülkelere taşınması ekonomik olarak daha maliyetli olmasının yanında, stratejik olarak da Türkiye'nin çıkarlarına terstir. Petrol ihracatında Karadeniz ara bölgedir. Esas ulaşılmak istenen yer Akdeniz'dir. Akdeniz pek çok açıdan Karadeniz'e göre daha avantajlıdır. Üçüncü bölümde sunulan bu avantajlar uluslararası platformlarda çok iyi anlatılıp, Türkiye'nin Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ihraç noktası olması sağlanmalıdır.

Rusya; enerji politikaları üretirken Türkiye'nin Rusya karşısındaki en önemli kozu olan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının önemlerini azaltacak girişimlerde bulunmaktadır. Boğazlardaki gemi trafiği Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalandığı 1936 yılına göre yaklaşık 12 kat artmıştır. Bu sebepten Türkiye 1994 yılında boğazlardan geçişi düzenleyen yeni bir tüzüğü uygulamaya sokmuştur. Türkiye Hazar ve Orta Asya petrollerinin Karadeniz üzerinden dünya pazarlarına taşınmasına boğazlardaki trafik yoğunluğu dolayısıyla boğazların güvenliği nedeniyle karşı çıkmaktadır. Rusya buna karşı Burgaz (Bulgaristan)-Dedeağaç (Yunanistan) boru hattı projesini devreye sokmuştur. Bu hattın inşası ile ilgili anlaşma Mart 2007'de imzalanmıştır. Bu proje Türkiye'nin boğazlar kozunu zayıflatmış olsada

tamamen yok etmiş değildir. Türkiye bir yandan Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının boru hatları ile Akdeniz'e aktarılıp buradan uluslararası pazarlara taşınması için lobi faaliyetlerinde bulunurken, diğer yandan da orta vadede yetersiz kalacak olan Burgaz(Bulgaristan)-Dedeağaç(Yunanistan) hattına alternatif olarak Kıyıköy-Saroz boru hattının inşası için Rusya'yı ikna etmelidir.

Orta Doğu'da; Rusya Federasyonu ve Türkiye'nin mevcut siyasi duruma göre, benzer politikalar uygulaması, enerji konusunda bölgede işbirliği yapılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, Samsun-Ceyhan projesi gibi projelerle Rusya Federasyonu'nun Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya erişmesi sağlanabilirse; Türkiye'nin enerji koridoru rolü, Rusya Federasyonu nezdinde Türkiye'nin jeopolitik konumunu güçlendirecektir. Ayrıca; Orta Doğu'dan gelecek doğal gaz ve petrolün, Türkiye üzerinden AB'ye iletimiyle ilgili birçok proje mevcuttur. Bu projelerin hayata geçirilmesi için; Orta Doğu'da barış ve istikrarın sağlanması şarttır. Türkiye bugünlerde başladığı İsrail-Suriye ve İran-ABD arabuluculuğuna devam etmeli, bölgede barışın tesis edilmesinde aktif rol oynamalı, bölgede Rusya ve İran'ın etkisini azaltıcı politikalar geliştirmelidir.

Kafkasya'da Türkiye'nin müttefiklerinden biri olan Gürcistan'a toprak bütünlüğünü koruyabilmesi için yardım edilmeli; Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya gibi iç sorunlarının çözümünde destek verilmelidir. Rusya ve Ermenistan Gürcistan'da ki azınlıkları Gürcistan'a karşı bir koz olarak kullanmaktadır. Bölgede Gürcistan'ın güvenebileceği en büyük devlet Türkiye'dir. Bu fırsat çok iyi değerlendirilip Gürcistan'la mevcut iyi ilişkiler daha ileri seviyelere taşınmalıdır. Bu kapsamda temeli atılan Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demir Yolu mutlaka tamamlanmalı ve üç ülke arasındaki ekonomik, kültürel ve stratejik ortaklıklar daha sağlam bir zemine oturtulmalıdır

Rusya Federasyonu'nun AB'ye yönelik enerji politikalarını şimdilik başarıyla uyguladığı söylenebilirse de içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu yeni projelerin hayata geçirilmesiyle, AB'nin Rusya Federasyonu'na bağımlılığının orta vadede azalacağı tahmin edilmektedir. Rusya Federasyonu'nun AB'ye yönelik bağımlılığı artırıcı politikaları Türkiye'nin, "enerji koridoru" olma rolünü gündeme getirmesi açısından yararlı olduğu söylenebilir. Türkiye'nin Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynaklarına ulaşım koridoru üzerinde bulunması, AB açısından önemini artırmaktadır. AB ile üyelik müzakerelerine devam eden Türkiye müzakere sürecinde jeostratejik konumunun avantajlarını çok iyi kullanmalıdır.

Beş asrı aşan bir süreden beri devam eden Türk-Rus ilişkilerinde tarihin her döneminde karşılıklı rekabet durumu söz konusu olmuştur. Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye tamamen sırtını dönen ve batı ittifakı içinde yer alan Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle hem soydaşları olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle hem de Rusya Federasyonu ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 2000'li yıllar Türk-Rus ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur. Türkiye-Rusya Federasyonu ilişkilerinin son yıllarda olumlu yönde seyretmesi, bölgede ortak kaygı ve çıkarların neden olduğu bir durumdur. Irak'ın işgali, Türkiye'nin Kuzey Irak ve PKK sorunu, Montrö sözleşmesindeki statükonun devam ettirilmesi, AB'ye üyelik sürecinin yavaşlaması bu ilişkinin önemli dinamikleridir. Türkiye- Rusya Federasyonu ilişkileri, eğer Türkiye alternatifleri iyi değerlendirir ve Rusya Federasyonu'nun dışa açılan kapısı haline gelirse, şu an ki tek taraflı bağımlılık konumundan karşılıklı bağımlılık konumuna dönüşecektir. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile tarihi, kültürel ve genetik bağları vardır. Türkiye bölge politikalarında bu durumu çok iyi kullanmalı, bölgedeki güç mücadelesinde AB, ABD ve Rusya Federasyonu tarafından üretilen projelere taraf olmak ya da olmamaktan ziyade, daha çok inisiyatif alıp, daha aktif bir politika izlemeli ve bölge politikalarını kendisi yönlendirmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

A. KİTAPLAR

AKGÜN, Mensur ve Aydın, Turan, **Türkiye - Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, 1999

AKOLOBOV Oleg ve ÖZBAY, Fatih, **Çağdaş Türk-Rus ilişkileri Sorunlar ve İş Birliği Alanları**, İstanbul, TASAM Yayınları, 2006

ARAS, Bülent, **AB ve Hazar Bölgesi Jeopolitik Araştırma Raporu Stratejik Rapor No:3**, İstanbul, TASAM Yayınları, Şubat 2005

ARAS, Osman Nuri, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul, DER Yayınevi, 2001

AYDIN, Nehir, **Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri**, İstanbul, HAK Basımevi, 1999

BİLGİN, Mert, **Avrasya Enerji Savaşları**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005

BÜYÜKAKINCI, Erhan, **Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar**, Ankara, Phoneix Yayınları, 2004

CENGİZ, Erişen, **RF'da Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler, Değişen Dünya'da RF ve Ukrayna**, Ankara, Phoneix Yayınları, 2004

ÇOMAK, İhsan, **Rusya Stratejik Araştırmaları-1**, İstanbul, TASAM Yayınları, 2006

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2002

DUGİN, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, İstanbul, Küre Yayınları ,2005

GOULİEV, Rasul, **Oil & Politics** , New York, Liberty Publishing House, 1997

GÜL, Atakan, ve GÜL, Ayfer Yazgan, **Avrasya Boru Hatları ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 1995

GÜREL, Şükrü Sina, **Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara, AÜSBF Yayınları ,1995

İŞYAR, Ö.Göksel, **Bölgesel ve Küresel Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004

KARAGİANNİS, Emmanuel, **Energy Security in the Caucasus**, Newyork, Routledge Pres, 2002

NESİBİ, Nesib, **Azerbaycan'ın Jeopolitiği ve Petrol**, Bakü, Hazar Üniversitesi Yayınları, 2000

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Yayınları, 2003

SATMAN, Abdurrahman, Sandıklı, Atilla, **Türkiye'de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu** , İstanbul, TASAM Yayınları ,2007

ŞİRİN, Nurettin; KARA, Suat; Demir, M.Tamer; **Kafkasya ve Orta Asya Petrollerinin Akdeniz'e Ulaştırılması ve NATO Güvenliğine Etkileri**, Ankara, Güneydoğu Avrupa Müttefiki Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını ,1997

YARDIM, Gökhan, **Kafkasya, Hazar Petrolleri ve Doğal Gazları**, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Basım Evi ,2001

YERGİN, Daniel, **Petrol:Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1995

YÜCE, Çağrı Kürşat, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2006

-----, Uluslararası Boğazlardan Geçiş Ve Türk Boğazları'nın Hukuki Statüsü, Deniz Harp Akademisi Komutanlığı, 1999

B. MAKALELER

AKBULUT, Hakan, "Enerji Diplomasisi", **International Energy Agency Turkey 1997 Review**, İstanbul, 2000 ,

AKIN, Ebru Kunt, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 15. Yılı ve Geniş Karadeniz Bölgesindeki Rolü", **Karadeniz Bülteni**, Haziran 2007

BOURTMAN, Ilya, "Russia's Middle East Policy", **Meria**, June 2006

CAFERSOY, Nazım, " Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi", **Stratejik Analiz Dergisi**, Aralık 2006

ÇAMAN, Efe, "Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye'nin Yeni Bölgesel Politikası:Dış Politikanın Yönelim Sorunsalı", **Avrasya Dosyası**, Yıl 2006, Cilt 12, Sayı 1.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk, "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Aralık 1998

DAĞCI, Kenan, "ABD'nin Güvenlik Yaklaşımı ve Terörizm", **Stratejik Öngörü** , Aralık 2005, s.56

FREEDMAN, Robert O, "Putin and The Middle East", **Meria**, 2002.

GOLDTHAU, Andreas, "Resurgent Russia? Rethinking Energy", **Policy Review**, February-March 2008

GÖZEN, Ramazan, Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon, **Demokrasi Platformu**, Yıl 1, Sayı 4, Güz 2005

GRETSKY, S, "Russia's Policy Toward Central Asia", **Central Asia and the Caucasus**, 1997

GUSTAFSON, Thane, "The Caspian Sea: Whose Water? Whose Oil?", **Cambridge Energy Research Associate**, 1995

KAMALOV, İlyas, "Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli", **Stratejik Analiz**, Şubat 2006

KAMALOV, İlyas, "RF'nin Orta Asya Politikası", **Stratejik Analiz** , Eylül 2007

KAMALOV, İlyas, "Gazprom'un Avrupa'yı Fethi", **Stratejik Analiz**, Ocak 2007

KINIKLIOĞLU, "Suat Turkey And Russia : Partnership By Exclusion", **Turkish Policy Quarterly**, April-June 2006

KÖNİ, Hasan, "Türkiye'nin Şeytan Üçgeni", **Savunma ve Havacılık**, Mart 1998

KÜSER, Michael, "Bir Amerikalı Gözüyle Türk Boğazlarının Korunma Gereksinimi", **Deniz Ticareti**, Eylül 1998

LAND, Thomas, "Caspian Producers Seek Independence", Middle East; july 2007, sayı 380, s. 40

OĞAN, Sinan ve Aytakin, İlke," Mavi Akım Türk Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık", **Stratejik Analiz Dergisi**, Aralık-2002

OĞAN, Sinan, "Demografinin Gölgesi Altında RF-Kazakistan İlişkileri", **Avrasya Dosyası**, 2003

OĞAN, Sinan, "The Black Sea: New Arena For Global Competition", **Turkish Policy Quarterly**, Summer 2006

PALA, Cenk, "Hazar Boru Hatları, Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye" ,**Avrasya Dosyası**, 2003

PALA, Cenk, "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye" **Avrasya Dosyası**, 2003

PAMİR, Necdet, "Orta Asya ve Kafkasya'da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü", **21.yy'da Türk Dış Politikası**, Ankara, 2004

PAMİR, Necdet, "AB'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, Kasım 2005

SHARMA, Ashok "India and Energy Security", **Asian Affairs**, 2007

SOCOR, Vladimir, "Nabucco Gas Pipeline Project Is Back On Track", September 2007

STULBERG, Adam, "Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia's Influence in the Caspian Energy Bonanza", **Geopolitics**, Spring 2005

ÜNÜVAR, Ersegül, "Yeni Büyük Oyun:Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı" **Stratejik Öngörü Dergisi** ,İstanbul,2006

WARHOLA, James, Mitchell W. William, "The Warming of Turkish - Russian Relations : Motives and Implications", **Demokratizatsia**, Winter 2006

WINROW, Gareth M., "Energy Security in the Black Sea-Caspian Region", **Perceptions**, Autumn 2005

WINROW, Gareth M., "Energy Security in the Black Sea-Caspian Region", **Perceptions**, Autumn 2005

C. İNTERNET MAKALELERİ

ABDULLAYEV, Cavid, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazarın Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu", <http://www.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1999-48-01-04/AUHF-1999-48-01-04-Abdullayev.pdf>, (26 Ocak 2008)

ALİYEV, Haydar, "Petrol Stratejisi" , <http://aliyevheritage.org/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pls>, (19 Eylül 2007)

ASLANLI, Araz "Kazakistan BTC'ye Katılıyor" <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=215&sayfa=41> , (26 Ocak 2008)

Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım Teori Ve Analiz",
http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/51/1/9_mustafa_aydin.pdf ,
(22 Şubat 2008)

CABBARLI, Hatem, "Hazar'ın Hukuki Statüsü", Azerbaycan Stratejik
Araştırmalar Merkezi ,
<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89>
(20 Nisan 2008)

Çaman, Efe, "Uluslararası İlişkilerde Kindermann ve Münih Okulu",
<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=311> , (22 Haziran 2008)

ÇOMAK, İhsan," Burgaz-Aleksandropolis ve Samsun-Ceyhan Petrol Boru
Hattı Projeleri" ,
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=30&yazi=779,8>
(22 Şubat 2008)

DUGİN, Aleksandr, "Türkiye'nin Avrasyacılık Stratejisi",
<http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=2126>, (26 Kasım 2007.)

KAMALOV, İlyas, "RF'nin Enerji Politikasının Gölgesinde Geçen KEİ
Zirvesi", <http://www.asam.org.tr/tr/>, (26 Haziran 2007)

KAMALOV, İlyas, "Rusya'nın Enerji Politikasının Gölgesinde Geçen KEİ
Zirvesi", <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1678&kat1=6026>,
(26 Haziran 2007,)

KAMALOV, İlyas, "Avrasya'da Enerji Alanında Yeni Gelişmeler",
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1741&kat1=50&kat2=> ,
(23 Ağustos 2007)

KAMALOV, İlyas, " Putin'in Tarihî İran Ziyareti",
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1805&kat1=60&kat2=>,

(18 Ekim 2007)

KANBOLAT, Hasan, “Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği” ,
<http://asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=916&kat1=6&kat2=>,
(17 Nisan 2007)

KARAKAYA, Dilek ve KORAŞ, Fatih , “Enerji Bağlamında Türkiye- RF İlişkileri”, <http://www.turksam.org/tr/a411.html>, (07 Ocak 2008)

KÜLEBİ, Ali, “Rus Ayısı’nın Güçlenişi ve Putin”
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=1045&sayfa=12> ,
(24 Eylül 2007)

OĞAN Sinan, “The Black Sea: New Arena for Global Competition”,
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=357>,
(28 Mayıs 2007)

OĞAN, Sinan, “Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”,
http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html, (20 Nisan 2008)

OĞAN, Sinan, “Türkiye “by-pass” Edildi: Boru Hatları Mücadelesini Yunan - Bulgar İttifakı Kazandı”,
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=32&yazi=153>, (14 Mart 2008)

OĞAN, Sinan, “Petrol ve Politika: BTC Örneği”,
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=372>, (26 Mayıs 2008)

OĞAN, Sinan, “Putin’in 3. Türkiye Ziyareti ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Toplantısı”, <http://www.turksam.org/tr/a1309.html> , (23 Kasım 2007)

OĞAN, Sinan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü",
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=32&yazi=153> , (24 Şubat
2008)

ÖZPEK, Burak Bilgehan, "Rusya'da Yaklaşan Seçimler ve Realizmin Son
Kalesi", [ttp://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=791](http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=791)
(26 Haziran 2008)

ÖZKAN, Güner, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Kafkasya Faktörü",
<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=183> , (23 Kasım 2007)

PAMİR, Nejdet, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nda Son Durum" ,
Panorama Dergisi,[http://www.pete.metu.edu.tr/~emre/photogallery/
petrol.pdf](http://www.pete.metu.edu.tr/~emre/photogallery/petrol.pdf) , Nisan 2004 , (23 Kasım 2007)

SOMUNCUOĞLU, Anar, "Putin'den İddialı Son Sesleniş",
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=905&sayfa=19> , (13 Şubat
2008)

ŞİR, Aslan Yavuz , "Karadeniz'in Jeopolitik Önemi, Rusya ve KEİ",
http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1095 ,
(13 Şubat 2008)

TONUS, Özgür, "Genişleyen AB'nin Enerji Politikaları ve Türkiye" ,
[www.geocities.com/ ceteris_tr/tonus.doc](http://www.geocities.com/ceteris_tr/tonus.doc) 14 ,Ekim 2006,s.12. ,
(18 Ocak 2008)

ÜLGER, İrfan Kaya, "Ortadoğu sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının
Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi"
http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/09_2003_04.pdf

-----, China Chemical Reporter;
[http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=287
95658&lang=tr&site=ehost-live](http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=28795658&lang=tr&site=ehost-live) , (26 Ocak 2008)

D. BASILMAMIŞ TEZLER

AKGÜL, Öner, "RF'ninYeni Güvenlik ve Savunma Politikası", (Basılmamış Lisans Bitirme Tezi, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2005)

KUMAROVA, Ayacan, "RF Federasyonu'nun Orta Asya Politikası, 1991-2005", (basılmamış Yüksek Lisans Tezi ,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,2006)

SEZENOĞLU, Aydın," Dünya ve Çevremizdeki Gelişmeler Gözönüne Alındığında Önümüzdeki 20 Yıl İçerisinde Dünyada ve Çevremizde Güç Dengeleri Nasıl Oluşabilir. Oluşabilecek ve/veya Ortaya Çıkabilecek Yeni Güçler, Bloklaşmalar ve İttifaklar Neler Olabilir. Ulusal Menfaatleri Doğrultusunda Türkiye Bu Güçler, İttifak Yada Oluşumların Hangilerinde Aktif Yer Almalı Ve Rolü Ne Şekilde Olmalıdır "(Basılmamış Harp Akademi si Bitirme Tezi, 2003)

VURAL, Zeliha," Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslar arası Politikadaki Yeri ve Türkiye'ye Etkisi" (basılmamış yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2006)

E. RAPORLAR/ BÜLTENLER

BP Statistical Review of World Energy June 2007

European Commission, Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, Italy, 2001.

International Energy Agency, Caspian Oil and Gas: The Supply Potential of Central Asia and Transcaucasia

International Energy Agency, Key World Energy Statistics, 2007

E. İNTERNET SİTELERİ

<http://www.uwsp.edu/CNR/wcee/keep/mod1/Whatis/energymeasures.htm>
, (19 Eylül 2007)

http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/European_Union/Full.html , 12 Şubat
2008

http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/51/1/9_mustafa_aydin.pdf ,
(19 Ocak 2008)

<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayı%2011/ddg.htm> , (19 Eylül 2007)

www.asam.org.tr/dergiler/dergi145.pdf , (19 Eylül 2007)

<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=905&sayfa=19> , (22 Aralık 2007)

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1741&kat1=50&kat2=>,
(23 Ağustos 2007)

<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89> ,
(19 Eylül 2007)

[www.disisleri.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2006/Aralik/N
O195_27Aralik2006.htm](http://www.disisleri.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2006/Aralik/N0195_27Aralik2006.htm) , (23 Mart 2008)

<http://www.turksam.org/tr/a1309.html>, (19 Eylül 2007)

http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html> 2 Aralık 2006., (04 Nisan 2008)

http://www.turkey.mid.ru/text_t100.html, 24 Kasım 2006. ,
(03 Kasım 2007)

<http://www.rf.ru/tur/index/news/print?id=1318>> 27 Aralık 2006,
(12 Eylül 2007)

http://www.hurriyetusa.com/haber/haber_detay.asp?id=10078 milliyet> ,
(24 Aralık 2006.)

<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Full.html>, (04 Nisan 2008)

<http://www.pete.metu.edu.tr/~emre/photogallery/petrol.pdf>, 18 Ocak 2008

<http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.asp>, (13 Kasım 2007)

<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=183> , (03 Kasım 2007)

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=32&yazi=153>, 14 Mart 2007,
(03 Kasım 2007)

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=30&yazi=779>, 8 Şubat 2006,
(18 Aralık 2007)

http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html,
(03 Mayıs 2007)

<http://www.gazprom.ru/eng/articles/article8895.shtml>, (12 Mart 2008)

http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/11/051117_bluestream_pipeline.shtml, (11 Ocak 2008)

http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=936,
(15 Kasım 2008)

<http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/yunanistan.asp>,
(03 Kasım 2007)

<http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/bulgaristan.asp>,
(03 Kasım 2007)

http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=2988,
(03 Aralık 2007)

http://www.taek.gov.tr/bilgi/bilgi_maddeler/nukleerenerji.html
(01 Temmuz 2008)

ÖZGEÇMİŞ

03 Temmuz 1980 yılında Sinop'ta doğan İbrahim CİVELEKOĞLU ilk ve orta öğrenimini müteakip 1994 yılında Deniz Lisesi'ne, 1998 yılında Deniz Harp Okulu'na girmiştir. 2002 yılında Deniz Harp Okulu'ndan Makine Mühendisi/Teğmen olarak mezun olmuştur. 2005 yılında Kocaeli Üniversitesi Siyasi Tarih Bölümünde yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

Deniz Harp Okulu'ndan mezun olmayı müteakip, TCG TURGUTREİS Fırkateyni, TCG PELİKAN, TCG KARAYEL, TCG İMBAT hücumbotlarında çalışmış ulusal ve uluslararası deniz harekatı görevlerinde yer almıştır. Halen TCG KARTAL hücumbotunda görev yapmakta olup Fatma CİVELEKOĞLU ile evlidir. İbrahim CİVELEKOĞLU İngilizce bilmektedir.

